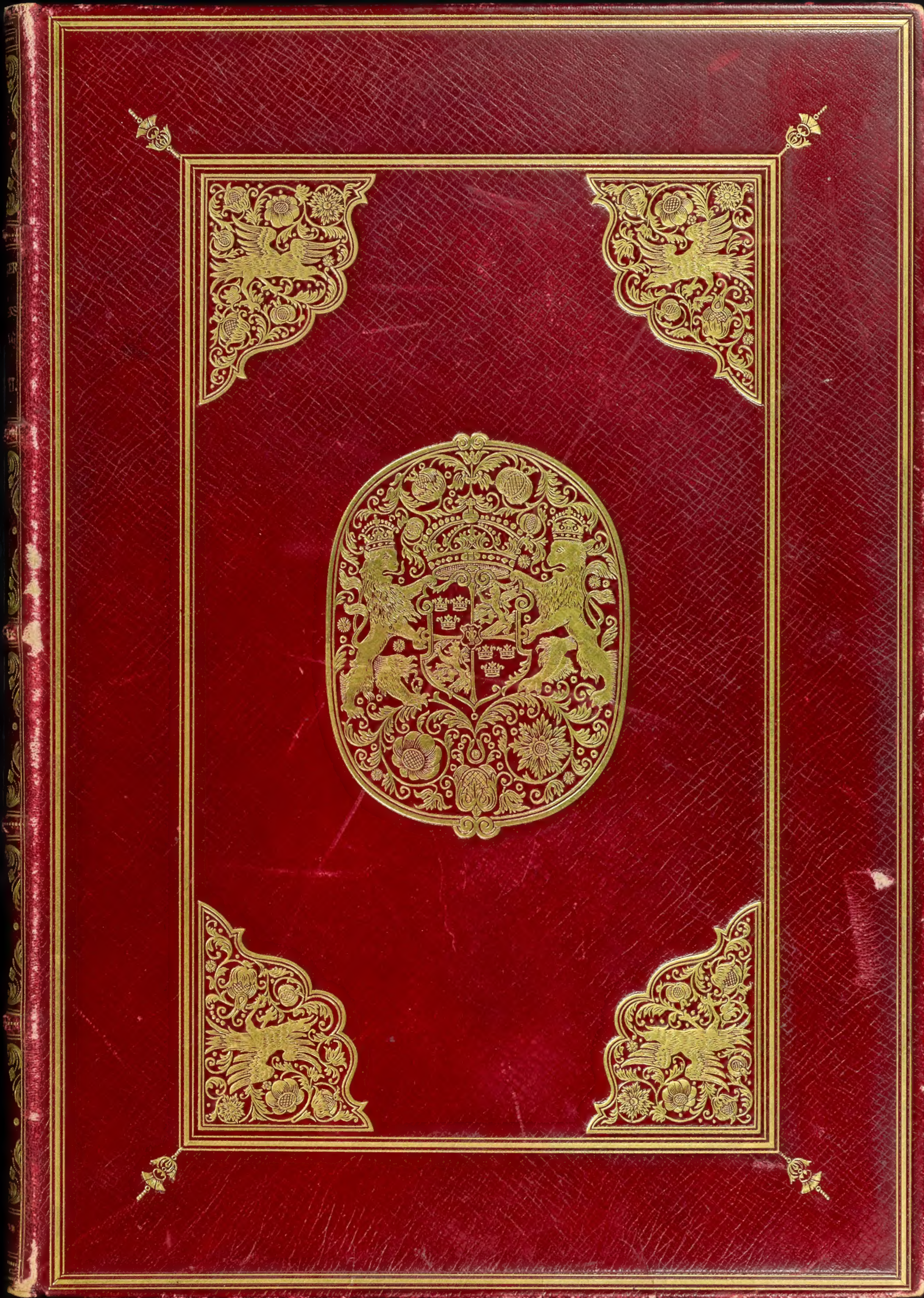
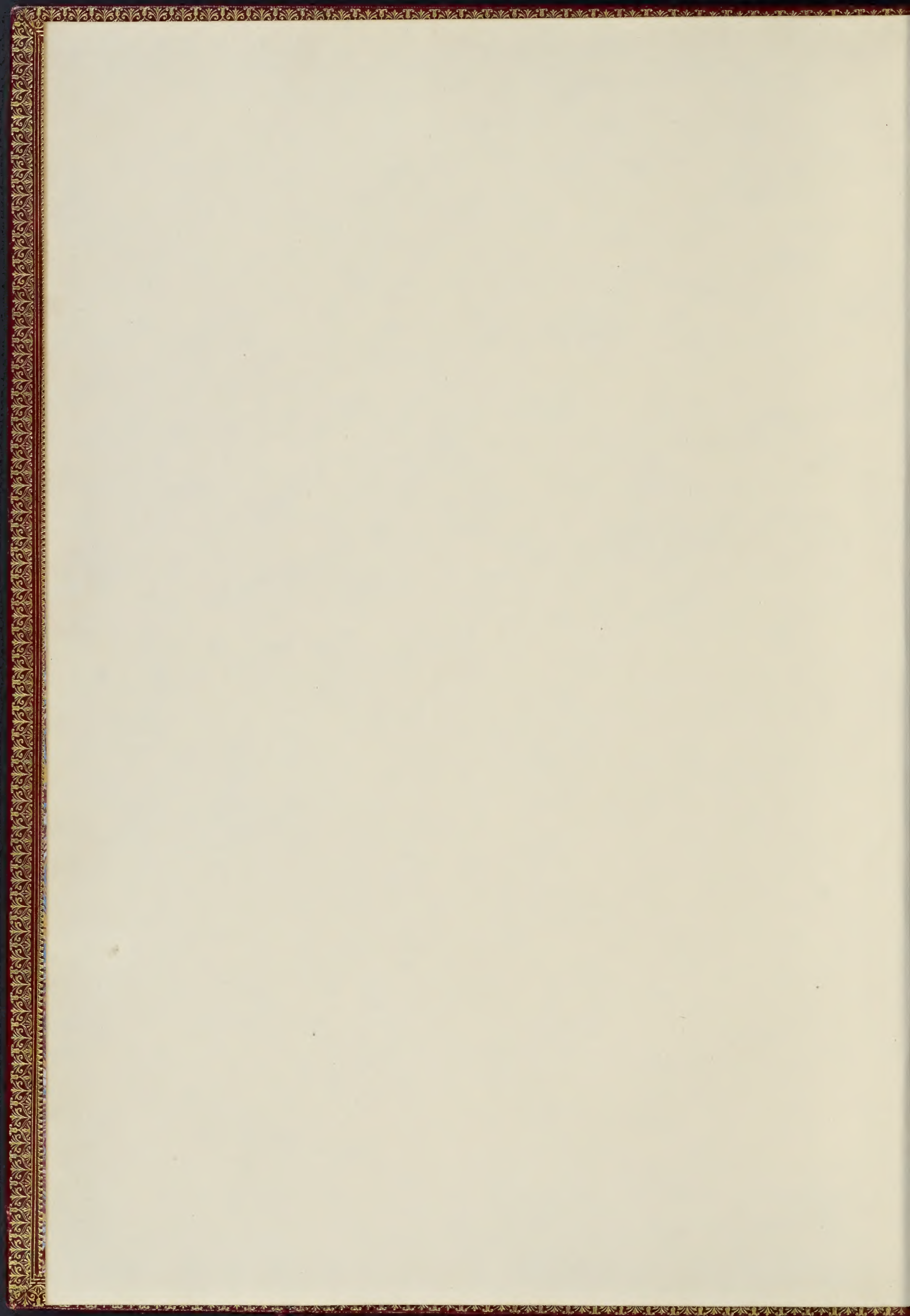

1/200 4 vols. $2,000.—

SVENSKA STATENS SAMLING

AF

VÄFDA TAPETER

Trycket i 200 numrerade exemplar

N:o 88.

SVENSKA STATENS SAMLING

AF

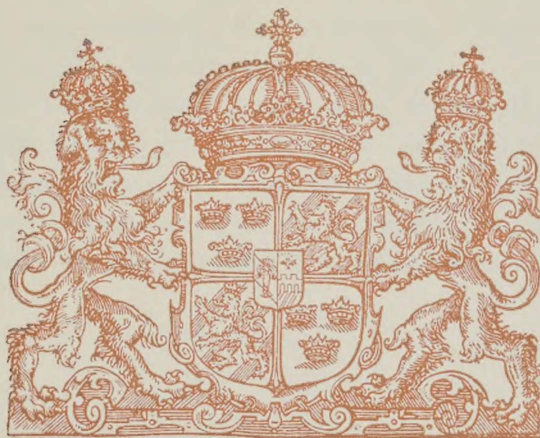
VÄFDA TAPETER

HISTORIK OCH BESKRIFVANDE FÖRTECKNING

AF

Dr JOHN BÖTTIGER

INTENDENT FÖR H. M. KONUNGENS KONSTSAMLINGAR

I.

TAPETSAMLINGARNA OCH TAPETVÄFVERIET UNDER FEMTONHUNDRATALET

STOCKHOLM
FRÖLÉEN & COMP. (CARL SUNESON)

Titel och omslag
tryckta hos P. Palmquists Aktiebolag, Stockholm, 1898.

ALLERNÅDIGSTE KONUNG

Det är Eders Majestäts kraftfulla och varma intresse för konsten i dess olika former, som gifvit anledning till ordnandet äfven af svenska statens länge förbisedda samling af väfda tapeter. Eders Majestät har genom aldrig tröttnande frikostighet beredt mig möjlighet att låta dessa undersökningar utgå i den form, hvari de nu framträda. Eders Majestät har också så väl åt mitt arbete med samlingens ordnande som åt mina försök att skildra den sammas historia behagat skänka det upplysta, personliga deltagande, som gjort mödan till en glädje, och som väger mera än guld.

Jag följer nu blott mitt hjärtas maning, då jag underdånigst anhåller, att Eders Majestät behagade som en vördnadsfullt och gladt gifven tacksamhetsgärd mottaga frukten af mitt arbete. Dess förnämsta belöning vore för mig, om dessa undersökningar i sin mån kunde vitna, att jag arbetat med något af Eders Majestäts egen kärlek till fosterlandets kultur och konst.

Underdånigst

JOHN BÖTTIGER.

FÖRORD.

På H. M. Konungens befallning erhöll författaren år 1889 genom förste hofmarskalken m. m. grefve Nils von Rosen uppdrag att ordna K. husgerådskammarens samling af väfda tapeter samt att öfver den samma upprätta beskrifvande förteckning. Detta uppdrag, som efter grefve Nils von Rosens bortgång på framställning af förste hofmarskalken grefve August von Rosen förnyades genom förordnande af K. Riksmarskalksämbetet, är nu i så måtto fullgjordt, att tillhopahörande suiter eller fragment af tapeter blifvit sammanförda, och samlingens alla stycken fotograferade, mätta och utförligt beskrifna. Det ännu återstående, nämligen öfvervakande och ledande af samlingens reparation — nödvändig om ej den samma å nyo lätteligen skall bringas till baka i det tillstånd af fullständig oreda, hvari hon sedan ungefär halftannat århundrade befunnit sig — torde kräfva ännu många år.

Föreliggande arbete utgör resultatet af studier, som för den beskrifvande förteckningen synts nödvändiga. När berättelsen gäller tider, då man i vårt land väft tapetzeri, har framställningen fått vidga sig till en skildring af den svenska tapetfabrikationen, hvilken i allmänhet alltid hängt samman med den kungliga familjens intresse — så under Vasakonungarnes och Ulrika Eleonora den äldres dagar, så under frihetstiden, då försöken att återupplifva tapetväfveriet i Sverge stodo i närmaste samband med inredningen af Stockholms slott.

Författaren förbiser icke, att denna dubbelhet i arbetets grundplan åt vissa delar af det samma gifvit en mindre grad af läsbarhet än åt andra. Men det torde ligga i sakens natur, att framställningen af den inhemska fabrikationens historia skall ega en större förmåga att fängsla intresset, än skildringen af tider, då tapetsamlingens tillväxt uteslutande bestått af inköp eller gåfvor, härstammande från främmande land. För en något så när fullständig framställning af ämnet, torde emellertid det ena lika litet kunnat uteslutas som det andra. Detta arbete har dock inga anspråk att lämna en uttömmande skildring af det svenska tapetväfveriets historia. Den, som känner de massor af ännu oåtkomliga handlingar, som t. ex. kammararkivet innehåller, förstår lätt, att en författare, äfven om han aldrig så gärna ville, för närvarande åtminstone ej kan hysa några förhoppningar på fullständighet i framställningen. Må därför den, hvilken händelsevis genombläddrar dessa sidor, liksom författaren betrakta de följande undersökningarna blott såsom material för fortsatt arbete och döma dem därefter.

Författaren har sökt att låta skildringen afteckna sig mot en kulturhistorisk bakgrund, dels emedan historiken öfver en tapetsamlings öden i och för sig just ej kan innehålla mycket af intresse; dels ock emedan en sådan skildring, ur kulturhistorisk synpunkt sedd, blir liksom en bilaga till smakens historia och, sammanstäld med andra undersökningar af liknande natur, kan lämna ett, om också blygsamt, bidrag till kännedomen om olika tidskiftens andliga habitus.

Författaren har vågat att till användning upptaga den under 1500-talet vanligaste benämningen å väfda tapeter, nämligen tapetzeri. Det har, med förhoppning om efterföljd, skett för att undvika den gängse, men, som man vet, fullkomligt olämpliga beteckningen gobelin.

Vissa perioder af det svenska tapetväfveriets historia hafva förut blifvit skildrade af G. Upmark och L. Looström, hvilkas noggranna undersökningar författarens egna, på samma områden gjorda forskningar blott kunnat bekräfta, och till hvilkas ypperliga publikationer det är ett nöje att hänvisa. (Se Meddelanden från Svenska slöjdföreningen 1886. G. Upmark: Tapetväfveriet i Sverige under de första Vasakonungarna; och Meddelanden från Nationalmuseum 1886. L. Looström: Konstväfvare på Stockholms slott under 1700-talet.) Det är författaren också en kär pligt att erkänna sin förbindelse till K. riksarkivets, kammararkivets och bibliotekets tjänstemän så väl som till förste hofmarskalken grefve August von Rosen, bibliotekarien C. G. Styffe, lektor F. Ödberg i Skara, kandidat F. R. Friis i Köpenhamn, herrar Jules Guiffrey och Eugene Müntz i Paris. I tacksam hågkomst gömmer författaren ock minnet af numera aflidne förste hofmarskalken m. m. grefve Nils von Rosen, till hvars välvilja och intresse han står i en skuld, som icke kan utplånas. Med understöd af H. M. Konungen, som på frikostigaste sätt befordrat arbetets utgifvande, och med bidrag af anslaget till utgifvande af lärda verk samt till resor, äfvensom å egna medel har författaren besökt Frankrikes, Tysklands, Schweiz', Spaniens och Englands förnämsta tapetsamlingar.

Föreliggande arbete är afsedt att utkomma i tre delar, af hvilka den första behandlar Vasatiden, den andra omfattar tapetsamlingens historia under 1600- och 1700-talen, den tredje skall skildra konturerna af samlingens öden under innevarande århundrade samt meddela ett utdrag ur den fullständiga beskrifvande förteckning, som innehålles i det af författaren upprättade inventariet öfver K. husgerådskammarens samling af tapetzeri. Med tredje delen följer en fransk öfversättning af arbetets viktigare delar samt resumé af de öfriga.

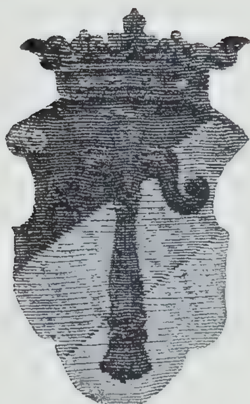
De större plancherna samt autotypierna äro utförda af Warner Silfversparres litografiska aktiebolag, till hvars nuvarande ledare, herr A. Lilja, författaren står i största förbindelse för hans utmärkta tillmötesgående; de mindre, ty värr ej lyckade ljustrycken, som åtfölja tredje delen, hafva utgått från Generalstabens litografiska anstalt härstädes.

Stockholm i januari 1895.

J. B.

I.

TAPETVÄFVERIET OCH TAPETSAMLINGEN UNDER GUSTAF VASAS TID.

Husgerådskammarens handlingar gå ej längre till baka än till första tiotalen af 17:de århundradet. Källorna för en skildring rörande under äldre tider i kunglig ego varande tapeter äro därför att söka å annat håll, särskildt i räntekammarens böcker och i varuhusräkningarna, i klädeskrifvares och fatburshustrurs räkenskaper, hvilka tämligen väl finnas bevarade från 1530-talets slut.

Någon redogörelse för det »tapetzeri», som kan hafva funnits i de kungliga förrådskamrarna före sist nämda tidpunkt, är i brist på handlingar ej möjlig att lämna och synes för en lösning af närvarande uppgift ej häller behöflig, alldenstund i husgerådskammaren intet föremål af äldre datum än Vasatiden återstår. Men då det redan vid en flyktig undersökning visar sig, att i 1500-talets kungliga samlingar ingingo väfda tapeter och andra textilföremål i samma teknik af inhemsk tillverkning, har det synts mig nödvändigt att söka följa spåren af denna industri. Ehuru i viss mån utan självständig utveckling, och hos oss aldrig annat än ett uttryck af kunglig praktlystnad, har hon dock sitt intresse för den allmänna, ännu på långt när ej genomforskade historien om 1500-talets tapetväfveri.

Den aflägsna tiderymd dessa arbeten tillhöra, handlingarnas fåordighet och det ringa antalet från Vasatiden till våra dagar bevarade minnesmärken af textil art göra naturligen

---

Bilden återgifver konung Gustafs vapensköld sådan den förekommer å tapeten La fontaine d'amour, pl. VI.

bilden mången gång dunkel, och författaren kan ej hoppas lämna mycket mera än material till fortsatta undersökningar, hvilka så småningom skola utfylla de stora luckorna och rätta misstagen.

Om man genomgår inventarieförteckningarna från 1500-talets första årtionden, finner man snart, hvilken betydande plats bland tidens sparsamt förekommande bohag den textila konstens alster intaga. Anledningen härtill låg, som man vet, i bostädernas beskaffenhet så väl som i den rådande smakens kraf. De kala murytorna behöfde både ur värmens och skönhetens synpunkt skylas af täcken och bonader. De raka, hårda och obekväma bänkarna tarfvade äfven för ett så föga vekligt släkte som 1500-talets ett mjukare öfvertåg af hyenden och bänkekläden. Tegelgolfvets kyla måste genom fotklädet i någon mån utestängas. Tidens känsliga uppfattning af etikettens bud fordrade angifvandet af den förnämligares plats genom en himmel öfver hans hufvud, o. s. v. Att denna förkärlek för väfnadens användning snart också öfverflyttades till sängen, tidens förnämsta, för att ej säga enda praktmöbel, är ganska naturligt. Den sparsamt infallande dagern i förening med kärleken till ljusa och glada färger, som synes mera utmärka folket i samma mån det är yngre, framkallade krafvet på en rikt omväxlande färganvändning, af hvilken må hända allmogeväfnadens brokighet ännu är ett återsken.

För att fylla behofvet af textila föremål arbeta i Sverge redan under 1500-talets tidigare del inhemska krafter, hvilkas verksamhet sannolikt på ungefär samma sätt fortgått sedan urminnes tid, och som i vissa afseenden torde få betraktas såsom öfverensstämmande med arten af folkets ännu inemot våra dagar fortlefvande industri.

Tidens räkenskaper från olika slott och gårdar lämna åtskilliga upplysningar, som äro af betydelse för uppfattningen af den i Sverge vid Vasatidens ingång öfvade väfslöjden, och som man ej kan lämna ur sikte, om man vill söka utreda förhållandet mellan den inhemska textilindustrien och den s. k. *flamskväfnaden.* Fatbursinventarierna innehålla sålunda vidlyftiga förteckningar öfver en mängd föremål, hvilka af väfvare och väfverskor utfördes för användning i det dagliga lifvet, såsom bänkdynor och andra hyenden, bänkekläden, bonader, täcken, tepeten, ryor, åkläden, vepor, språngelistor, takdrätter och dukar m. m., benämningar, hvilkas rätta inneböard i många fall blifvit oss alldeles främmande.

Jag har genomgått en hel del dylika förteckningar från skilda delar af landet, hvilka finnas bevarade i kammararkivet, och det synes mig af dem framgå, att väfning af mer eller mindre konstrik art öfver alt på slott och gårdar året igenom idkats, och att åtminstone de enklare behofven af textila föremål ända inpå 1540-talet till en mycket stor del fyldes genom inhemskt arbete. Gårdsräkenskaperna från 1540-talet, liksom äfven de få handlingar af äldre datum, som finnas kvar, gifva vid handen, att vadmal, blaggarn och lärft, ryeväf och ryssväf vid denna tid allmänt väfdes å de kungliga gårdarna[1].

Af dessa väfslag känner en hvar de först nämda. Ryeväfven motsvarar den ännu brukliga väfnaden med samma namn. Hvad beträffar ryssväfven, som utfördes i ull, före-

[1] Jfr Stockholm. Gripsholm. Svartsjö. Vadstena. Upsala. Ekholmsund (Ekolsund). Västerås. Örby. Stegeborg Kungsör o. s. v. K. A. och S. A.

kommer han i alla fatbursinventarier jag haft tillfälle att genomgå städse i *två*, någon enda gång i *tre* färger. I denna omständighet torde ligga en hänvisning på det tekniska förfaringssättet vid den sammas framställande, en antydan om hans egenskap af dubbelväfnad, som gör det ganska sannolikt, att vi kunna anse honom identisk med den ännu i vissa trakter af landet[1] öfvade *finnväfnaden*. Äfven denna är nämligen »en dubbelväfnad i två färger, väfd på vanlig väfstol och närmast att likna vid tvänne särskilda väfnader, den ena öfver den andra, hvilka få sammanhang, så ofta färgombyte betingas af mönstret».[2] Det är af vikt att fasthålla denna ryssväfvens egenskap af dubbelväfnad, då man annars möjligen kunde vara frestad att i detta väfslag såsom tidens egentliga konstväfnad söka en motsvarighet till hvad man sedermera benämde flamsk väf.

Ett fatbursinventarium från Svartsjö åren 1549—1558 lämnar intressanta upplysningar om några i ryssväf förekommande mönster. Med tillägg af rubrikerna hvitt och svart, gult och svart, hvitt och rödt o. s. v.[3] uppräknas sålunda här ryssetäcken med spader, med bokstäfver och munkeknut, med rosor och inbundna hjärtan, med knoppar och grenar, rutor och stjärnor, med ekieträ och akarn (ollon), med munkeknut och dubbelknut, med inbundna stora kors, med liljeknoppar, med valknut och rosor, med stjärnor och munkeknut, med små birkieträ, med halfknut och kastekäppar, med griper och lejon o. s. v. Ur Västerås slotts fatbursinventarium för 1554—1558 kunna tilläggas andra mönster, såsom i blått och gult med enhörning, med taffuel och rosor, med eklöf och fåglar m. m.

Alster af föremål i detta slags väf finnas omnämda redan i Gripsholmsinventariet af 1529, och flertalet af de andra gårdsräkenskaper jag genomgått omtalar tillverkningen af ryssväf. Så t. ex. Västerås 1540; Kungsör 1540; Upsala 1544; Stockholm och Stegeborg 1545; Gripsholm 1546; Örby 1554 o. s. v. Men det förefaller dock, som om ryssväfnaden egentligen mera skulle hafva tillhört Svealand än Götaland, där han understundom verkligen sammanblandats med flamskväfnaden[4]. Af Gripsholms slottsräkenskap för åren 1547—1548 framgår, att dessa väfnader, som man ju kunde vänta, äfven tillverkades i Finland och därifrån hit infördes. Sålunda upptages i nämda handling följande:

Vår nådiga fru hafver låtit tillforbettra som kom från Finland — 30 stycken ryssetäcken.

I denna teknik utförde man enligt de olika gårdsräkenskaperna täcken, väggbonader, bänkdynor och hyenden m. m. Örby räkenskap 1548 omtalar »en list i rysseväf, som öfver fönstren sätties». Betecknande för tillverkningens mera konstrika natur äro följande priser, hämtade ur Västerås slotts räkenskaper åren 1541 och 1547:

Karin Hansdotter i väfvarlön för vadmal, vepeväf etc. — 2 penningar aln; Kristin väfverska i väfvarlön för rysseväf — 18 penningar aln.

Då ryssväfven är det enda af tidens oss bekanta väfslag, i hvilket på grund af tekniska skäl några mer utförda mönster *kunde* framställas, och i själfva verket också

[1] Jämtland och Bohuslän.
[2] Jfr Maria Collin: Flamsk-, finnväfnad och norsk rödlakan. Lund 1892.
[3] Af öfriga färgsammanställningar har jag från olika gårdsinventarier antecknat: rödt och gult, rödt och grönt, gult och blått, blått och hvitt, grönt och hvitt.
[4] Jfr fatbursinventariet å Vadstena slott 1554. S. A.

det enda, i hvilket man utförde sådana, synes det antagligt, att man har rätt att betrakta detta väfsätt såsom *den äldre Vasatidens egentliga konstväfnad.* Öfriga dekorativa anspråk, som ej tillfredsstäldes af ryans enklare färgsammanställningar eller af de olika färgade tygstycken, hvilka bildade takdrätter, förlåter o. dyl., fyldes genom målning å väf eller af textilföremål med sömmad ornering, vid hvilkens framställande de tekniska svårigheterna naturligtvis lättare öfvervunnos. Inventarierna omtala i senare hänseende ofta bonader med korssöm eller draggerning (dragning), hedensöm och öfversöm, vanligen af ganska betydligt omfång. Utom den ofta använda generella benämningen »med historier», genom hvilken vanskligheten att bestämma det framstälda ämnet lyckligt och lätt löstes, förekommer t. ex. å Ekholmsund 1547: bonad, sömmad med enhörning — 10 alnar; bonad, med djur och träd sömmad — 26 1/4 alnar; bonad, sömmad med eklöf; i Upsala 1550: bonad, sömmad med träd och djur — 18 3/4 alnar; bonad, med ruteverk sömmad; samt å Svartsjö 1549—1568: väggebonad, sömmad med korssöm och enhörning i rödt och grönt, o. s. v. Af än större omfång voro de målade väggbeklädnaderna, med och utan »våd»(?), »förmålade gaflar» o. dyl., hvilka inventarierna ofta anteckna. Bland uppbörden till Vadstena slott åren 1545—1546 från Möckleby och Normelösa gillen nämnes t. ex. bland dylika bonader af flere famnars längd en »förmålad bonad med våd om 39 alnar».

Materialet till den hemslöjd, jag ofvan berört, tillreddes oftast på stället. Räkningarna begynna ej sällan med orden: »efter så och så många skeppor linfrö (etc.), som såddes, är växt» o. s. v. Lin och hampa häcklades och spans af de hemmavarande »spånekonorna»; fåren kliptes höst och vår, hvaraf erhölls ull och lydia[1], som sedan kardades och spans i fatbursstugan.

Gårdarnas räkenskaper innehålla också utgifter till väfdon. Så gjorde man å Örby år 1544 »en wäffuesked till att wäffua Ryssewäf med» för 1 1/2 öre; tre »vadmalsskedar», hvar och en för en gammal örtug[2], hvarjämte för en »ryesked» betalades 1 1/2 öre.[3] I förteckningarna öfver gårdsinventarier ingå alltid, utom ullsaxar, kammar, klyftor, bråkor och häcklor, äfven väfstolar, väfskedar, skedeklofvar, väfskaft m. m.

På många af de mer aflägset liggande gårdarna färgades äfven garnet. Härvid användes färgämnen, som ofta togos från den inhemska växtvärlden. Örby gårdsräkenskap för 1543—1544 etc. omtalar sålunda inköp af *jämna* »att leta gult med», *dosten*[4] till röd färg — »en handalet», som köptes af hustru Elin i Ålna, Vendels socken. Jämna förekommer äfven i räkenskapen för Västerås 1543[5] och Ekholmsund 1546—1547. Upsala gårds räkenskap nämner, utom jämna, äfven *modda*[6]. Man finner också flerstädes antecknadt utgifter för krita och bresilia till garnets färgning. Den ofta bland förteckningar öfver gårdens folk återkommande benämningen »letterska» tyder väl också på, att

[1] Ull, klipt om hösten; lydia, klipt om våren, kallas ännu i vissa trakter af landet för »lo». Jfr Örby gårds fatbursinventarium 1554—1555.

[2] 2 1/4 öre i den tidens mynt.

[3] Örby gård 1544. K. A.

[4] Enl. E. Fries: Kritisk ordbok öfver svenska växtnamn, Stockholm 1880: Lycopodium complanatum, ännu understundom kallad *jämna;* Clinopodium vulgare, *dosta* (jfr tyska benämningen *Wirbeldosten*).

[5] För ett lb jämna betalas i Västerås 1543 5 öre.

[6] Möjligen mada, madra, släktet Asperula, af hvilket Asperula tinctoria = färgmadra. För 8 lb jämna och modda betalas i Upsala 1540 2 mark.

hemfärgningen idkats som yrke. Hustru Karin får enligt Stegeborgs slotts räkenskap 1544 »i lettarelön för något garn hon letade å egen omkostnad» 18 penningar marken; »Elin letterska» för ett parti garn hon färgade inom slottet och å dess omkostnad 6 penningar marken. I Brunsboda gårdsräkenskap 1546 finnes en utgift till en »suarterska, som suartade 18 marker lydia garn» och därför erhöll 2 öre 6 penningar. För 2 mark »blå lett» utbetalas i Stockholms slotts fatbur 1548 4 öre, o. s. v.

Trots denna lifliga verksamhet å väfslöjdens område inom skilda delar af Sverge, finner man före 1540-talets midt ingenstädes något, som antyder, att man jämte de ofvan omtalade väfslagen kunnat väfva *flamsk väf*. De älsta tillgängliga fatbursinventarierna förteckna emellertid äfven åtskilliga textila föremål såsom hyenden, täcken etc., hvilka uppräknas med tillägget »flamsk». Redan inventariet i fatburen å Gripsholm af år 1529 — det älsta jag från denna tid känner — omtalar 3 flamska täcken. Till Kungsör kom 1540 ett flamskt täcke; Kalmar slott hade samma år några flamska täcken och hyenden; Upsala gård 1541 3 stycken flamska hyenden och Stegeborg 1545 »två passeligt gode och ett gammalt flamskt täcke», o. s. v.

Först och främst bör man emellertid beträffande benämningen flamsk erinra sig det vanliga bruket att namngifva en vara efter tillverkningsorten, hvadan flamska täcken, flamska hyendevar o. s. v. på denna tidens språk icke behöfver betyda annat, än att föremålet i fråga härstammade från Flandern. Beteckningen flamsk innehåller sålunda ej nödvändigt en hänvisning på det tekniska förfaringssättet vid föremålets tillverkning. Det enda man, på grund af ofvan anförda undersökningar i tidens fatburshandlingar, med någon grad af visshet kan antaga, är, att s. k. flamska textilföremål, som nämnas före 1550-talet, voro från utlandet, respektive Flandern, importerade, de må nu varit utförda i hvad vi skulle kalla gobelinsteknik eller icke. Det lider emellertid icke det ringaste tvifvel, att bland dessa föremål äfven fans hvad som på tidens språk benämdes tapetzeri. Men jag anser mig på grund af ofvanstående med en tämligen hög grad af säkerhet kunna antaga, att konsten att *väfva flamsk* var en nyhet, som först genom de af konung Gustaf Vasa hitkallade väfvarne infördes i det dåvarande Sverge.[1] Det flamska väfsättet har, när det under 1600-talet uppträder bland allmogen, utan tvifvel inträngt i vårt land å andra vägar: *söder ifrån* genom Skåne till Småland, hvilket landskap har att uppvisa en dylik, högeligen intressant industri; samt *väster ifrån* öfver Norge till Dalarna, där man äfven i äldre tid kan följa spåren af denna konstart.

Det är till följd af handlingarnas ofullständighet i självfa verket omöjligt att alldeles exakt bestämma den tidpunkt, då tapetväfvare börjat arbeta i konung Gustafs tjänst. Osannolikt är ej, att vandrande väfvare redan tidigt hitkommit och kanske utfört något arbete, ehuru handlingarna därom icke lämna någon upplysning. Säkert är emellertid, att vid 1540-talets början en tapetväfvare fans på Gripsholms slott. Det synes, som om

[1] J. Karlin uppgifver i sin Vägledning genom Kulturhistoriska museet i Lund (Lund 1888, s. 34) efter mig obekant källa, att konsten att väfva flamsk till Malmö öfverförts från Flandern »1522 med Jörgen Mönters hustru Allhed». Uppgiften, som ur flere synpunkter är intressant, skulle, sammanställd med gårdsräkenskaperna, visa, att man i det dåvarande Danmark känt denna konst ett par tiotal år tidigare än i Sverge, något som på grund af granskapet till Tyskland, där flamskväfnadens anor gå upp till medeltiden, är högst antagligt.

konungen nu fått mera håg och kanske mera tid att sysselsätta sig med konsten än förut. Redan 1533 skrifver han till en viss Erhardt Eberhardt i Nürnberg om anskaffande af en skicklig guldsmed och några andra konstnärer; 1540 till en Nicolaus Görenson att från Amsterdam införa ingeniörer, arkitekter och konterfejare.[1] I förteckningen öfver konung Gustafs »lychte bref» 1541 finnes omtalad en skrifvelse af den 2 maj till »mäster Johan Schorell, Canonich zu Utrecht wegen übersandten Marienbildes und tapetzereyen danksagung», samt följande år den 1 maj[2] till samme man ett annat bref »für das übergesandte Marienbildh und Tapetzereyen, danksagung; item etzliche Mahlers, bildschneiders und tapetmacher zu übersenden von Utrecht». Adressaten var den berömde målaren Jan van Scorel, om hvars beröring med Gustaf Vasa det ofvan anförda lämnar ytterligare vitnesbörd.[3] Konungen synes sålunda vändt sig till Scorel för att genom hans bemedling förmå några konstnärer, bland hvilka äfven tapetväfvare, att öfverflytta till Sverge. Han stod för öfrigt vid denna tid, såsom man vet, på många sätt i förbindelse med utlandet. Samma år, som det sist nämda brefvet till Scorel skrifvits, köper han genom Frans Trebbow — antagligen den just det året till franska hofvet afsände sekreteraren — för 150 Joachimsdaler »150 longe hollendske alner Tapisterij» (en Kalmaraln för en daler).[4] I Augsburg och Nürnberg upphandla konungens utskickade förgylda rustningar, vapen (»ett majestätssvärd med historier») och sadlar; i Brunswick en »kammervagn med förgylda leoner», o. s. v.[5] År 1546 tillhandlar han sig af en bland de holländske köpmän, som årligen förde varor till Stockholm, ett par »förmålade tafflor, den ena om en pilgrim, den andra om en sjökonung», samt hans gemål ett par flamska täcken — efter all sannolikhet väfnader i tapisseri, ehuru af enklare slag — för resp. 20 och 30 mark stycket. En annan holländare, Peter Meess, som ofta förekommer i tidens varuhusräkenskaper, lämnade samma år till konungen 4, till drottningen 10 stycken målade taflor för 2 mark stycket, en ofta upprepad handel, som förklarar tillvaron af en ej obetydlig mängd holländska målningar å den äldre Vasatidens slott.[6] 1546 års varuhusräkenskap innehåller dess utom en anteckning om ett af drottningen inköpt »gyldenstycke, ther Johannes Baptista döper vår herra Christum på i Jordanen». Tvifvelsutan var detta en med guld inväfd tapet, som vi sedermera återfinna i förteckningarna öfver konung Gustafs tapetzeri. Betalningen erlades i smör, af hvilken vara säljaren, som hette Remigius Latour, erhöll 8 tunnor, tunnan beräknad till 25 mark, sålunda den ej obetydliga summan af 200 mark.

Intresset för guldväfveriet låg för öfrigt kring denna tidpunkt liksom i luften vid en stor del af Europas hof. Det var omkring 1530, som Frans den förste inrättade ateliern i Fontainebleau. Ferraras väfstolar komma åter i gång omkring 1536; tapetväfveriet i Lauingen uppstår omkring 1540; Florenz får sin arrazzeria 1546; år 1554 utföres i Stettin för hertig Philip I den intressanta väfnad, som är bekant under namnet Croy-

[1] »Konung Gustafs lychte bref» 1533, 1540. R. A.

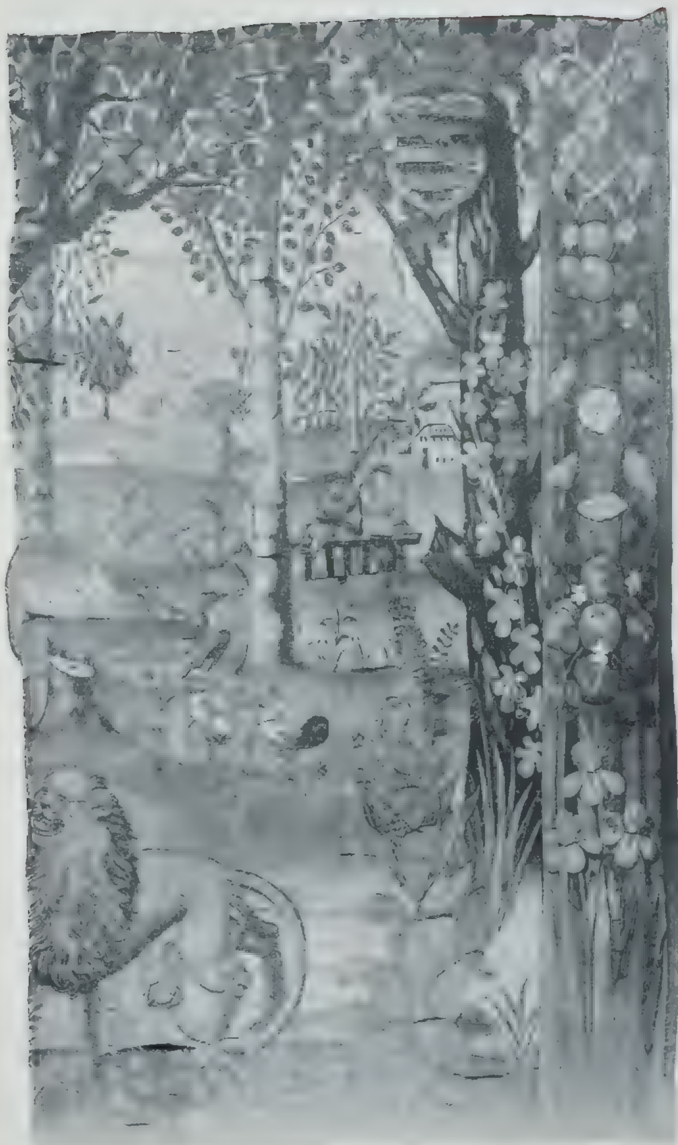
[2] Brefvet torde blifvit inregistreradt tvänne gånger.

[3] Jfr Olof Granberg: Jan van Scorel och Gustaf Vasa. Stockholm 1884. Aftryck ur Svenska fornminnesföreningens tidskrift. G. synes ej känt de af mig anförda brefven.

[4] Räntekammarboken 1542.

[5] Varuhusräkningar 1540. R. A.

[6] Varuhuset 1546. R. A.

Pl. I.

tapeten, o. s. v. Men likväl kan man ej utan skäl förvånas öfver, att den svenske konungen i detta afseende följt med sin tid.

Det skulle vara af intresse att veta, hvar den närmaste anledningen till detta förhållande vore att söka. Kanske bedrager man sig icke, om man gissar på en inflytelse från Frankrike, med hvars regent Gustaf från 1541, såsom bekant, stod i underhandlingar både i afseende på politiska och merkantila förhållanden.[1] Kanske har man att tänka på fransmannen Dionysius Beurreus, som ofta både under Gustafs och Eriks tid nämnes i samband med guldväfvarne.[2]

Nog af, i klädeskrifvarens räkenskap för år 1540[3] omtalas, utom målare, guldsmeder, perlestickare och andra, som erhöllo sina löner, äfven åtskilliga utgifter för garn till en *Johan tarpenzier* på Gripsholm. Tillnamnet är så mycket säkrare liktydigt med den franska benämningen tapissier, tapetväfvare, som samma handling omväxlande har beteckningen »the flamske wäffuer på Gripsholm», »Johan tarpenzier», »regarn till flamske wäffuer», o. s. v. Understundom uppehöll han sig äfven i Stockholm, hvilket framgår af den omständigheten, att fatburshustrun på Svartsjö 1540 ditsände ull »för den flamske wäffuaren». Denne Johan, hvars namn i öfrigt är mig obekant, arbetar å Gripsholm från april 1540 till årets slut och sedermera under hela 1541. »Vår nådiga frus (d. v. s. drottning Margaretas) väfverska» å samma slott, hustru Anna, utlämnar under denna tid till »the flamske wäffuer å Gripsholm» åtskilliga pund liffärga, lichtgult, brandgult, blått, grönt, rödt och svart regarn. Må hända har den väfnad, med hvilken man var sysselsatt, framstält en figurkomposition, då bland materialet äfven förekommer »liffärga» garn, d. v. s. sådant, som användes till ansikten, händer etc.

De närmast följande årens handlingar hafva emellertid, så vidt författaren kunnat se, intet att förtälja om den främmande väfvaren på Gripsholm. Troligen har denne efter slutadt arbete dragit sina färde. Men det dröjer ej mer än ett par år, tills vi å nyo träffa en tapetväfvare i konungens tjänst. Mäster Arendt Arendtsons räkenskap anno 1544 omtalar nämligen bland pipare, trumetere, lutenister, byggmästare och perlestickare också en flamskväfvare, *Daniel van Santhro*. Tiden för hans uppträdande och hans holländska namn komma oss att ställa honom i förbindelse med konungens skrifvelse till Jan van Scorel, genom hvilken han möjligen blifvit föranledd att begifva sig till Norden. Van Santhro arbetade åtminstone tidvis på Gripsholm, ehuru man finner, att han år 1545 ett par gånger i Stockholm uppburit material för sitt arbete, särskildt »grytor att sjuda färg uti».[4] Han hade detta år till sin hjälp en svensk, Nils flamskväfvare eller *Nils Eskilson,* såsom hans namn lydde, och möjligen äfven en annan, *Gunnar väfvaredräng* nämd, som omtalas i Stockholms fatbursräkenskap 1545.[5]

[1] Jfr C. Silfverstolpe: Historiskt bibliotek 1880, s. 5 ff.

[2] Man finner äfven andra smådetaljer, som tala om mäster Dionysii inflytelse såsom en berest och bildad man. Så skrifver konung Erik 18/3 1561 till honom och ber, att han måtte komma till kröningen »och att I tå hade medh Edher antecknedtt om allehånde ceremonier, huru såsom thet plägher tillgåå udi andre konungehoff, när sådane solenniteter förhånden äre». R. R.

[3] S. A.

[4] Varuhusräkningen 1545. R. A.

[5] Hustru Ingrid på Stockholms slott anammade detta år »till att betala allehanda lett hon behöffuer till flamiske weffuere 8 mark».

Ett register från år 1546 upptager bland årets utgifter till väfvare äfven en summa af 1 mark 4 öre »*för en väfsked och annat redskap, som gullwäfvaren behöfver*» — ett talande bevis för att sådant arbete vid denna tidpunkt var i gång. Konstnärens namn finnes ej anfördt. Må hända var det den ofvan nämde Gunnar, som vi samma år (1546) återfinna i Gripsholms slotts fatbursräkning.[1] Möjligen ock en viss Gilius väfvare, som samtidigt nämnes i klädeskrifvarens räkenskap. Samma handling omtalar äfven en fransman vid namn *Remigius,* hvilken nu var sysselsatt för konungen och till sitt arbete uppbär åtskilliga sorter silke, under det Gilius »enligt vår nåd. frus befallning» erhåller papper till »patroner», mönster. Då man i 1545 års räntekammarbok ser, att magister Dionysius (Beurreus) »för then guldväfvaren (in margine: fransosen) och the andre twå» utlagt 100 mark i tärepenningar, ligger det nära till hands att antaga, att desse väfvare inkommit i landet på tillskyndan af sin landsman. Är månne denne Remigius samme man, af hvilken drottning Margareta just det året köpte den med guld inväfda tapeten? Har hon, tilltalad af arbetets fägring, förmått säljaren, som kanske också var väfvare, att för någon tid stanna i konungaparets tjänst?

Remigius försvinner emellertid redan 1547 ur handlingarna. Gunnar väfvare åter sysselsättes ända till och med 1551 för konung Gustafs räkning. Gilius, hvars fullständiga namn var *Gilius van Lönen,* och som hit medfört sin hustru Lucia, stannade i Sverge både 1548[2] och 1549. Han hade nu fått en kamrat, nämligen *Anders Claeson* (Claesz) eller, som han växelvis kallas, Anders flamskväfvare, hvilken redan 1547 omtalas i Stockholms slotts räkenskap samt i klädkammarräkningarna för samma år.[3] Efter de vandrande väfvarnes bruk medförde han sin familj, af hvilken hustru Anna också viste sköta guldväfstolen.

Enligt Vadstena slotts fatbursräkenskap för år 1550 arbetade äfven där en flamsk väfvare, möjligen någon af de ofvan nämde, ehuru jag ej närmare kunnat följa hans verksamhet. Men af hustru Birgittas räkenskap för 1553 ses, att ännu detta år på slottet väfdes, »tillgjordes», åtskilliga flamska bänkdynor och bänkekläden [resp. två stycken om $4^1/_2$ alnar och två stycken om 11 alnar], samt att arbetet fortgick äfven 1554. Man kan altså antaga, att mot 1540-talets slut guldväfveriet å de kungliga slotten varit i gång.

Från denna tid härstamma också de första närmare beskrifna arbeten, som utförts i den nya tekniken. Gripsholms fatbursräkenskap den 28 april 1546—26 maj 1547 omtalar nämligen bland årets uppbörd »5 stycken flamske hyender, som Gunnar wäffvare wäffvit», och samma räkenskap för 1551 förmäler, att »Gunnar weffuare till weffuit opå 10 skolp. $9^1/_2$ lod Rijgarn 2 stycken flamske benckekläde med suart botten, theroppå rijcksens wapn och medh 3 nakne belette, thet ena 6 alna långt, thet andra 5 alna $3^1/_2$ quarter långt, båda $3^1/_2$ quarter bredh».

[1] Gunnar, hvars tillnamn var Nilsson, nämnes äfven i 1547 års räntekammarbok med en aflöning af 36 mark (antagligen »julalon»).

[2] Detta år skänker hertig Erik Gilius väfvare och en snickare något tyg till hosor »för larfuer (masker) de gjort till herr Stens bröllop». — Jfr den 20 sept.: »anammade Anders målare till laruor 1/2 ris papper».

[3] Han nämnes äfven i Arnoldus Roths register för åren 1548—1549.

Den ofvan nämde Nils väfvare träder vid denna tidpunkt mer och mer i förgrunden. Det är nog sannolikt, att han varit bland de »Kongl. Maytz läredrenger», som enligt en anteckning i räntekammarboken för 1550 den 24 januari detta år uppehöllo sig i Antwerpen och där genom den förut omtalade tapetväfvaren Andreas Claesz, hvilken vid den tiden återvändt till sitt hemland, erhöllo en penningeförsträckning. Såsom Upmark[1] redan påpekat, kan man häraf antaga, att konungen utskickat några af sina svenske läredrängar för att utbilda sig i konsten att väfva tapetzeri. Att Nils Eskilson varit bland dem förefaller så mycket sannolikare, som han just vid den tiden ej nämnes i fatburshandlingarna. År 1551 har han emellertid kommit åter till Sverge och arbetar jämte Gunnar väfvare på Gripsholms slott, där hustru Anna ur fatburen den 20 oktober samma år lämnar honom en del regarn i olika färger.[2] Under åren 1552 och en del af 1553 är Nils guldväfvare, som han nu alltid heter, den ende tapetmakare jag funnit bland konungens konstnärer. Han uppbär, utom penningar, allahanda för tapetväfveriet nödvändiga material, såsom ynseguld, silfvertråd, silke, färgstoffer, hvilket visar, att han var sysselsatt med något arbete för sin herres räkning.[3]

Anno 1552 hade Gustaf åter till utlandet afsändt en person med uppdrag att inskaffa duglige handtverkare i riket.[4] Må hända har denne hit medfört en nu för första gången nämd tapetväfvare, *Paul de Bucher,* som från och med år 1552 träder i konungens tjänst, och som den 19 februari 1553 erhåller beställning som tapetzeyväfvare. Efter aflöningens storlek att döma var denne mäster Påvel den främste bland konung Gustafs guldväfvare. Hans beställningsbref har följande lydelse:

Bestelning för Påwell Tapetzeijwäffwere. Dat. Stäkeborg 19 Febru.

Wij Gustaff etc. göre witterligit, att opå thet wår tiener Påwell Tapetzeijwäffwere sig tess flitigere och troligere skall befinne lathe, opå thet arbethe han till wårt och wår käre barns behoff görend warder, wdj så motte, att han trolig. handle skall mz all then sölff och guld trådh så och alt thet Sijlke han till ath weffe medh anamend warder, Tesligs att han och altijd skall holle opå att wäffe och arbethe, och icke sådane arbete udi någen motte försume, haffe wij aff synnerlig gunst och nåde undt och effterlatid, som wij och nu, medh thette wårt öpne breff unne och efterlate thet han årlig udi besoldning aff wår Kong^e Camer halfftridie hundredt mr ort. opå tu termijn, szom är ved Walburgmesse och Michaelis, haffe skall, Teslig skall han och årlig bekome en hoffklädning och frij hoffkost. Ther wåre Befaldningmen måge wethe sigh efter rette.[5]

Mäster Påvel och Nils Eskilson äro under återstoden af Gustaf Vasas regeringstid att betrakta såsom de båda ledarne af tapetväfveriet i Sverge.

Antalet väfvare ökas så småningom. Stockholms fatbursräkenskap för 1551 omtalar »*lille Mariet wäffuerska*», som detta år »till flamisk weffskaft», nämligen 5 stycken flamska hyendevar, uppbär gult, rödt, blått och brunt regarn; och år 1554 finner man fyra nya läredrängar, nämligen *Claus Stenberg, Nils Olsson, Henning Olsson* och *Anders Jönsson*[6] — månne de, som lärt konsten i Antwerpen och nu återkommit till

[1] G. Upmark: Tapetväfveriet i Sverige under de första Vasakonungarne. Ur Meddelanden från Svenska slöjdföreningen 1886. Stockholm 1886.
[2] Gripsholm 1551.
[3] Henrik skräddares räkenskap 1552. K. A.
[4] Jacob Teytz räkenskap 1552. K. A.
[5] R. R. 1553 19 febr.
[6] Rasmus Nilssons utgift på kläde m. m. 1554. S. A.

fäderneslandet? År 1555 utgöres guldväfvarlaget å Gripsholm af sex personer, utom Nils Eskilson och Paul de Bucher, hvilka då båda vistades å slottet. Dessa sex svenner voro *Jacob van Malo,* Nils Olsson, *Albrecht Flesshus* samt dess utom tre lärlingar, de förut nämde Henning Olsson och Anders Jönsson samt en *Staffan Larsson;* bland dem var Jacob van Malo den främste.[1] År 1557 hafva ytterligare tillkommit *Hans Spiring van Hell, Dominicus Gusling* och *Jesper dem Burst*[2] samt följande år en svensk, *Anders Larsson,* möjligen en bror till den ofvan omtalade Staffan.[3] År 1559 nämnes ännu en väfvare *Claus van Albonn,* som jämte de Bucher, dem Burst och van Malo hade sitt arbete vid Svartsjö.[4] Bland ämbetsfolket å Stockholms slott upptagas detta år äfven tre guldväfvare, ehuru utan angifvande af namnen. Sannolikt var bland dem Dominicus Gusling, af hvilken ett kvitto från detta års slut, dagtecknadt Stockholm, ännu finnes kvar.[4]

Konung Gustafs guldväfvare flyttas ofta mellan de olika slotten. Såsom vi redan sett, vistades de tidigast anlände mestadels på Gripsholm eller i Stockholm; en väfvare uppehöll sig under första åren af 1550-talet i Vadstena. 1553 äro både Nils Eskilson och Paul de Bucher i Upsala, där de i juni erhöllo sina löner.[5] Den senare uttager och kvitterar på hösten samma år i Stockholm, utom guld och silfvertråd, äfven papper »för kongl. majts arbetes behof, som han gör opå Svartsjö».[6] År 1555 uppehålla de sig med sina svenner å nyo å Gripsholms slott. Mot slutet af årtiondet synes de Bucher mest bott på Svartsjö; Nils Eskilson flyttade 1558 med hertig Erik till Kalmar.

Sannolikt bestämdes under denna tid guldväfvarnes uppehållsort dels af konungafamiljens resor, dels och hufvudsakligast af de tillfälliga behofven å de olika kungliga slotten, hvilkas inredning ännu var af enklaste slag. Johan tapissier's och Gunnar väfvares vistelse på Gripsholm t. ex. torde sålunda kunna ställas i samband med kung Gustafs byggnadsarbeten å slottet under slutet af 1530-talet. Guldväfvarens verksamhet liksom alstren af hans arbete var vid denna tid uteslutande af ambulatorisk natur.

Dessa konstnärers lönevilkor under konung Gustafs dagar äro ej alldeles lätta att bestämdt utreda. Penningelönen utbetalades vanligen två gånger om året, vid Valborgsmässan och Michaeli — Valborgsmässolön och julalön (ingång och utgång). Daniel van Santhro hade 200 mark om året; Andreas Claesz 150 mark, hans hustru 100 mark årligen; Gilius van Lönen blott 72 mark. Nils Eskilson fick 1553 om året 150 mark och hade först 1560 samma lön som Paul de Bucher, hvilken från början aflönades med 250 mark, för öfrigt det belopp, som dukemakare och linväfvare erhöllo. Anförda summor öfverensstämma tämligen väl med motsvarande aflöningar under Frans I och Henrik II i Frankrike, där le traitement vanligen uppgick till 150 à 180 livres om året, för

[1] Rasmus Nilssons utgift på kläde 1555. S. A.
[2] Jöns Månssons räkenskap 1557.
[3] Henrik skräddares utgift på kläde 1558.
[4] Israel Tomesons utgift 1559
[5] Jacob Teytz räkenskap 1553.
[6] Nils Spetz och Jacob Horns räkenskap 1554.

någon enda till 240 livres.[1] Men härtill kom dess utom för de svenske väfvarne årskläde, sannolikt vid julen, då det äfven kallas »julaklädning». Nils Eskilson får 1554 5 alnar svart och 2 alnar mörkblått engelskt kläde, med 9 alnar foderduk, under det att de Bucher samtidigt erhåller 4½ alnar askfärgadt och 2½ alnar gult engelskt kläde, med 9 alnar till foder. I allmänhet synes dock denna del af lönen med någon växling efter olika tygsorter och under olika år utgått med 21 alnar tyg till de förnämligare, 17—18 till läredrängarne.[2] Beträffande sättet för arbetets utförande möter man här hemma ungefär samma förhållanden som i utlandet. Den vandrande väfvaren medför ej mycket mer än sin konst. Väfredskapen är snart iordningstäld, om den samma ej fans med packningen. Bland de många utländske arbetare, som vid denna tid voro sysselsatte i konungens tjänst, torde väl främlingen ofta funnit någon landsman, som kände den i hans hemland vanliga väfstolen och, om så behöfdes, kunde eftergöra honom. År 1545 betalas sålunda 10 mark åt Per holländare »för en väffredskap han giortt haffuer», sannolikt åt Daniel van Santhro.[3]

Sedan man blifvit ense om beställningen, kommer arbetet snart i gång. Materialet utlämnas till väfvaren af kläde-skrifvaren i Stockholm eller fatburshustrun å det slott, där arbetet skall utföras. Garnet till varpen spinnes af spånekonorna i fatbursstugan, ända intill 1550-talet på slända. År 1552 införes till Stockholm från Lübeck enligt varuhusräkningarna, så vidt jag kunnat finna, för första gången 3 stycken spinnrockar, som betalas med 6 fårskinn och aflämnas till fatburshustrun på Stockholms slott.[4] Till varp användes vanligen hvitt ullgarn, till inslag regarn samt i påfallande ringa mängd silke. Ofta ingår äfven för de mer framstående partierna å kartongen eller för de högsta dagrarna guld och silfverträd. Att det förra enligt tidens uppfattning utgjorde en väsentlig del af arbetet synes framgå af den i Sverge vanliga benämningen guldväfvare, som förekommer långt oftare än tapetzeyväfvare o. dyl. En förteckning från 1558 å Nils och Påvel väfvares uppbörd af tyske köpmän lämnar beträffande materialet några detaljupplysningar af intresse, hvarför jag här nedan anför den.

Nils och Påffuel wäffuare opburit den 15 Januari 1558:

Romersk (?) silke 15½ p. för 217 mark (pundet 14 mark).
Ansichtegarn 5½ p. för 20 mark 5 öre (pundet 30 öre).
Rogarn (sic!) 43 p. för 107 mark 4 öre (pundet 20 öre).
Regarn 1 p. för 18 öre.
Wilegarn 22½ p. för 47 mark 6½ öre (pundet 13 öre).

Bilden återgifver en detalj ur bården till en nu mera försvunnen tapet. Husgerådskammarens samling.

[1] Guiffrey, Pinchart, Müntz: Histoire générale de la tapisserie. Paris 1875—1884. T. I, s. 84.
[2] Rasmus Nilssons utgift på kläde m. m. 1555. S. A.
[3] Mäster Arendts räkenskap 1545. K. A.
[4] Jfr Henrik skräddares räkenskap »uppå utlendzke partzeler han inköpt» etc. 1552. I 1553 års räkenskap nämnas 2 spinnrockar, införda från Lübeck, à 12 öre stycket; 1556 från samma håll 3 stycken à 3 mark 2 öre stycket, o. s. v.

Womwaij 2 knippe for 6 mark.
3 hyendewarspatroner — 3 mark stycket — för 9 mark.
Rödt skärhår 12 p. för 15 mark (6 öre pundet).
Wäffkambar — 10 st. för 4 öre — 5 mark.[1]

Regarn importerades under Gustaf Vasas tid dels från Holland, dels från Reval, Danzig och i synnerhet från Lübeck, en stad, hvars handel för öfrigt tillförde oss en betydlig del föremål, hörande till lifvets förfining, och som därför nog har spelat en särskild rol i afseende på Sverges kulturutveckling. Priset på regarn, för olika år något växlande, höll sig vanligen till 14 öre pundet; men sjönk understundom till 12 öre. Det höjer sig ibland till 18 öre och utgör t. ex. åren 1558—1559 2 mark.[2] Sannolikt torde väl garnet inkommit ofärgadt. Så innehåller mäster Arendts räkenskap 1545, att »hustru Ingrid anammat till att betala allehanda lett hon behöffuer till flamiske weffuer — 8 mark». År 1557 »lät K. M. leffwera Niels weffuar att kiöpa ferge för till att letha garn medh som skulle till flamske weffuer — 30 mark»[3], och ett par år senare »hafver Påwel guldwäfvare anammat till sitt arbete (2 nov. 1559) till att färge garn medh — Brixilia 1 lb.[4] Men då och då infördes äfven färgadt garn, såsom synes, utom af den i nyss anförda räkning förekommande posten »ansichtegarn», äfven när t. ex. bland 1557 års import från Lübeck till Stockholm upptages »allehanda färge weffueregarn för 200 mark samt wäffvaresilke, 20 pund à 12 mark — 240 mark», utan tvifvel afsedt för tapetväfvarnes behof. Gunnar väfvare uttager i november 1551 till sitt arbete på Gripsholm allehanda färgadt flamskt väfgarn.[5]

Men i regeln var dock väfvaren äfven färgare.[6] Vid vissa tillfällen torde han haft hjälp af fatburshustrun, som säkert oftast förstod att använda de bland allmogen brukliga färgningssätten, om hvilka jag i det föregående gifvit ett par antydningar. I Västerås utbetalas år 1545 »effter vår nådige frus befallning» till en hustru Karin »för $9\frac{1}{2}$ markpund garn hon letade blått» 1 mark; Berta väfverska köper samma år en mängd blåbär för att »leta lärft» med, och Anna leterska får ut 2 pund bresilia 1552, o. s. v. För betning och färgning omtala räkenskaperna i synnerhet utgifter till inköp af alun, bresilia, vitriol (victril), galläpple (gallas, gallnöt), saffran och lakmus. Det förefaller emellertid, som om mot slutet af Gustafs tid, och antagligen i den mån tapetväfvarne fingo sig större uppgifter förelagda, det hemfärgade garnet funnits mindre passande. Inköpen åren 1557—1558 hafva vi ofvan omtalat; 1559 erhåller Nils Eskilson ej mindre än 400 mark till garnuppköp i Holland, och samtidigt utbetalas en ännu större summa, öfver 480 mark, för garn, som samme Nils mottagit af den holländske guldväfvarens hustru.[7] Det torde väl vara sannolikt, att dessa inköp gälde färgadt garn, möjligen särskildt »med Carmentzie färg», tidens ömtåliga älsklingscouleur; kanske sammanhänga de med förbere-

[1] Jfr Opbörden oppå alle the utl. partzeler, som Tydske kopmen .effuererat haffue anno 1558. R. A.
[2] Ur varuhusräkenskaperna. R. A.
[3] Jöns Månssons och Måns Olssons räkenskap 1557.
[4] Lars Anderssons räkenskap 1559.
[5] I uppbörden på kläde 1546 nämnes äfven svart, rödt, brandgult och »fiolebrunt» regarn.
[6] I Nils guldväfvares uppbörd 1552—1553 upptages, utom ynseguld och silke, äfven bresilia och alun. Henrik skräddares uppbörd på utländska partzeler 1552—1553 et passim.
[7] Anders Nilssons utgift 1559.

delser till ett större arbete, man stod i begrepp att börja — suiten med de gamla svenska sagokonungarne.

Af öfriga material använde tidens väfvare, utom silke, som på grund af sin stora dyrbarhet ännu förekommer i mycket ringa utsträckning, guld och silfvertråd, hvilka liksom garnet i betydlig mängd infördes öfver Lübeck. Priset på ynseguld (»12 yntzer i ett pund» 1553)[1] var per pund för det finare slaget (»superfint yntzeguld») 57, 60, 67 à 70 mark, för det enklare omkring 44 mark. Silfvertråden betingade ungefär samma pris som det finare guldet.[2]

Den färgskala, inom hvilken man rörde sig, höll här i Sverge liksom den tiden ännu utomlands en ädel måtta, hvilken å föremål från tapetväfveriets guldålder är en lika älskvärd som karaktäristisk egenskap. Man får sannolikt en tämligen riktig föreställning om det vanliga utseendet af tidens väfnader, om man iakttager den olika mängd garn af skilda slag, som utlämnas till vissa arbeten. Så finna vi t. ex., att Gunnar väfvare för de ofvan nämda tvänne bänkeklädena, det ena 6 alnar, det andra $5^{3}/_{4}$ alnar långt, båda $3^{1}/_{2}$ kvarter breda, som han 1551 väfde å Gripsholms slott, erhållit $29^{1}/_{2}$ lod rödt garn, $1^{1}/_{2}$ pund blått, 2 pund grönt, 1 pund gult, $3^{1}/_{2}$ pund 12 lod svart och 1 pund grått garn. Af denna uppgift kan man ungefär sluta sig till en tonalitet i blågrönt med svart fond, något, som äfven af ännu bevarade tapeter af detta slag bekräftas. Samma års räkenskap har på ett annat ställe äfven utgiften för garn i lefverbrunt, brunt och brandgult, och med detta är troligen området af de använda färgerna till en stor del utstakadt.[3] En af de få från Vasatiden kvarvarande bänkdynor, af hvilken genom egarens vänliga tillmötesgående vi här ofvan kunna lämna en afbildning, visar med blågrön tonalitet mot svart botten bladverk i blått, blågrönt och smutsgult; för öfrigt hvitt och grått samt något brunrödt.

Sedan alla tillbehör voro anskaffade och ordnade, kunde väfvens uppsättning börja. Ty värr förmå vi ej af tillgängliga handlingar utleta något angående kartongerna till arbetet och deras mästare. Delvis torde man, såsom af 1558 års räkning framgår, inköpt dem

Bilden återgifver en bänkdyna, tillhörig kapten Åke Nordenfelt å Höganäs. Längd 1.96, bredd 0.67.

[1] Nils Spetz uppbörd på utländska persedlar 1553. R. A.
[2] Ur varuhusräkningarna. R. A.
[3] Gripsholms slott 1551. S. A.

af utländske köpmän. Säkert gjordes ock en stor del väfnader, särskildt bårderna, efter af väfvarne medförda[1] eller af dem själfva tecknade mönster. Man finner dem därför också ofta uttaga papper till »patroner». Anders Claesz, »hollenske wäffueren», kvitterar 1547 $2^1/_2$ ris papper »till att utkasta patroner uppå».[2] Nils guldväfvare uppbär 1560 till »kastning» 4 böcker papper, o. s. v.[3] Ofta torde man väl ock begagnat sig af den ledning, som kunde hämtas af taflor i konungens ego. Det ligger åtminstone nära till hands att antaga, att sådana målningar som ett »poeteri thr Fortuna står midt uppå taflan», om den förlorade sonen, Paris dröm, Salomos dom, Tobias historia o. s. v., hvilka omtalas i Gripsholms fatbursinventarium, varit förebilderna till de tapeter med samma ämnen vi återfinna i förteckningarna öfver konungens tapetzeri. Må hända har ock någon af konungens många målare, t. ex. Anders, Knut och Urban, som på 1540-talet voro å Gripsholm och Svartsjö, utfördt de för kartongerna behöfliga teckningarna. År 1545 nämnes Anders målare i förbindelse med Nils väfvaredräng, då hustru Ingrid å Stockholms slott till dem utlämnar »$7^1/_2$ par lakan att måla på».[4] Sommaren 1552 kom en utländsk målare, Lodwig Klockedon (Glockendon), från Nürnberg i konungens tjänst. Han erhöll den ej obetydliga årslönen af 250 mark och arbetade både på Stockholms och Vadstena slott.[5] Denne konstnär, som kanske var en af Nicolaus Glockendons tolf söner, om hvilka Johan Neudörfer berättar,[6] uttager flere gånger papper till patroner, som ju möjligen kunna varit afsedda till guldväfvarnes arbeten, ehuru vi därom ej veta något bestämdt. Men det ligger nära att anse honom såsom mästaren till den tapet, framställande Kristus, som uppenbarar sig för Maria, hvilken afslutades år 1554, och till hvilken jag nedan återkommer. En annan konstnär, den genom Arnold Rosenberger 1556 hit införde målaren Domenicus ver Wilt, har må hända kort efter sin hitkomst börjat med kartongerna till en tapetsuite, som sedermera under konung Eriks tid utfördes, men torde egentligen få betraktas såsom tillhörande den krets af konstnärer, som sysselsattes af och för tronföljaren.

Då väfvarens arbete var färdigt, försågs det å baksidan med lister af lärft samt nedlades i kistor med lakan eller hudar mellan hvarje stycke. Nyckeln förvarades väl vanligen af slottets fatburshustru, så vida ej, som t. ex. på Örby var fallet, fans en särskild »nyckelpiga».[7] Det är fatburshustrurnas med kärleksfull omständlighet förda förteckningar öfver dessa väfnader, hvilkas ämnen oftast voro dem alldeles främmande, som lämnat oss materialet till de ofvan meddelade upplysningarna.

Granska vi de i fatbursinventarierna uppräknade arbeten, som utförts af konungens flamskväfvare, möter oss en växlande mångfald af föremål, såsom hyenden, bänkdynor och bänkekläden, bonader, täckenlistor och täcken. De anförda benämningarna tillhöra i

[1] Det är af denna orsak man å olika suiter finner vissa delar af bårderna alldeles lika. Äfven den svenska samlingen kan härå uppvisa några exempel.
[2] Kladeskrifvarens räkenskap 1547. S. A.
[3] Kalmar slotts räkenskap 1560. K. A.
[4] Hustru Ingrids Regenskap opå Stockholms Slotts fatebur 1545. S. A.
[5] Jacob Teytz uppbörd 1552. K. A.
[6] G. W. K. Lochner: Des Johann Neudörfer Nachrichten von Künstlern und Werckleuten (in Nürnberg) aus dem Jahre 1547. I Quellenschriften zur Kunstgeschichte X. Wien 1875. »Die zog er alle auf zu Kunsten».
[7] Örby 1543. K. A.

Pl. II.

afseende på användningen, såsom man ser, hufvudsakligen två klasser af väfnader: den ena — hyenden, bänkdynor och bänkekläden — innehållande föremål, afsedda till beklädnad af möbler, i fall man öfver hufvud taget kan använda denna benämning om tidens ännu föga rörliga husgeråd; den andra omfattande väggbeklädnader, såsom bonader, täckenlistor och täcken.

Hyenden, dynor, voro de till omfånget minsta — omkring 3 kvarter à 1 aln i fyrkant[1] — och sannolikt, att döma efter det stora antal, hvari de å alla slott förekomma, en vid denna tid mycket uppskattad bekvämlighet.[2]. Enligt fatbursinventarierna träddes hyendevaret öfver en kudde, fyld med fjäder (därför äfven kallad »fjäderhåll»), försågs i kanterna med skinnremsor samt knäptes med knappar, ofta klädda med guldskinn.[3] Af flamska hyenden funnos å Stockholms slott vid 1545 års början 82 och vid årets slut ej mindre än 100 stycken. År 1547 gjordes till samma slott 48 nya. Gripsholm hade år 1548 38 flamska hyenden, o. s. v. Utan tvifvel får man dock vid benämningen »flamska» hyenden ej alltid tänka på ett öfvertåg i tapisserie, utan, som ofvan påpekats, erinra sig användningen af ordet *flamsk* om alt från Flandern infördt tyg, utan hänsyn till tekniken. Men antalet i tapetzeri utförda hyenden var äfven med denna inskränkning säkerligen ganska betydligt.

I afseende på de förekommande mönstren lämna inventarierna vanligen blott ofullständiga beskrifningar. Å Örby omtalas sålunda redan 1548 »ett spilder nytt flamsk hyende med vår nådige herres vapen». 1554 års fatbursräkenskap å Stockholms slott förtecknar 91 flamska hyenden, af dem 3 »med vapen», 27 »med vapen och vildmän», 5 »med beläten», m. m. Bland dessa hade, enligt föregående års inventarium, 6 stycken vapnet framstäldt å röd grund, 18 buro rosor å svart grund, 3 visade »leyonhuffuon» o. s. v. Trots den mängd dylika föremål, som under Vasatiden funnits, har, så vidt jag vet, intet enda blifvit till våra dagar bevaradt. Här liksom i utlandet höra sådana till de största sällsyntheterna.

Bilden återgifver en detalj af bården till en nu mera försvunnen tapet. Husgerådskammarens samling.

[1] Måttet, som för öfrigt sällan uppgifves, är hämtadt från Kalmar slotts fatbursräkenskap 1561: 7 flamska hyenden med rosor och löfverk (»1 aln 1 qv. a 3¾ quarter å alla sidor»).

[2] Varuhusräkenskaperna och införselregistren omtala ofta importen af »höjanden». Sålunda t. ex.

1553: höjendevar à 12 öre knippan;
1556: » 20 st. à 15 mark;
» 5 knippor à 10 mark;
» 4 » à 12 öre knippan;
1558: » 6 dussin à 9 mark;
» 3 » à 3 » dussinet;
» 19 knippor à 12 öre knippan, o. s. v.

Naturligtvis voro dessa ej utförda i tapetzeri.

[3] Jfr fatbursräkenskaperna å Stockholms slott 1545: »Till kårder och knappar å 10 flamska hyendevar rölleske skinn».

Bänkdynorna, oftast »med rysslåder under», hade vanligen en längd af 3 till 5 alnar med en bredd af 1 aln. De buro som främsta ornering konungens och drottningens vapen, mot en fond af bladverk med fåglar o. dyl., och ofta återupprepadt flere gånger. Å Gripsholm fans 1551 t. ex. ett par »dynor med 5 par vår n. herres och drottning Margrets vapen»,[1] 5 alnar långa och 1 aln breda; en flamsk dyna »med 4 vår nådige herres vapen» (längd 4½ alnar, bredd 1 aln) och en annan »med 2 par vår nådige herres och drottning Margrets vapen» (längd 3¼ alnar, bredd 1 aln) o. s. v. En i Germaniska museet i Nürnberg bevarad smal tapet med trenne vapen mot bakgrund af blommor och grönt samt svart fond torde lämna en antydan om bänkdynornas utseende.[2]

De s. k. *bänkeklädena* voro i allmänhet större än de förra, växlande mellan 7 och 9 alnar, ehuru äfven mindre (3—5 alnar) finnas omnämda. Jag antager, att de brukades att fästa öfver bänkens rygg, under det att bänkdynan lades på själfva sätet. Äfven de förekomma ornerade med konungens och drottningens vapensköldar — ett dylikt af 10¼ alnars längd var 1546 å Gripsholm. Men äfven andra mönster funnos. Så sändes från Gripsholm till Räfsnäs år 1551 två flamska bänkekläden med fåglar (längd 5 och 7 alnar) samt ett annat »med hengiande löff» (längd 7 alnar);[3] samma år nämnes äfven å Gripsholm ett dylikt om 10½ alnars längd »med löffwerck och vår nådige frus vapen». De ofvan omtalade bänkekläden, som Gunnar väfvare förfärdigat år 1551, voro försedda med riksvapnet samt tre nakna figurer mot svart botten. Vadstena fatbursinventarium för 1554 omtalar ett flamskt bänkekläde om 14 alnar »med fuglagerning» i rödt, gult och svart. Räfsnäs inventarium på 1550-talet förtecknar bänkekläden »med halfva juncfrur» (längd 12½ alnar), »med sex par folk» o. s. v. Arboga hus hade 1555 tre stycken flamska bänkekläden »med fåglar och leon samt A och M uppå».

Bonader, täckenlistor och *täcken* voro i allmänhet af större dimensioner och användes vid festliga tillfällen som prydnad å de kala murytorna, hvilka endast voro ornerade med den art enkla målning man ännu kan se t. ex. under taket och i fönstersmygarna af konungens (i öfrigt moderniserade) sängkammare å Gripsholms slott. »Flamska» *bonader* förfärdigas så hastigt och af sådan storlek, att man, liksom beträffande hyenden och bänkdynor, måste antaga att under denna benämning understundom böra förstås föremål af »flamsk duk», ej tapisserie. För att blott nämna ett exempel gjordes i fatbursstugan å Stockholms slott 1546 en dylik bonad af 50¼ alnars längd och 3 alnars bredd, under det att samtidigt utfördes en annan öfver 30 alnar lång och 3¼ alnar bred, hvilka båda näppeligen kunna betraktas såsom alster af guldväfvarens arbete, ehuruväl bonader, här som i utlandet, förekommo i ganska betydliga dimensioner, längre ju äldre de voro samt därför vanligen också i senare tid sönderskurna. I afseende på storleken upptaga sålunda inventarierna från olika slott bonader, som måste anses varit väfda i flamsk

[1] Jfr 1555 års fatbursinventarium å Gripsholms slott.

[2] Katalog der im Germanischen Museum befindlichen Gewebe und Stickereien, Nadelarbeiten und Spitzen aus älterer Zeit. Nürnberg 1869, s. 15, n:o G. 112.

[3] Gripsholms rakenskap 1551.

teknik, af ända till 52 alnars längd. Samtidigt nämnas sådana, som blott mätte 8 till 10 alnar. I afseende på mönstren torde dessa väfnader stått midt emellan den förut nämda afdelningen och tapeterna. Å Gripsholm fans 1546 en flamsk bonad, 8 alnar lång, framställande Tobias historia (sänd till Kägleholm 1551) och 3 stycken något mindre med konungens och drottningens vapen; å Stockholms slott en annan med den korsfästes bild. På Räfsnäs hängde i karnappet 1555 »5 stycken flamska bonader med 5 par vår n. herres och drottning Margrets vapen» (längd 27½ alnar, bredd 1 aln), 2 stycken »med 4 beläten», 2 stycken »med rosor»; i fröknarnas stuga sågs en flamsk bonad med löfverk om 52¾ alnars längd och 1 alns bredd, men skuren i 7 stycken, och en annan af samma bredd och 25¾ alnar lång (i tre delar) »med fuglaverk». Platsen för detta slag af väfnader var väl i vanliga fall rundt om rummet öfver panelen; möjligen närmast taket, när tapeter samtidigt funnos uppsatta.

De s. k. *täckenlistorna,* som endast mera sparsamt förekommo, synas vanligen hafva haft en längd af 9—10 alnar med en bredd af omkring 3 kvarter. Då namnet för hvad vi kalla bordure var *lista,* torde i självfva benämningen ligga en antydan om dessa föremåls utseende liksom om deras användning — troligen den att utfylla mindre ytor mellan de större väfnaderna. Å Gripsholms slott funnos 1552 ett par dylika, då nygjorda och ornerade med papegojor. En tredje, längre, hade delats i tvänne stycken.

Sannolikt var det åt de inkallade främlingarne, som utförandet af de större tapeterna anförtroddes. Tidens namn för dessa är nästan alltid *täcken,* någon gång »historia», tapetzeitafla, tapisserie (tapitzerij) och tapet.[1] Säkerligen infördes dylika väfnader liksom en del andra lyxartiklar långt innan man här hemma började tillverka dem, och införseln fortsattes, ehuru i ringa grad, äfven sedermera. Gripsholms fatbursinventarium nämner redan 1529 tre flamska täcken, hvilka man vid den tiden ej kunnat förfärdiga i Sverge, och af registren öfver importen till Stockholm under Gustaf Vasas tid[2], hvilka jag genomgått, finner man också det ofvan nämda bekräftadt. Då år 1534 bland införseln från Lübeck omtalas några bänkekläden om 6 alnar för 7 à 9 mark stycket, kan man väl hafva anledning att tänka på föremål i flamsk teknik, men någon bestämd visshet i detta afseende har man ju icke. Detta torde däremot vara fallet, då 1546 års varuhusräkning upptager 1 flamskt täcke för 20 mark, 1 d:o för 30 mark samt den guldinväfda tapeten med Kristi döpelse, som kostade 200 mark; och under följande år t. ex. 1552 ett flamskt täcke, som betalades med en tunna smör eller 36 mark; 1553 3 stycken flamska täcken à 30 mark stycket; 1558 4 stycken flamska täcken, af hvilka ett kostade 40 mark, 2 stycken 36 mark och ett 24 mark; 1559 5 stycken flamska täcken à 40 mark stycket, äfven — såsom större delen af det ofvan anförda — från Lübeck. Samma år köpes af Franciscus Wintzelberg »någre flamske tapeter» för 812 mark.

Ehuru sålunda antagligen ej någon större införsel af tapetzeri förekommit, utan köpsvennerna endast då och då instuckit ett stycke bland det öfriga kramet, är det dock,

[1] Jfr Stockholms slotts fatbur 1553. S. A.
[2] R. A.

särskildt på grund af handlingarnas karghet, i det närmaste omöjligt att bestämma, hvilka tapeter, som blifvit af konungens väfvare tillverkade. Härtill kommer, att man i betraktande af det sätt, hvarpå dessa väfnader användes, ej ens bestämdt kan uppgifva det antal dylika, som vid denna tid fans i slottens förråd. En tapet, hvilken det ena året brukades i Stockholm, följde ett annat det kungliga herrskapet till Vadstena, Västerås eller Gripsholm o. s. v. År 1558 skrifver konung Gustaf, för att anföra blott ett exempel af många, till sin drottning Katarina Stenbock att »förskicka (till Stockholm) så myckith Tapitzerij som ther åhr opå Gripsholm och thu kan förnimme här kunne ware tiänligith till ath upslå och beclåda saler och maak medh».[1]

Flamska täcken, ehuru utan närmare beteckning af ämnet, omtalas ofta i fatbursinventarierna. Västerås har 1540 ett flamskt täcke, Kungsör likaledes ett, Kalmar ett par, Stegeborg 3 stycken; Upsala 1549 6 stycken, hvilka visserligen nämnas bonader, men efter måtten att döma egentligen äro att anse som tapeter; på Svartsjö fans 1556 ett gammalt flamskt täcke med beläte, o. s. v.

Det är dock i synnerhet Stockholms och Gripsholms fatbursräkenskaper, som låta oss följa tillväxten af dessa föremål. Å Stockholms slott var 1545 blott ett gammalt flamskt täcke; följande år gjordes ett nytt. 1547 funnos 6; 1548 väfves ännu ett nytt, så att antalet 1550 uppgår till 18 stycken. Då en förteckning två år senare uppgöres, omtalas:

6 st. nya granna (= fiña) flamska täcken med historier
10 st. nya grofva » » »
1 st. halfslitet flamskt täcke » »
1 st. gammalt » » med crucifix.

År 1553 har antalet stigit till 20 stycken. På Gripsholm, som 1529 har 3 flamska täcken, finnas 1546 10 stycken; 1547—1548 göres ett nytt; 1551 är antalet 12, o. s. v.

Öfver tapeter, som funnits i konung Gustafs ego, finnas flera förteckningar, ehuru ty värr ingen senare än från år 1556. De förnämsta källorna äro följande:

Hustru Karins räkenskap för fatburen å Gripsholm åren 1548, 1549, 1550, 1553;
Hustru Ingrids räkenskap för Stockholms slotts fatbur 1550—1553;
Jören Jonssons opbörd opå sidengewant ifrån Michaelis anno 1553 och till 27 april anno 1554;
Förteckning öfver tapeter å Västerås slott den 4 december 1556; samt
Kerstin Pedersdotters inventarium öfver flamska täcken på Gripsholm, som hon genom Rasmus Ludvigson mottagit af drottning Katarina, 1556.[2]

Enligt dessa förteckningar funnos

å Gripsholms slott 1548 10 st. flamska täcken
» » 1549 11 st. » »
» » 1550 11 st. » »

Bilden återgifver en detalj af bården till en nu mera försvunnen tapet. Husgerådskammarens samling.

[1] R. R. 1558 14 juli.
[2] S. A.

å Stockholms	slott	1550	18 st.	flamska täcken
»	»	1551	19 st.	»
	»	1552	18 st.	» »
»	»	1553	20 st.	» »
å Gripsholms	»	1553	12 st.	»
å Stockholms	»	1554	18 st.	»
å Västerås	»	1556	17 st.	» »
å Gripsholms	»	1556	7 st.	» »

Som jag redan påpekat, är det på grund af handlingarnas knapphet omöjligt att vinna en fullständig öfversikt öfver väfnader från denna tid. Det skulle vara af ringa intresse och för öfrigt utan nytta för vårt ämne att här sätta läsarens tålamod på prof genom en uppräkning innehållande endast måttbestämningar. Jag har därför inskränkt mig till att ur de olika inventarierna år efter år sammanföra de beskrifningar öfver konungens tapeter, som innehålla ett angifvande af det framstälda ämnet och sålunda kunna lämna åtminstone någon ledning till kännedomen om tidens konst.

Konung Gustaf Vasas tapetzeri.

Gripsholm 1549:

1. Ett flamst täckenn thr oppå en man, szom haffr en jungfru i fampnen och en stock uti venstra handen, thr oppå sitt 2 flygande ormar och är same täkin 6 alne $1\frac{1}{2}$ quart^r långt och 6 alnar 1 quart^r brett.
2. Annat täken är medt en mannekrop haffuand hiorttehuffuod och ett spiut opå axelen och löp vatn aff hans näsza uti ett kaar szom 2 sittia och bada uti; står och en man på samme täken som led en hest, tesligest står thr oppå W. N. Herres och Vår N. Frus wapen och är thz täken 4 alnar 3 quart^r långt och 4 alnar 3 qv. brett.[1]
3. Tredie täken står oppå 7 quinfolk och 4 men, både små och store och en fliugande jungfru 6 alna $1\frac{1}{2}$ quart^r långtt och 5 alnar Bretth.
4. Fjerde täken, thr oppå är en walsk brunn och Loor, Leoner och foglar, the är 5 aln 1 qt^r Långtt 10 alne 1 qt^r bretth.[2]
5. Siette täken, thr oppå V. N. H. wapen och 2 leoner holla wapnett, och är samme täken 4 alnar $1\frac{1}{2}$ quart^r långtt och $8\frac{1}{2}$ alne brett.
6. Siunde täkenn, thr oppå spelas på piipor och harpor och fettlor, thz är 5 alna 1 qt^r långtt och 3 alna $1\frac{1}{2}$ qt^r bretth.[3]
7. Niende täkenn, thr opå 3 harar och 2 foglar; mitt oppå ett wapen i Rutewerck och är thz $4\frac{1}{2}$ aln långtt och 3 alnar brett.
8. Tiende täkenn, thr oppå en breffdragare och är samme täken 4 alna långtt och 2 alnar $1\frac{1}{2}$ qt^r brett.
9. Ellofte Täkenn är medt samme figuran, liike så långtt och bretth.

Gripsholm 1550 förbettradt (= tillkommer):

10. En flamsk taffla medh Abrams historia, en alen 3 quarter långtth och 2 alna $1\frac{1}{2}$ quarter bretth.[4]

[1] 1553 års fatbursinventarium har följande beskrifning: »medt then fabula, huru Auchteonn bleff foruandlatt uti en hiortth aff Diana, thr hon war i sitt bad och medt Kong. Mttz. och Wår salige nådige frus Drottning Margrett wapen på listan».

[2] 1553 års inventarium har följande: »medt en walsk posth och 2 leon och någre andre foglar och diur ibland löffuärk, rosor och lilior». I margen finnes antecknadt: »Sendes till Swartsjö att förbettras». Samma anmärkning finnes äfven vid ett par andra tapeter.

[3] 1553 års inventarium: »thr oppå 2 par folk dansande öffuerst under listan och nedanföre otte mandzbellete medt en pipa och ett qvinnobellette medt en giga».

[4] 1553 års inventarium: »ett litet konststycke medt thenn historia hur Abraham offrade sin son Isaak».

Stockholms slott 1550:

11. Ett nytt flamsk teckenn om then rijcke manzsens son, som i fremende landh alle sine ägedelor fördråck och förspilde och sedan åth med suinen.
12. Ett nytt flamsk täkenn om en historia om en konung, hann ligger och soffuer wedh en pellere och thr komer 3 jungfru till honom och en står på en pellere och skiuther.[1]
13. Ett flamsk teckenn, ther står enn pipere upå.
14. Etth flamsk täckenn medh en konung och två drabanter.
15. Ett flamsk täckenn med enn diure gårdh och enn hop med diur uti.
16. Ett flamsk teckenn medh Rider Santhe Görenn.[2]
17. Ett flamsk teckenn med en Drottningh, som rider uppå en hest.[3]
18. Ett nytt flamsk teckenn med vår n. häris wapenn.[4]
19. Ett lithet flamsk teckenn med tu wapen med 2 hellebårder igenom.
20. Ett flamsk teckenn med 3 bellethe och en stadh wtöffuer som v. n. Frw förbätthret inij fatheburen anno 1548.
21. Ett flamsk täckenn med 6 beletthe och enn eldzpanne under, som v. n. F. förbättrett i fatheburen anno 49.
22. Ett flamisk teckenn med 7 belethe och en stad i hörneth, som v. n. Fru förbättreth i fateburen anno 49.

Stockholms slotts fatbur 1553:

23. Med en brunn, längdenn $5^{1}/_{2}$ alen bredden 3 alr. 3 qu.[5]

Stockholms slott 1553 (Jören Jonssons uppbörd):

24. Ett st. figureratt om Paris dröm. Lenngden 6 alnar, bredden 4 alnar.[6]
25. Ett st. om Konung David. Lenngden 5 alnar, bredden 3 alnar 3 qt^{r}.
26. Ett st. om Wolkonis (Vulcanus?) historia. Lenngden 5 alnar 1 q. bredden 3 alnar 3 q^{t}.

Västerås 1556·

27. Ett nytt flamskt täkenn medh en historia medh en quinne, som haffuer ett barn i sin fampnn och en mann står för henne medh ett bart suerd, hölt i bredden 3 alner 3 qt^{r} i lengden 5 alner.
28. Ett nytt flamskttt täkenn medh en historia um Konung David ther hann taler medh sinn fader och moder. Bredt $3^{1}/_{2}$ alner, longt 5 alner.
29. Ett nytt flamskt täkenn om Konung Salomon i hans herlighett; höllt i bredden 3 alner $3^{1}/_{2}$ q^{r}, lengden 4 alner $1^{1}/_{2}$ q^{r}.
30. Ett flamst täkenn medh två fougler och allehanda diur; bredt 3 alner 3 q^{r}, longt 5 alner 1 q.
31. Ett flamskt täkenn um Ester bredt 3 alner 3 q^{r} longtt 5 alner 1 q^{r}.

Gripsholm 1556:

32. Ett lijtet flamst stycke wäffuit med guld och sölfftrådh med then historia ther S. Johannes döpte Jesum uti Jordans flodh; hölt uti längden halftridie alner, udi bredden twå alner.
33. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn med En ståndende Biörn, som en hoop med karler uppehålle och twinge med stänger och tiuger, hölt udi längden sex alner ett q^{r}, udi bredden sex alner och ett qu^{r}.
34. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn med En liggiende Biörn, som och en hoop med karler tvinge och holle med stänger och tiuger, hölt udi längden halfsiunde alner, udi bredden sex alner och ett q^{r}.

[1] Jfr n:o 24. Möjligen samma tapet.

[2] Upptages i 1553 års fatbursinventarium med foljande mått: längd 6 alnar $^{3}/_{4}$, bredd 5 alnar. Fans i Västerås 1556.

[3] Jfr Västerås 1556: »ett flamst täkenn med en ridende konungh och ridende droningh».

[4] Jfr Västerås 1556: »ett nytt flamst täkenn medh K. M. V. A. N. herris wapen mitt opå. Bredden 2 alner $2^{1}/_{2}$ qr. Lengden 3 alner $3^{1}/_{2}$ qr».

[5] De öfriga, utom ett (se ofvan n:o 16) som finnes beskrifvet, mestadels med tillägg af ordet nytt, omtalas blott med måttbeteckningar. I Jören Jonssons uppbörd heter det vid n:o 23: »enn brunn och foglar».

[6] Jfr Västerås inventarium 1556: »ett nytt flamskt täken medh then historia om Paride, som drömbde om the 3 gudinnor komme till sigh». Möjligen samma tapet som n:o 12, se ofvan.

35. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn theropå en Wroxe och Ett Leijon, som strijde emott hvart annett, hölt udi längden nije alner, udi bredden sex alner.
36. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn medh twå Leijoner, som Rijffwe En Elg, hölt udi längden otte alner, udi bredden fem alner trij q^r.
37. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn med then historia ther Josep uptäckte sin dröm för sin fader, ther igenom hans bröd^s haat och affwund föröcktes emot honom, hölt udi längden halfottende alner, udi bredden halfsiunde alner.
38. Ett stortt flamst stycke aff Rijgarn med allehande diur både leijon, Wroxe, Biörn, wildswijn, wijlhesth, hölt udi längden halfnijonde alner, udi bredden halffsiunde alner.

Af tapeter från Gustaf Vasas tid återstår nu mera endast ett ringa fåtal. Till dessa dyrbara rester höra följande:[1]

1. Landskapsfragment med Sachsens vapensköld.
2. Fiolspelare och säckpipsblåsare med dansande bondfolk.
3. Ester inför Ahasverus.
4. Kristus uppenbarande sig för Maria.
5. Fragment af en troligen till samma suite som n:o 4 hörande tapet, nu använd till beklädnad af en stol.
6. Meleager och Atalanta jagande det kalydoniska vildsvinet.
7. La fontaine d'Amour.

Det å planch I afbildade fragment, som visar lejon, harar och några jägare i ett landskap med bok och ek samt i ett af träden den sachsiska snedkronan, påminner om Virgil Solis' graverade framställningar af denna art och torde vara att anse såsom ett af de älsta bevarade profven ur konungens samling. Må hända har tapeten å den nu saknade delen som motsvarighet till Sachsens vapensköld burit konung Gustafs och sålunda varit väfd för honom och hans första gemål Katarina, någon gång mellan 1531 och 1535, då drottningen afled.[2] Man känner, såsom ofvan anförts, från denna tid inga tapetväfvare i Sverge, och arbetet är väl knapt att anse som svenskt, ehuru det nog kan vara utfördt härstädes af någon främling, hvars snart slutade vistelse nu mera ej kan spåras i tidens ofullständigt bevarade räkenskaper. Väfnadens tonalitet är blågrön med gult samt kraftiga bruna, röda och blå färger. Bården visar fruktknippen, fästade vid en bladklädd stång mot gul botten, randad å längden i rödt. Nederst står en blommande svärdslilja. Utförande liksom färger erinra mycket om en grupp för konstvännen välbekanta tapeter i Nationalmuseet i München. Jag menar det tapetzeri, som omkring 1540 förfärdigades i Lauingen för Pfalzgrefven Otto Heinrich. Utom tonaliteten i blågrönt och gult har det svenska fragmentet med nämda tapeter åtskilligt annat gemensamt: väfnadssättet, så väl som en viss naiv styf-

[1] Af dessa tapeter finnas n:o 1, 2, 3 och 6 i K. husgerådskammaren (n:o 3 förvarad å Gripsholm), n:o 4 och 5 tillhöra Statens historiska museum och n:o 7 eges af herr C. R. Lamm å Ludvigsberg, som dock vid tapetens inköp bestämdt, att den samma efter hans död skall tillfalla staten för att sedermera förvaras å Gripsholms slott.

Det är beträffande några af dessa svårt att uppvisa, att de verkligen ingått i konung Gustafs samling. Säkerligen passa de ej in under de mera utförliga beskrifningar jag ofvan kunnat meddela. Konungen egde emellertid ännu många flere flamska väfnader, som jag, då de blott äro summariskt omtalade, uteslutit ur förteckningen, men bland hvilka de nämda väl kunna dölja sig.

[2] Å Gripsholm fans 1549 en tapet med harar och fåglar samt ett vapen »i ruteverck», hvilken detta fragment möjligen tillhört. Landsboken för Södermanland 1649 fol. 568 upptager å Nyköpings slott »uthi lille fateburen 1 st. gammal tapet *medh Swänske och Saxiske wapn* 7 aln i Längden och 4 1/4 i Bredden». K. A.

het i teckningen, den efter förebilder från Brüssel hämtade anordningen af bården — den bladklädda stången med Convolvler och löst uppradade fruktbuketter, svärdsliljor etc. mot gul, i tegelrödt randad fond. Tillökade med en bönväxt, päron och körsbär återfinnas ofvan nämda drag så väl å Otto-Heinrichs tapeterna, som å andra i samma museum förvarade suiter, hvilka man enligt min mening kan hänföra till fabriken i Lauingen. Likheten är förklarlig nog, om man erinrar sig, huru vandrande väfvare, förjagade ur Nederländerna af religionsförföljelser, till skilda orter medförde sitt hemlands konstnärliga traditioner — liksom myror, utgående från en rubbad stack, draga samma sorts strå till den nya de bygga.

Bland resterna af tapetväfveriet under Gustaf Vasas tid intager den å planch II afbildade väfnaden, som framställer dansande bondfolk, ett af de främsta rummen. Det tyckes ej vara omöjligt, att den samma någon gång ingått i konungens samling, hvilken äfven innehöll en tapet med »spelande uppå pipor och fettlor». Det i fråga varande stycket har väl, såsom arfvegods efter drottning Katarina, kunnat leta sig väg till gården Stora Bjurum i Västergötland, som under 1600-talet någon tid tillhörde familjen Stenbock, och där tapeten också i senare år af en samlare blifvit funnen. Kartongen synes vara utförd efter Hans Sebald Beham[1] och är må hända målad i Sverge. I fonden ser man nämligen bland byggnader, å hvilka vindskidorna korsa hvar andra öfver takåsen, ett hus med torftak, och de i förgrunden efter säckpipa och fiol dansande paren bära kostymer, som, jämte sina för 1500-talet karaktäristiska detaljer, i vissa afseenden synas erinra om våra allmogedräkter. De »utskorne och utstugne» hosorna med olika färg å hvart ben, hvilka ännu ej hunnit utvecklas till »väderbållshosor»; de konstrikt knutna »hosebånden», den fjäderklädda bonnetten, i hvilken säckpipsblåsaren — kanske som »bonnette-tecken» — instuckit sin träsked; jagtvapnens form och »brayetterna», som synas å ett par af de dansande männen, äro från den allmänna kostymhistorien bekanta och för tiden utmärkande drag. Som prof å den i vårt land under förra hälften af 1500-talet bland folket brukliga kvinnodräkten skulle man kanske kunna anse de båda hvita hufvudbonaderna, som påminna om ännu bland allmogen förekommande former, den korta kjolen med förkläde, hvars band nedhänga i sidan, den med spännen hopfästade tröjan med låg, utvikt krage, det därunder synliga, framtill snörda lifstycket, hvilka klädesplagg med någon olikhet bäras af tre bland de dansande kvinnorna. Och som detaljer af mansdräkten den något vida, kring lifvet hopdragna rocken med vid bältet fästad väska och den korta, framtill öpna jackan, så väl som benkläderna och fotbeklädnaden. Men då vi ty värr om de hos oss under 1500-talets förra hälft brukliga allmogedräkterna icke känna mycket mer än hvad som kan hämtas af bilderna i Olaus Magni historia de gentibus septentrionalibus, hvilkas tillförlitlighet väl knapt kan anses bevisad, trots den vikt författaren, efter förordet att döma, fästat vid sina illustrationer, torde man endast gissningsvis kunna betrakta denna tapet som ett dokument i svensk dräkthistoria. Ur denna synpunkt vore han säkert värd en närmare undersökning, än den jag här kan lämna. Tonalitet, garn och väfsätt erinra mycket om det förut omtalade fragmentet med Sachsens vapensköld. Färgerna äro få och kraftiga — hufvudsakligen rödt, blått, hvitt, gult samt grönt och

[1] Jfr Bartsch VIII 154—163: les noces de village, samt särskildt 168: une fête de village (träsnitt).

Pl. III.

skärt i ett ganska begränsadt antal toner. Figurerna äro, liksom vissa partier af dräkterna, vapnen m. m., konturtecknade i svart. Ansiktenas olika delar, som kräft mera möda och skicklighet att framställa, hafva delvis varit återgifna med färg — ett missbruk, mot hvilket de i Brüssel och annanstädes på 1520-talet utfärdade förbuden här i Norden icke utgjort något skydd. Till väfnaden är användt för ränningen lingarn, för varpen fint ullgarn, hvars färger i öfrigt äro beundransvärdt väl bibehållna, i det att knappast någon annan än den skära färgen förändrats, och denna ej i nämnvärd grad. Tapeten kan må hända betraktas såsom prof å tapetväfveriet i Sverge under dess första år, t. ex. 1540—1550. En Daniel van Santhro eller Gilius van Lönen kunde möjligen anses såsom mästaren.

Den å planch III afbildade tenturen, som framställer Ester inför Ahasverus, är säkerligen icke den samma, som finnes omtalad bland konung Gustafs tapetzeri såsom »ett flamskt täcken um Ester», enär måtten å detta stycke icke öfverensstämma med den ännu bevarade väfnaden. Möjligen härstammar denna likväl ur konungens samling, då en sådan tapet långt före slottsbranden 1697 ingick bland husgerådskammarens tillhörigheter. Han är väfd af mycket groft och löst regarn. Tekniken står ej synnerligen högt, i alla händelser betydligt under den grad af konstfärdighet, om hvilken den förut omtalade bonddansen vitnar. De nu blekta och af smuts förändrade färgerna ha varit hufvudsakligen blått (ett par toner), grönt (tre d:o), rödbrunt, gult, gulbrunt, brandgult, skärt, grått och svart. Figurerna äro, såsom å den nyss nämda väfnaden, delvis tecknade med svarta konturlinier, särskildt mellan färgerna å dräkternas olika delar. Det synes mig på grund af en viss otymplighet i tekniken sannolikt, att denna tapet, som nästan bär prägel af ett allmogearbete, är utförd af svenske väfvare.[1]

Af alldeles särskildt intresse är ett Statens historiska museum tillhörigt tapetzeri, som framställer Kristus uppenbarande sig för Maria.[2] Denna sällsynt väl bevarade pièce är nämligen ensam bland alla hittills bekanta svenska tapeter daterad (å öfre lisiéren 1554, i guld), har i öfre hörnen tvänne svenska vapen, Stenbocks och Leijonhufvuds, samt en svensk inskrift. Vapnen, den svenska inskriptionen, årtalet göra det så godt som säkert, att vi här ega ett i Sverge utfördt arbete från Gustaf Vasas dagar. Tapeten, som är väfd af regarn med guld och något silke, har en stark gul tonalitet. Gult är sålunda användt för dagerpartien af rödt, grönt, brunt och blått (guld). Borduren, i öfvervägande gulgrön färgstämning, med mörkgrönt och rödt mot en fond af metalliskt guld, består af blad, frukter (äpplen, päron, plommon), röda blommor och bär etc. Hufvudframställningen, som i tekniskt hänseende är bården underlägsen, särskildt hvad ansikten, händer m. m. beträffar, visar i en intressant interiör Kristus uppenbarande sig för sin moder. Till vänster synes efter gammalt bruk såsom ett slags inledande förklaring Frälsarens uppståndelse ur den af krigsknektar bevakade grafven. Å en bönpall framför Maria, som knäböjer invid sängen, ligger en uppslagen bok med inskriften:

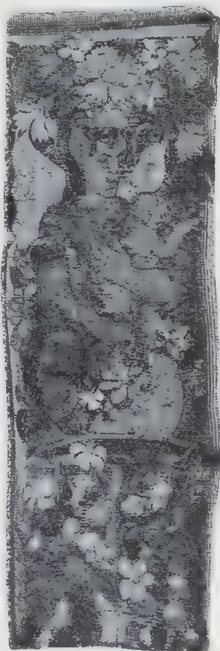
[1] I tekniskt hänseende står den tämligen nära en grupp af väfnader, som närmare skall omtalas i 3:dje kapitlet af detta arbete. Författaren erkänner, att han endast efter mycken tvekan hänfört Esterstapeten till Gustaf Vasas tid.
[2] Pl. IV.

O Gud beholt mig i tin sons kiennedom. Tapetens små dimensioner ange, att han varit afsedd som ryggstycke, möjligen till en himmel öfver ett husaltare, kanske ungefär liknande det, som är afbildadt å själfva väfnaden. Detta antagande skulle man kunna anse i viss mån bekräftadt af den omständigheten, att i Statens historiska museum finnes en med några fullkomligt liknande väfda fragment öfverklädd stol. Dessa fragment bära inom samma krans, som man återfinner å Salvatorstapetens bård, Leijonhufvuds vapensköld, ett kerubhufvud, omgifvet af genier m. m., och hafva synbarligen tillhört en bordure eller kappan till ett takstycke, hvars ryggvant må hända utgjorts just af den ofvan omtalade tapeten. Denna är, som jag redan nämt, å öfre horizontalbården försedd med två svenska ätters vapen, till vänster Stenbocks, till höger Leijonhufvuds. Sammanställes detta med det å öfre horizontallisièren förekommande årtalet 1554, skulle man kunna antaga, att tapeten blifvit väfd för konung Gustafs svärfar i tredje giftet, Gustaf Olofsson Stenbock, och hans husfru Brita Eriksdotter Leijonhufvud, som dess utom var syster till konungens andra gemål, drottning Margareta. Det skulle då vara möjligt, att han vore en gåfva af konungen eller drottningen till svärföräldrarna eller föräldrarna.[1] Så vida den icke af en eller annan orsak kvarstannat i husgerådskammaren, synes det knapt kunna vara samma väfnad, som i 1561—1563 års inventarium öfver konung Eriks tapeter finnes upptagen under beteckningen: »ett litet stycke tapetzerie weffuit med gull, sölff och silcke ther opå enn saluator», hvilken beskrifning för öfrigt kan förefalla lämplig nog. Om detta tapetzeri är väfdt i Sverge, förefaller det mig sannolikt, att man kan anse det som ett arbete af Nils Eskilson, må hända, såsom ofvan antyddes, efter en kartong af Lodwig Klockedon. Kanske har den senare hämtat förebilden till sin teckning från någon af de gravyrer, som en annan medlem af samma talrika konstnärsfamilj, Albrecht Glockendon, utfört. För detta antagande talar den omständigheten, att mellan Kristusfiguren å den svenska tapeten och Frälsaren å det blad, som visar nedstigandet till dödsriket, finnes en likhet, som väl är mer än en tillfällighet.[2]

Meleagertapeten och La fontaine d'Amour hafva samma bård och ungefär öfverensstämmande dimensioner.[3] De angifva sig härigenom, liksom ock genom likheter i vissa detaljer (ansikten, draperier, träd m. m.) såsom delar af samma suite efter kartonger af samme konstnär, som till en viss grad synes inspirerats af någon tysk eller möjligen italiensk förebild. Kärlekens brunn tillhör en krets af framställningar, som omfattar t. ex. den efter ett kopparstick af mästaren E. S. af en italienare utförda gravyren i raccolta Remondiniana i Bassano, å hvilken Max Lehrs fästat uppmärksamheten[4] — en fontana d'Amore af den art, som Cuer i konung Renés »du Coeur d'Amour épris» såg i slottet Plaisance,[5] och som man återfinner i den af Jubinal meddelade intressanta »declaration de trois pièces de tapisseries que quelqu'un veit long-temps à Vienne».[6] I tekniskt hän-

[1] Tapeten är i senare tid inlöst till Statens historiska museum. Sannolikt har den samma genom arf kommit i enskild ego.
[2] Jfr Bartsch: Le peintre graveur. Vol. VI. Sid. 345. Vienne 1808. La passion de Jesus Christ, suite i 12 blad.
[3] Planch V och VI.
[4] Jfr Jahrbuch der K. Preussischen Kunstsammlungen. XII, s. 127 ff.
[5] Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerh. Kaiserhauses. XI, s. 116. Wien.
[6] Achille Jubinal: Recherches zur l'usage et l'origine des tapisseries à personnages etc. Paris 1840, s. 35. — I ett af gemaken å slottet i Sigmaringen finnes ett öfvermåttan härligt tapisserie från tiden omkring 1500, hvilket äfven synes tillhöra denna ämneskrets. Ty värr är denna väfnad styckad, ehuru för öfrigt väl bibehållen.

seende stå dessa båda tapeter utan gensägelse främst af det vi ännu hafva i behåll från denna tid. De äro väfda af regarn och silke med rik användning af guld och silfver. Bården utgöres af förträffligt utförda blommor, blad, frukter och bär, omgifvande ett smidesornament i rödt och skärt, som effektfullt aftecknar sig mot blekgul fond. I öfre hörnen förekommer en panfigur med en björnunge på sina armar[1]; i de nedre: till vänster en kvinna hållande ett barn i famnen samt sittande på en liten vagn, till höger tvänne musicerande genier. Anordningen påminner om borduren å en tapet, framställande Maria smörjande Frälsarens fötter, som tillhör den kungliga samlingen i Madrid. Å den ena tapeten, La fontaine d'Amour, intages midten å öfre horizontalbården af Vasavapnet, sådant konung Gustaf brukade det — en tredelad sköld i rödt, hvitt och blått med gyllene vase under öppen kunglig krona — en omständighet, som bättre än något annat anger tapetens ursprung.[2] Till dräkterna äro använda blått, rödt, skärt, gult, orange och hvitt med mycket guld och silfver, som likväl icke brukats till bordurerna. Marken är modellerad med grönt, blågrönt, ljusbrunt, gult och grått; verduren med blågrönt, grönt och gult, för öfrigt med någon olikhet å de båda väfnaderna. De äro ty värr mer än illa medfarna — den ena har länge tjänat som golfmatta (!), den andra i senare tid undergått en barbarisk restaurering, som helt och hållet borttagit den ursprungliga färgstämningen. Om man kan antaga, att dessa tapeter äro väfda i Sverge, skulle jag anse troligt, att de blifvit utförda af någon bland de inkallade utländingarne, och då knapt af någon annan än den högst aflönade samt därför väl ock skickligaste, nämligen Paul de Bucher.[3]

Då man ej med visshet känner väfvaren till något enda af de här omtalade arbetena, och blott ett af dem är dateradt, kan man naturligtvis icke med anspråk på vetenskaplig giltighet betrakta dem såsom prof å tapetväfveriet under Gustaf Vasas tid, ehuru ett sådant antagande har alla sannolikheter på sin sida. Det är äfven utan sådana anspråk, men med sannolikheten som grund man efter de bevarade arbetena skulle kunna våga antyda gången af denna tids tapetväfveri. Fragmentet med Sachsens vapensköld och tapeten med bonddansen, Kristus uppenbarande sig inför Maria samt Meleagers jagt och Kärlekens brunn beteckna nämligen i själfva verket en utveckling från ringare grad af färdighet till ett i det närmaste fulländadt beherskande af de tekniska svårigheterna. I fall det ofvan förslagsvis uppstälda antagandet,

Bilden återgifver en detalj af bården till tapeten La fontaine d'Amour, planch VI

[1] Jfr ofvanstående bild.
[2] Jfr bilden å sid. 3.
[3] Jfr för öfrigt den beskrifvande förteckningen öfver tapetsamlingen, del III.

att bonddansen blifvit väfd af någon bland konungens först anlände väfvare — t. ex. David van Santhro eller Gilius van Lönen — vore riktigt, skulle man å Salvatorstapeten af 1554 kunna iakttaga både hur långt dess mästare hunnit framför de äldre, och i hvad afseende han kunde anses underlägsen den utvecklade konst, som funnit ett uttryck t. ex. i tapeten La fontaine d'Amour. Därmed vore må hända också både arten af Nils Eskilsons konstnärskap angifven och skilnaden mellan denne svenske väfvare och hans utländske kamrat, Paul de Bucher, uppdragen.

Bilden är hämtad ur Olaus Magni historia de gentibus septentrionalibus. Romæ MDLV. Liber XIII. Cap. XLVIII: de textoribus et pictoribus, sid. 469.

II.

TAPETVÄFVERIET OCH TAPETSAMLINGEN
UNDER ERIK DEN FJORTONDES TID.

Med Erik den fjortonde uppsteg på Sverges tron en furste, hvars naturanlag syntes innebära de mest gynsamma förutsättningar för utvecklingen af den industri, hvars historia här sysselsätter oss. Både genom arten af sin begåfning, sina fel så väl som sina mångskiftande intressen, är Erik en renässanstyp, som, af tecknande sig mot svensk bakgrund, trots de tunga skuggor, af hvilka han är omgifven, med egendomlig makt fängslar vår uppmärksamhet. Han har af renässanskaraktären jämte sinnet för konstnärliga och vetenskapliga frågor[1] framför alt en kärlek till förfining i sin omgifning, till prakt och ståt i det yttre uppträdandet, som säkert får betraktas såsom en ej oviktig faktor i utvecklingen af tidens kulturlif. Månne man misstager sig, om man hos den praktlystne, själf konstnärligt begåfvade tronföljaren, söker den drifvande kraften i konstangelägenheter under Gustafs senare år? Det fins ett bref från den gamle konungen, skrifvet juldagen 1554, som i viss mån synes tala härför. Han tackar sönerna »för några

Bilden visar svenska riksvapnet i höger vertikalbård å tapeten planch IX, framställande konung Sveno.

[1] Till belysande af detta må anföras följande utdrag ur Eriks diarier: 1553: till Henrik bokebindere att han ville låta inbinda luteböcker, till H. N. behof. 1555: öppet bref för M. Rubertus Stensnidere, att han må tage till sigh the siuke och kranke her i landet, som sigh till honom giffue wele, till att lathe heele sigh; till M. Hans, att han förskicker till M. N. Herre Opera Virgilii med commentarier; till M. Erik Falk, att han sänder till V. N. Herre en Crönica på latin och en latinisk skriffuen book om riksens stadgar, hvilka skole wara ibland framlidne M. Suens böcker i Skara; thessliges om och andre suenske skriffne böcker aff samma slag, om the ther äre. 1556: Till Dionysium, att han ställer någre disticha och öffuerskriffter utöffuer V. N. Herres, hertig Eriks, fröken Catharinas och fröken Ceciljas abkonterfacturer, som Domenicus målere tillrede göra skall, och sedan förskicke samme öffuerskrifter till hans nåde.

trometere och andre spelemän» de tillsändt honom, men som han dock skickar till baka »effter wij nu szå till ålders komne äre. Haffue och någett», heter det vidare, »szom macht ligger opå till att betencke: kunne wij för then skuldh icke stoor lust haffue till någett instrument eller musica, uthan see heller, att I bruke same musica Edher til wellust och glädje» etc.[1] Det är ju möjligt, att det »som macht ligger opå» vid denna tid kunde gjort den gamle konungens sinne mer främmande för konsten och dess idkare, hvilka han väl ej alltid satt så lågt som perlestickare och guldväfvare i det bekanta brefvet till »Herr Niels udi Örebro belangende the personer till Kongl. Mts aff scholestuffwerne skickes plege.[2]

Säkert är, att man just kring samma tid finner hertig Erik i liflig och mångskiftande beröring med konstnärer och handtverkare af allahanda slag — målare, snickare och löfsnidare, guldsmeder, tapetmakare, stenhuggare, vapensmeder, astraktmakare o. s. v.[3] Och då Erik år 1557 fick Kalmar, Kronoberg och Öland i förläning samt i Kalmar höll eget hof, medförde han till slottet åtskilliga konstnärer, bland hvilka äfven voro tapetväfvare.

Efter Gustafs död reder sig konungen att med hittills osedd prakt fira sin kröning i Upsala. De med ovanlig fullständighet bevarade räkenskaperna öfver inköp och beställningar, som för hans räkning af Arvid Trolle och Arnold Rosenberger gjordes i Antwerpen åren 1560—1562, skulle med skäl kunna börja ett nytt kapitel i historien om lyxens utveckling i Sverge. Förteckningarna öfver credentzer och sölfkärl, smycken, dyrbara tygsorter, kläder, vapen, möbler, fyrverkeripiècer, vaxljus, allahanda slags konfekt och specerier m. m. försätta oss i en omgifning af vida mer yttre förfining och med vida större anspråk på lifvet, än dem vi möta några år förut under gamle konung Göstas dagar.[4] En samtida skildring af kröningen i Upsala med det högtidliga intåget i staden, ceremonierna i kyrkan, folkfesten med den fylda oxen och fontänerna, som spruta öl, torneringen och djurstriderna är som ett blad ur den italienska renässansens krönika.[5]

Det ligger i sakens natur, att en furste af så utvecklad praktlystnad skulle med förkärlek omfatta tapetzeriet, hvilket gälde såsom ett bland de yppersta dekorativa medel, antingen fråga var att smycka ett gemak till fest eller vid någon »joyeuse entrée» pryda gatorna i en stad. Redan så tidigt som 1556 står Erik också i beröring med tapetväfvaren Nils Eskilson, hvilken året därpå för hans räkning eller åtminstone under hans

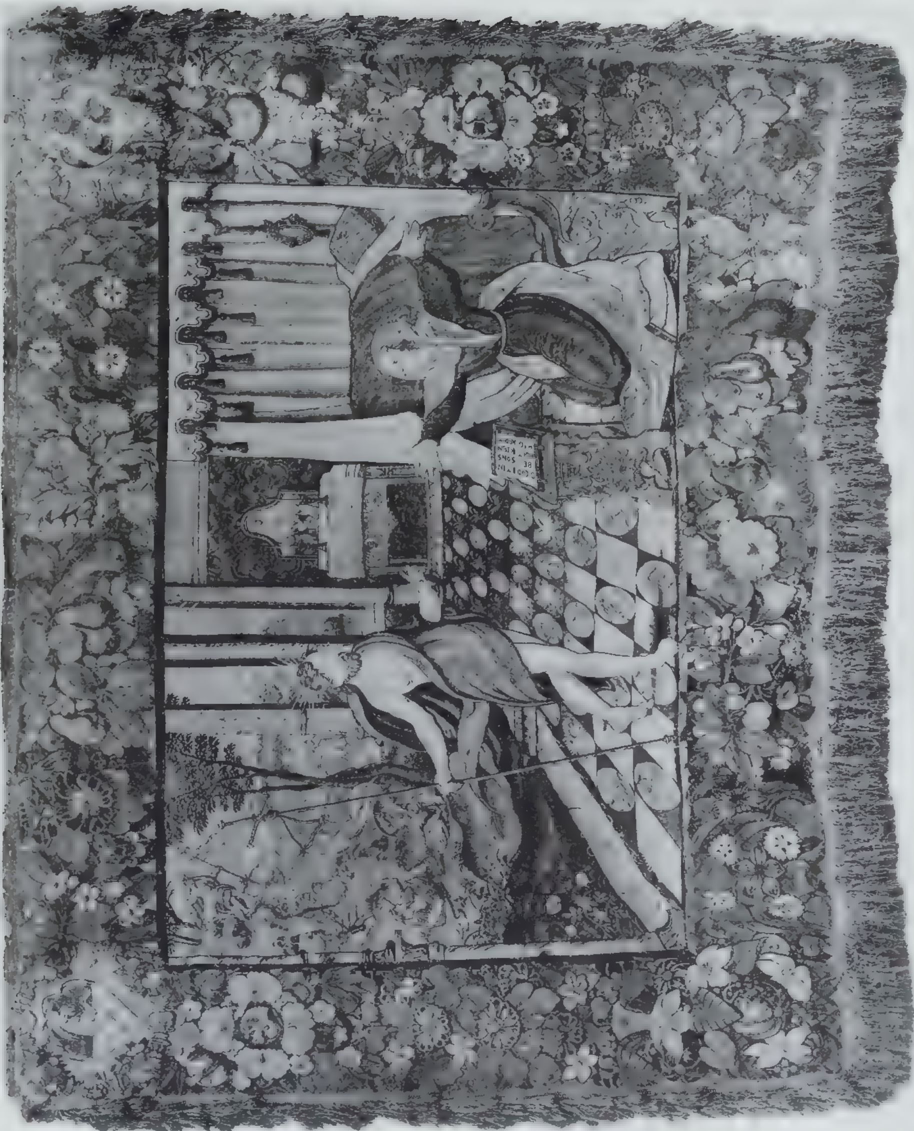
[1] Jfr Script. Rer. Suec. mædii. ævi. II tom.

[2] R. R. 1559, 15 augusti — »the personer, som oss tillhjälp udi före:ne höge ämbeter aff Scholestuffwerne ju som offtest tillschickes schulle, ähre till slijke högwichtige saker fast mindre tiänlige ähnn enn som kan duge till perlestickere eller bliffwe enn gulwäffwere».

[3] Eriks diarium 1555: om lön åt Jesper målare; 100 mark till försträckning åt astraktmakaren; om lön för Påvel stenhuggare; om verkstad för Cornelius; om att »Göstaf målere skall göra thet maak tillrede, som han påbegynt»; om Philippus guldsmeds resa till Tyskland; om Nils guldsmed i Arboga; till »mester Måns smed att han haffver uppseende med the snidkere och löffsnidere i Upsala, att the till arbethe förfordrede bliffue, latend them beholle then smed, som them redskap kan ferdig holla». 1556: att sända Jost guldsmed oförsumligen till V. N. Herre; beställning för Michel astraktmakare; att den tyske snickaren skall draga till Stockholm och göra en kista, som prof på sin konst; »om thet rapper etc. som Roland guldsmed gjort hafver»; »om ett hus åt Tomas målere hvarest han kan förferdiga then målning till store salen»; om att skicka till Upsala 6—8 af de måleredränger i Helsingland finnas kunna etc.

[4] Jfr Arvid Trolles och Arnold Rosenbergers räkenskap 1560—1562. S. A.

[5] Jfr Handlingar till Erik XIV:s historia. R. A.

Pl. IV.

uppsikt är sysselsatt med ett arbete, om hvilket vi dock ej känna något närmare.[1] Som jag redan ofvan påpekat, medförde Erik bland sitt hoffolk till Kalmar äfven guldväfvare. Vi måste för ett ögonblick dröja vid denna punkt, hvilken bildar liksom öfvergången till den tiderymd, med hvilken vi nu skola sysselsätta oss.

Tapetväfveriet i Kalmar torde tagit sin början år 1558. Om hösten detta år betalades nämligen till en skeppare frakt »för the målere och annat partij han förde från Stockholm till Calmar»,[2] och man kan väl här vid lag tänka äfven på guldväfvare, då under följande år i slottets räkenskaper förekomma diverse anteckningar om ull, lin och hampa, som utlämnats till Nils guldväfvare och några hans svenner — år 1559 drängarne Staffan Larsson och Nils Olsson, hvilka båda förut tillhört kung Gustafs väfvarlag å Gripsholm.[3] Troligen har Nils Eskilson, som under en del af året 1559 samt 1560 vistades i utlandet, hemfört de främmande väfvare, hvilka man 1560 för första gången finner omtalade bland ämbetsfolket å Kalmar slott, nämligen *Gilius Meerman, Hans (Johan) Mattsson (Mattens), Staffan Dulert, Hans Meleman* och *Merthe Buem(?)*.[4] Samtidigt arbeta därstädes äfven svennerne *Jöns Hansson* och *Gabriel Larsson* jämte de nyss nämde Nils Olsson och Staffan Larsson, hvilkas namn bära vitne om deras svenska härkomst. Guldväfveriet i Kalmar fortsattes ej längre än till hösten år 1561. Ett kvitto »å fetalie emellan Calmarne och Stockholm för 6 personer», dateradt den 18 september och undertecknadt af Nils guldväfvare, antyder väfvarnes afresa.[5] Detta år hade arbetslaget bestått af 10 personer, bland hvilka dock Nils Eskilson någon tid varit borta samt ett par andra då och då blifvit ombytta. I första veckan af sjätte månaden finna vi sålunda följande konstnärer: Nils Eskilson, Gilius Meerman, Hans Mattsson, Staffan Dulert, Hans Meleman, Nils Olsson, *Jesper Hansson* samt drängarne Gabriel Larsson, *Nils Olsson* (den andre med det namnet) och *Henrik Clemetson.*

Om guldväfvarnes arbeten under denna tid äro så godt som inga upplysningar nu mera tillgängliga. Peder Birgersons räkenskap för fatburen å Kalmar slott 1560[6] tager till uppbörd af Nils guldväfvare 3 stycken flamska dynvar samt 10 stycken hyenden, hvilka förmodligen äro de samma, som i fatbursinventariet för år 1561 omtalas såsom »bänkedynor med riksens vapen påväfuit»[7] samt »flamska hyenden med rosor och löfuerk påväffuit».[8] Men dessa småsaker kunna naturligtvis ej betraktas såsom de enda resultaten af ett par års arbete. Må hända får man tillskrifva verkstaden i Kalmar en eller annan af de tapeter, hvilka, såsom jag längre fram skall omtala, år 1561 till husgerådskammaren

[1] År 1556 antecknar Eriks diarium ett bref till prosten i Österrekarne att lämna Nils väfvare en half läst(?) af tionden vid Gillberga kyrka; 1557 afgår från Elfkarleby en skrifvelse »om Nils tapezierers borgekläde samt garn och silke han behöffuer till det arbete han förehaffuer». Diarium 27 maj 1557. R. A.

[2] Anders Nilssons utgift anno 1558. Betalningen utgick med 11 mark d. 23 sept. 1558. K. A.

[3] Peder Birgersons räkenskap för Kalmar 1559. K. A.

[4] Peder Olsson Slotzschriffueres Rekenskap opå the Peninger etc. han opburit och utgiffuitth haffuer pro anno 1560. K. A.

[5] Reskosten: smör, ost, salt och färskt kött, fläsk, gäddor, salt lax, torsk, ämbetsöl och svenneöl, skrädt bröd, ämbetsbröd och svennebröd — alt tilltaget i kvantiteter, som antyder, att resan mellan de båda städerna denna tid kunde vara lång nog. Jfr Joen Carlssons räkenskap på Kalmare slotts fatebur 1562. K. A.

[6] K. A.

[7] Längd 4 à 6 alnar.

[8] Omkring 1¹/₄ aln i fyrkant.

öfverlämnades af Nils Eskilson, särskildt ett par stycken tillhörande Davids historia samt en tapet, som framstälde konung Sveno. Efter 1561 förekomma, så vidt jag kunnat se, inga guldväfvare nämda i Kalmar slotts räkenskaper.

Det intresse för tapetväfveriets konst, som vi kunnat spåra hos Erik som hertig, återfinna vi äfven hos den nyblifne konungen. Kort efter hans tronbestigning utfärdades ett öppet bref med fullmakt för Paul Bucher »aus Antorff etzliche Tapetzierer und mahler zu werben und ins Reich zu bringen».[1] Sannolikt var det för detta ändamål, som denne »Kongl. Mattz. guldwäffuare», hvilken vi redan känna från hans arbete på Svartsjö, samtidigt med doktor Arnoldus Rosenberger (1561—1562) uppehöll sig i Antwerpen.[2] Om Eriks beröring med Nils Eskilson har redan talats. Denne tapetväfvare hade, såsom ofvan antyddes, 1559 blifvit afskickad till Holland. Han hemkom följande år och blef då genast tagen i anspråk för konungens räkning. Diariet år 1561 anför sålunda ett bref af den 24 februari till Nils väfvare att »förfärdiga det stycke han hafver påbegynt till Eriksmessan» och en från Svartsjö den 17 mars samma år afgången skrifvelse »till herr Peder om tvänne väfvare att hjelpa till förfärdiga thet stycke tapitzerij H. K. M. will hafva ferdigt till chröningen». Efter all sannolikhet gälde konungens bref den tapet, framställande Sveno, som just år 1561 jämte några andra aflämnades genom Nils Eskilson. Ett bref i 1562 års riksregistratur upplyser oss för öfrigt om konungens andra planer för sina tapetväfvare. Han skrifver nämligen till mäster Påvel[3] och ber honom sända mått »på the rum, szaler och maak, som opå Upsala slott bliffue skole, effter wij ähre nu i tijdhe ther till lathe göre patroner och bestyre tapitzerij, som till samme rum kunne tienlighe wara».[4] Vid samma tid står han i brefväxling med en Jost Rampart, äfvenledes angående tapetväfvare.[5]

Den svenske konungens utskickade, som uppehöllo sig i Antwerpen för inköpen till kröningen, hade, som man kunde vänta, också befallning att anskaffa tapetzeri. Från »Andorp» hämtade äfven andra furstar då för tiden så väl väfvare som tapeter. Köpmannen Hans Fugger hade sålunda år 1565—1566 i uppdrag att i Antwerpen uppsöka några guldväfvare för Albert V af Bayern;[6] och samtidigt anlände dit Martin van Eyssere, erkehertig Ferdinands af Tyrolen »hoftapessier», för att köpa tapetzeri och öfvervaka utförandet af de tapeter, han efter medförda patroner för sin herres räkning hade bestält.[7] Under september månad 1560 drog herr Arvid Trolle med Henrik Hambach och Mårten Crabbe i följe från hufvudkvarteret i Antwerpen, som sedan 1551 hade »de Tappessiers

[1] Titul. Reg. på bref och dokument i Erik XIV:s tid, den 27 juli 1561. R. A.

[2] Arnold Rosenbergers och Arvid Trolles räkenskap år 1561: »Påvel guldväfvare, som then tid var udi Andorp, för silke och ynseguld — 494 daler, 12 sk.»; år 1562: 200 daler. S. A.

[3] Paulus Schütz, som sedan 1549 ledde arbetet å Upsala slott.

[4] R. R. 1562 den 19 augusti.

[5] Titul. Reg. 1562, 11 oktober.

[6] J. Stockbauer: Die Kunstbestrebungen am Bayer. Hofe unter Herzog Albert V und seinem Nachfolger Wilhelm V. Wien 1874, s. 118. A. Eitelberger v. Edelberg: Quellenschriften zur Kunstgeschichte. VIII.

[7] Jfr D. Schönherr: Bestellung und Ankauf niederländischer Tapeten durch Erzherzog Ferdinand 1565—1567. Repertorium für Kunstwissenschaft. II. Stuttgart 1879.

pand» — en särskild hall för utställning och försäljning af tapeter[1] — öfver Mecheln till Brüssel »umb Tapissereij und Andere Ding zu besehen». Bland de rika skatter Brüssels ännu blomstrande tapetindustri hade att erbjuda, fäste främlingarne sig vid en suite af 8 tapeter, inväfd med guld, framställande scener ur Trojas historia, 270 kv.-alnar à 12 kronor aln, sammanlagdt 4.320 thaler; och en annan, som omfattade lika många stycken och framstälde konung Ezechias historia, 232 kv.-alnar till 3 kronor 10 styfver aln eller till hopa 1.005 thaler 10 styfver. De öfverenskommo med köpmännen, att dessa tenturer skulle få »presenteras» i Sverge, innan handeln bestämdt afslutades. Ville konungen icke behålla tapeterna, kunde han inom ett halft år återsända dem till Antwerpen och skulle då för den förra suiten betala i ersättning en summa beräknad till 1 krona, för den senare till 10 styfver pr aln. Å samma vilkor upphandlades äfven en annan, långt dyrbarare suite, inväfd med guld och bestående af 11 stycken tapeter, som skildrade »Augusti Cæsaris historia». Denna kostade 17 kronor kv.-aln eller för 612 kv.-alnar 13.886 thaler.[2] Nils Gyllenstierna, Eriks sändebud i England, skrifver om denna suite i ett bref från Antwerpen 1561 i mars:

Viidere, aller nåd[te] herre och Konungh, ähr bestelte udi min nehrwarilse ellefue stycke Tapetzerij udi guld och silcke werchade de Octauij Augusti Cæsaris victoria aduersus Antoniū för 13.886 daler, effter som thenne medfölgiende contract[3] widere förmelder, udi hwilcke stycke jagh migh förseher E. K. M. nådigt ett gunsteligt behagh haffuend warder, effter thett the fast riichliga och kostlighe giorde ähre, såsom och E. K. M., nähr Gudh will E. M. them bekommer, sjelff fornimende warder; och sender jagh och her med E. K. M. the carmina, som offuantil udi samme tapetzerij werchade ähre.[4]

Konungens kommissarier, som nog kände sin herres vankelmod, torde handlat visligen, då de togo dessa dyrbarheter på öppet köp. År 1561 i januari skref Erik visserligen följande i bref till Arvid Trolle och Henrik Hambach:

Såsom I schriffue um thett tapetzerij I till wårtt behoff haffue uttseedt ther i Andorpē szåå är oss sådanht behageligitt. Wij äre och tillsinnes att bliffwe ther wijdh och beholledtt, hvar I elleiest såå kunne begåett att thenn som thett haffwer wille holle oss thett tillgodhe in tihl whååren och wille wij thå medh thet förste förskickie honom enn viss betalningh till, menn huar I intet therudinnen kunne utträthe eller beueke honom ther till, thå kundhe I wääl bekomma så gott som thett kann vare hooss någre andre köpmän, ther i stadhenn, förhandlandes ther uppå hvar möjeligitt wore, att the opå sin eighen effwentyr medh förste öpedt wattn forfoghe sigh hijt in i rijkett haffwendes sådane mz sigh opå thett wij thå sielffwe kunde med them förhandle; och hvar thet något skälige wore shole the strax bekomme en godh betalning. Wij wille och elliest szå för holla oss emott them, att the oss inthett schole haffue att schylle. Männ hvar thet icke kunde skee, måtte I thåå såsom förberörd är handle ther upå, att the wele holle oss sådannt till godhe till först i wåren o. s. v.[5]

Men på hösten samma år heter det i ett annat bref:

Thet tapitzerij belangende then käyser Octauiani, thesslig och then Troianiske historie ähro oss platt inth um; förundrer oss och icke lithett, att I sådanne sty[r] schole ahntage, oss oåtspordt, Effter sådanne historier ähre oss icke tienlige förskicke wij them åther tilbake igen.[6]

Såsom vi framdeles skola få se, stannade emellertid alla dessa tre suiter i Sverge.

[1] A. Wauters: Les tapisseries bruxelloises. Bruxelles 1878, s. 176.
[2] Arvid Trolles och Arnold Rosenbergers räkenskap 1560—1562. S. A.
[3] Finnes ej.
[4] Anglica, R. A. »The carmina offuantil» äro ty värr nu mera icke bevarade.
[5] R. R. 1561, 16 januari.
[6] R. R. 1561 den 3 september. Jfr härmed vidare bref från Nils Gyllenstierna till Erik XIV, dat. London 25 september och 9 december 1561, i rikskansleren Nils Gyllenstiernas brefväxling angående Erik XIV:s giftermålsunderhandlingar 1561—1564 å Upsala bibliotek (meddeladt af lektor F. Ödberg, Skara).

Det var efter räkenskaperna att döma en liflig verksamhet, som å tapetväfveriets område vid denna tidpunkt här hemma utvecklades. Man kan blott beklaga, att ännu bevarade handlingar lämna så ringa upplysning om de arbeten, som utfördes. Författaren är på grund häraf mestadels hänvisad till en uppräkning af konungens väfvare, hvilkas år efter år ökade antal får tjäna som nästan enda måttstock på storleken af de uppgifter, dem förelades.

Såsom vi erinra oss, arbetade vid slutet af Gustaf Vasas regeringstid guldväfvare dels å Svartsjö, dels i Stockholm, hvarjämte en afdelning öfverflyttats till Kalmar med hertig Erik. I ett register på »the bestellinger som thenn stormechtigeste högborne furste och herre, herr Erik den fiortonde — — utgiffue latit utaff hans Kongl. Mattz. svenske och Tydzke Cancelli anno 60—61»[1] nämnes bland en mängd andra konstnärer äfven åtskilliga »tapetzerer». Vi finna bland dem Nils guldväfvare och Paul de Bucher. Till det arbetslag, som under närmast föregående tid haft sin sysselsättning å Kalmar slott, höra Gilius Meerman, Hans Mattsson, Staffan Dulert, Hans Meleman, Nils Olsson och Anders Jönsson. En annan räkenskap omtalar därjämte svennerne Gabriel Larsson, Jöns Hansson och Henrik Clemetson.[2] För öfrigt nämnas Claes Albonn, som redan varit med under kung Gustafs dagar, samt en vid denna tid anländ främling, *Jesper von der Haffne*. Alla dessa väfva också år 1562. Under den följande tiden, särskildt kring 1564, drifves arbetet med ännu större ifver. Antalet guldväfvare är då ytterligare ökadt. De båda ledarne, af hvilka Paul de Bucher åter vistades på Svartsjö slott, hafva hvar sitt lag af 6 svenner,[3] bland hvilka finnas namn å flere nye väfvare, som väl kring denna tid hitkommit. Nils Eskilsons arbetslag i Stockholm utgjordes sålunda af följande personer: Hans Mattsson, *Jesper von Alsing, Hans Albonn,* Claes Albonn, Nils Olsson, *Hans van Puul.* Detta lag tillhörde sannolikt äfven den förut nämde Anders Jönsson, som omtalas i Tideman Erikssons räkenskap 1564. Hos mäster Påvel guldväfvare på Svartsjö arbetade: *Anton Martens, Michel Briecker, Hans von der Peer,*[4] *Gilius Schelkens, Henrik Uttersprock* och den sedermera mycket använde *Jören von der Heijde.* Det senare laget, bättre aflönadt än det förra, omfattade, som man ser, endast främlingar. Denna skara af väfvare sysselsatte konung Erik äfven under en stor del af år 1565,[5] ehuru senare på året en omflyttning af personalen synes egt rum. Det förefaller, som om nu arbetet vid Svartsjö afslutats, sannolikt på grund af Paul de Buchers detta år timade död. Mantalsboken på Stockholms slott för år 1565[6] omnämner 8 stycken guldväfvare, nämligen Jesper von Alsing, Hans Mattsson, Hans och Claes Albonn, Nils Olsson och »Hanskinn»,[7] hvilka alla tillhört Nils Eskilsons väfvarlag i Stockholm, samt meddelar en utförlig redogörelse för deras försummelser. Till sist finnes antecknadt: »iffrå thenn 2 september och till den 30 september haffue alle gulluäffuare inthett ville arbethe, therföre att 2 pijgor låge siuke i husit

[1] K. Hofvet Erik XIV:s tid. R. A.
[2] Jfr Lasse Anderssons utgift på kläde 1561. S. A.
[3] Jfr Hans Joenssons utgift 1564. S. A.
[4] Möjligen van de Perre, tapetväfvarnamn i Audenarde.
[5] Jfr Hans Joenssons utgift 1565. S. A.
[6] S. A.
[7] Sannolikt den samme, som vanligen kallas Hans van Puul.

ther werkstaden ährʼ; samt i margen: »hade huar nog i sin stadh giöre med siukt folk, och bleff på lychtende Hans Albonn och Hanskin sielffue med dödhe». Enligt ett beställningsregister för år 1565, som är försedt med anteckningar i marginalen, sannolikt gjorda vid årets slut, hade vid denna tidpunkt flere af guldväfvarne aflidit, troligtvis i pesten, hvilken »besmittelige sjukdom», efter Tegels ord, »samme sommar mångenstäds här i Riket wanckade ganska häftigt och grufweligen». De döde voro enligt ofvan nämda handling: mäster Påvel guldväfvare med två af sina drängar (obekant hvilka), Antonius Mårtenson (Anton Martens), Gilius Schelkens, Anders Jönsson, Hans Mattsson samt den ofvan nämde Hans Albonn. Härtill är väl äfven att lägga den s. k. Hanskinn (Hans v. Puul). Från år 1566 finner man blott ett guldväfvarlag omtaladt, hvilket hade sitt arbete i Stockholm och var sammansatt af svenner ur Paul de Buchers och Nils Eskilsons verkstäder. Det utgjordes, utom Nils guldväfvare, af Jören von der Heijde, Hans von der Peer, Henrik Uttersprock, Claes Albonn, Jesper von Alsing och Nils Olsson. Sannolikt på grund af den genom pestens härjningar åstadkomna minskningen i det behöfliga antalet väfvare antogos detta år några nya; så en främling *Jurgen Ladau,* som arbetade äfven 1567, samt trenne svenskar, Henrik Clemetson, hvilken förut tidvis tjänstgjort som guldväfvaredräng, *Erik Hansson* och en Gabriel, hvars tillnamn ej finnes angifvet, men som kanske är den *Gabriel Andersson,* hvilken 1567 omtalas i Rasmus Olssons räkenskap.[1] Under år 1567 tillkomma Gabriel Larsson, förut sysselsatt som läredräng, *Hans (Henrik) von der Helst, Antonius Drolant,* den nämde Gabriel Andersson, *Michel Wagener*[2] samt *Velam Drolant.* Ett ty värr af eld skadadt band från detta år innehåller beställningsbref för ett par af de sist nämda, nämligen för Gabriel Larsson (dat. 5 april 1567), Anton Drolant (samma dag och år) samt för Velam Drolant.[3] Äfven under 1568, konung Eriks olycksår, utbetalas årslönen till de ofvan nämde guldväfvarne, hvilkas senare öden under de inhemska förvecklingarna äro oss obekanta.

Bland konung Eriks guldväfvare voro Paul de Bucher och Nils Eskilson de främste, Den förre, högst aflönad och ledare för väfvarlaget å Svartsjö, är helt säkert att anse som den förnämste representanten af tapetväfveriet i Sverge vid denna tid. Men det är vanskligt att från en aflägsen tiderymd söka framkalla bilden af en enskild, hvilken ej märkbart ingripit i händelsernas gång. Paul de Bucher, främlingen, som slutligen till och med brukade svensk jord,[4] och af hvars konstförfarna hand säkert den äldre Vasatidens yppersta väfnader utgått, är ej mycket mer än ett namn, om hvars rätta läsning man till och med varit osäker.[5]

Med hans kamrat, må hända hans medtäflare, Nils Eskilson, är förhållandet ej fullt

[1] Jfr Sigfrid Olssons utgift på kläde 1566. Hans Jonssons räkenskap pro anno 1566. Erik Perssons räkenskap på spanmål 1566. S. A. och R. A.

[2] Möjligen de Waghenere, tapetväfvarnamn i Audenarde.

[3] Matts Anderssons räkenskap för spanmål å Stockholms slott 1567. Rasmus Olssons räkenskap för fetaliehusen på Stockholms slott 1567. Hans Joenssons utgift 1567. R. A.

[4] Jfr nedan sid. 41.

[5] Namnet har af Upmark blifvit läst *de Becker,* men såsom man af titularregistret 1561 den 27 juli och 1553 års räntekammarbok kan se, hette han *de Bucher* eller de Bucker.

det samma. Hans namn nämnes så ofta och i sådana sammanställningar, att det förefaller påtagligt, att den man, som burit det, i lifstiden intagit en mer bemärkt plats. Redan år 1545 var han i kung Gustafs tjänst och utskickades sannolikt omkring 1550 till Antwerpen för att där vinna utbildning i sin konst, hvars första handgrepp han torde lärt å Gripsholm af flamskväfvaren Daniel van Santhro. Efter sin hemkomst är Nils Eskilson med öfver alt, där guldväfveriet drifves — i Upsala och på Gripsholm, i Stockholm och Kalmar — samt träder tidigt i beröring med hertig Erik. År 1559 sändes han å nyo till utlandet för att skaffa hvarjehanda till väfveriet behöfliga material samt värfva några utländske tapetväfvare, hvilka han sannolikt också hitförde. Under denna tid uppehöll han sig äfven i Antwerpen, såsom man ser af en anteckning i Anders Nielssons register för 1560.[1] Hösten 1560 finna vi honom i Kalmar, där han till hertig Erik aflämnar några bref från Lübeck och belönas med en gåfva af 30 mark.[2] Kort därefter är han i Elfsborg, hvarest han »för sin nåd. herres, hertig Erik behof» mottager åtskilliga material till tapetväfveriet såsom ynseguld, silfvertråd, silke och färgämnen, »som han borgede i Holland». Till betalning af detta utskickas på hans kvitto, dateradt Elfsborg den 20 september 1560, 100 tunnor malt. Sist nämda papper visar, att Nils Eskilson kunde väfva, men ej stafva tapisserie.[3] Nils Eskilson var, såsom vi sett, med hertig Erik i Kalmar. Han flyttades sedan med de andre guldväfvarne till Stockholm och förestod det lag af väfvare, som var sysselsatt i hufvudstaden, hvarest han stannade åren 1561—1565. Under alla dessa år uppbär han betydliga kvantiteter guld, silke och färger samt är på samma gång utöfvande konstnär och en slags garde des tapisseries. Hur pass stora de summor voro, som gingo genom hans händer, framgår t. ex. af hans uppbörd för 1561, hvilken steg till 26.192 mark, däraf 25.816 mark för inköpta tapeter.[4] Under pesten 1565[5] afreser Nils Eskilson å nyo från Sverge. Han uppbär på sommaren detta år en försträckning af 400 mark, som det heter »att betala thet förste hann kommer ifrån Tydzkland»,[6] sålunda ett af målen för hans färd. Det kastar ett egendomligt ljus öfver en resas besvärligheter vid denna tid, då man ser, att den svenske guldväfvaren »till sin förtäring på thenn resa han göra skulle inuti Tyskland» medförde 2 läster osmundsjärn att afyttra i Stralsund.[7] I ännu skarpare dager framstå färdens vidrigheter, då man läser en skrifvelse, hvars utanskrift lyder:

Stormechtige herre och Konungh her Erick denn fyortende medh Gudz nådhe Sveriges Götes och Wendes m. Konungh, min Aller nådige herre, thette breff underdånligenn.

[1] Thenn 6 Decembris bethaltis Jurgen Lowenkop for the 40 daler hans hosbonde hade lånet Nils waffre i Andorp — 160 mark. K. A.

[2] Anders Nilssons register pro anno 1560. Samma år erhåller han också ett par »thennetbrun sametz offrtog och tröie alt öffr genom sömath medh yntzegull, hossor underdragne med brunt skillerth; ther till bruna strumpor» (Christoffer Anderssons Regenskap för K. M. —. liffkläder — —. 1560. S. A.).

[3] Oluf Simonsons och Olof Tomesons räkenskap för utländska varor i Elfsborg 1560. Ofvan nämda kvitto innehåller orden: garn och silke, som jag skall bruka »till petzereth». S. A.

[4] Varuhuset 1561. R. A.

[5] 1565 den 29 mars omtalas en Nils guldväfvare som vitne inför konungens nämd. Jfr Konung Erik XIV:s nämds dombok, utgifven af C. Silfverstolpe. Stockholm 1884, sid. 186.

[6] Hans Joenssons utgift 1565. K. A.

[7] Jfr not 6 och quittenzieregistret på varuhuset 1565. Nils Eskilsons kvitto är dateradt Stockholm den 24 augusti, vid hvilken tid han sålunda afrest. R. A.

Miinn ödmywke vnderdånige hull o(ch) tro tieniste iach eders kungelige magestath vti all vnderdånighett altidh troligen beuisze wil så lenge iach leffuer, Aller nådige herre och Konüg, giffuer iach eders kungelige magestat til kenne, att iach haffuer bekomet her några handtwerker til eder nådz kungelige magestatz beste, nempligh eenn Målare och een gulslagare och een som ynzegul spinna kan, och kan han der til medh drage ghetogengul, både det som plåt är, så wel som runt, och är han een frij konstener i allehande arbete, som tiener i gultrådh forarbete, både til kledenīgbrem til hosser och mantler, ehuru een wil haffuadh giortt, och är han begierende i sin lönn fijre hundrade daller i alla parseler, hwilkitt iach icke haffuer tordz tilseiie honõ sådana lön, för en som jach wiste eder nådz williie dervtij, och om eders nåde högmechtighett begierer honõ, så beder han eders kungelige Magestätt vtij all unddånlighet at han kā få eders nådz schriffuelsze, sa will han gierne kom̄a, sameledes haffuer gulsla(ga)renn och begieret, i sin besoldnig, tu hundrade daller, och een hoffkledniğ forwten sin fetalie, och är denn Nicola— — som wår hos eders kongelige magestat i Kalmare, hā är och begierende, om eders nåde wil haffuan, at hann kan bekom̄a eder nådz schriffuelse, och tilseielsze på dett han begierer, så wil han och gierne kom̄a. Aller nådige herre, haffuer iach forstāt, at pauel weffuere är dödh och hans selskap medh, så haffuer iach antagitt her några andre i sam̄e stadh, som skole fulborde dett arbete, som påwel hade wnd handen, och haffuer kiöpt der til silke och garenn, hvadh som (the) ther til behöffuer. Wille gierne haffue kom̄eth in i Riket igen, så haffuer iach fatige karll ingen wårtt kuñe kom̄a, ept dett her är så offeligt at ferdes med nagett folk her emellen Strålesund och her; så war iach till och fractade itt skip til i selandt och mente der medh haffua kom̄et til Warberg, så kom doctor Arnoldus Rosenberger och sade, att han hade fått itt breff, som deden war kom̄et, at Warbergh waar belegredh, och fiendne wore der före; når de hörde det, bleue alle man förskrecte och ingen dristade sigh ditt, wore redde, at wi skolle haffue kom̄et fienderne i hend, och war dogh i ingen sañing at ther war någen före, och hade iach da fatige karl icke bleffuedh så förrådd, som iach bleff, iach hade långe siden wåridh i landett, hwarigenõ iach der medh är förhindrett in til deñe tidh, och är kom̄en der medh i een stoor vmkostniğ, så at iach icke haffuer nu rådh til at kom̄a heden, medh mindre at eders kungelige magestät wille verdiges för gudz skil och för minn fatige bönn skull, komma mich fatige karl til vndsetniğ, at iach måtte bliffue förloffett, och kom̄a in til eders kungelige magt. igen och giöre eder nåde min fatige tienist som mich bör at giöre, och gudh kenẽ Aller nadige herre, att iach arme karl aldrigh war i en sådana nödh och bedröffwelse, som iach nu är vtij, igenẽ det at iach icke haffuer haffuer hafft rådh til at kom̄a hedenn, och forteringen hon haffuer wåritt stoor, och folkett haffuer wåritt mykitt fören som 'iach fick sende dem iffrå mich, och nu haffuer iach ingen radh til at betala för dem der som de haffue legett, vten måste bliffue her i pant och wåre fenck(s)ligh til tes verden han får sin betalnig, hwar igenõ, aller nådige herre, är iach arme fattige kar nu på det aldra ömywkeligeste och vnddånligenn bönffalland til eders kungelige mayt at eders n. h. wille werdiges för Gudz skyll och för min fatige bön skyl, kom̄a mich arme kar til vndsetniğ, at iach kan bliffue förloffet och kom̄e häden igen, och det som iach bliffuer her skylligh, löper det til en halfftiende hundra daller, både för folckzens förterñg och annan vmkost som her är fallen, huilkitt mich förhoppes nest Gudz hielp at iach will giöre ed. nåde een godh rekenskap huar thet är bleffuedh, aller nådige herre och konüg, eders kongelige mayt, werdiges för Gudz skyl och icke late mich arme karl bliffue her uti mine nödh, och wtij huadh måtte iach fatige kar kan wette och rame eder nådz gangẽ och beste är iach der plichtig til och wil det giöre, så lenge iach leffuer, mich så sant den euige Gudh han hielpe, den iach Eds nåde kungeligh magestät vti all lycke och velffärd euinneligh beffalle wil.

Datum Antorpen den 13 nouember Ano d. 1566.

Eders Nådg. högmechtihetz ödmywke tiener.

Nils gulweffüare.[1]

Han kom dock till baka, och tiden för hans återkomst synes af följande anteckningar ur räkenskapen på Varbergs slott 1567: »levereret en tysk, Johan Peterson to Fliesingh uti fracht från Andorpenn och till Vardberg for thet han förde Nils gullwäffvare, en guldskedere, en målare och en snickare och med nogra Breff ifrånn hertigen von

[1] Jag har att tacka lektor F. Ödberg i Skara för hänvisningen å detta och ett annat, Bil. Lit. A. meddeladt bref i danska riksarkivet, hvarifrån jag sedan genom hr cand. F. R. Friis godhetsfulla hjelp erhållit dem i afskrift.

Lutheringen och till Kongl. Mattz, thr stor macht på log — 30 decker 6 stycken narueske huder; löper i penninger 1.224 mark».[1] Våren 1567 är Nils Eskilson åter i Stockholm.[2] Han kallas nu mera alltid »gamble Nils guldväfvare» till åtskilnad från en annan, som nämnes den unge (troligen Nils Olsson). Enligt 1567 års räkenskaper skänkte konungen genom bref af den 24 september en Nils guldväfvare »till bröllopskost mjöl, malt, smör och andra matvaror.[3] Stockholms stads tänkebok antecknar, att en Nils guldväfvare för 600 mark örtug den 17 mars 1567 inköpt ett stenhus på Västerlånggatan »twert utöffver Jacob Persons hus på sudra sidone och nesth offwan före Lasse stolbågesmedsz hus».

Månne det är den gamle Nils Eskilson, som på sin ålderdom ingått äktenskap och slagit sig till ro i eget hus? Han fortsätter en tid sitt arbete som väfvare och uppbär i juni 1568 4 lb knockelin till väfredskap samt några gamla koppargrytor.[4] Men efter 1569 har jag ej träffat hans namn i de handlingar jag genomgått. Jfr bil. Lit. B.

Angående guldväfvarnes lönevilkor under konung Eriks regering kunna tämligen fullständiga upplysningar lämnas. Penningelönen utgick i regeln liksom förut halfårsvis — som Michelsmässolön och Valborgsmässolön — ehuru det nog understundom hände, att utbetalningen uppsköts eller för längre tid uteblef. Det heter också i ett bref, att ämbetsfolket var »fast owilligt för then orsak, att the icke bekomme theres lön». Men konungen klagar äfven i en skrifvelse till Dionysius Beurreus, som fortsättningsvis tyckes haft att göra med tapetväfvarne,[5] »att enn parth — — haffue föge gagn giordt oss i åhr såsom och medh the tapizerer schedt åhr, aff hvilke wij icke haffwe bekommit etth stycker rättzligen färdigt i thette år».[6] I det förut nämda registret öfver beställningar, som utgifvits i konung Eriks kansli,[7] finnas tapetväfvarnes lönevilkor ordentligt angifna. Paul de Bucher och Nils Eskilson hade till en början sin gamla årsaflöning af 250 mark samt klädning och hofkost, hvilka senare förmåner äfven tillkommo alla de andra guldväfvarne. Penningeaflöningen utgick för öfrigt med 140 — 160 — 180 mark om året för de skickligare;[8] 80—84 mark för de mindre öfvade.[9] De utländingar, som arbetade under Paul de Buchers ledning å Svartsjö, voro bättre aflönade och erhöllo 200—240 mark hvar om året.[10] Mästarens lön höjdes så småningom till 400, år 1565

[1] Oluf Larssons och Dirik Smeds räkenskap för utländska varor å Vardbergs slott 1567. Oluf Larssons opbörd och utgift på inländska varor å Vardbergs slott 1567. R. A.

[2] Nils Eskilson kvitterar den 27 maj 1567 sin årsbeställning för 1566 samt i november 1567 halfårsbeställningen för 1565, hvilka båda voro outtagna. Jfr H. Joenssons utgift 1567. K. A.

[3] Matts Anderssons räkenskap för spanmål 1567. R. A.

[4] Joen Måensons räkenskap för the narueska varur och varuhuset i Stockholm 1568. Kvittot är undertecknadt Nils Eskilson, guldväfvare, den 23 juni 1568. R. A.

[5] Jfr t. ex. varuhusräkningen 1564, enligt hvilken Påvel guldväfvare erhåller sin beställning »efter her Dionysii sedel». R. A.

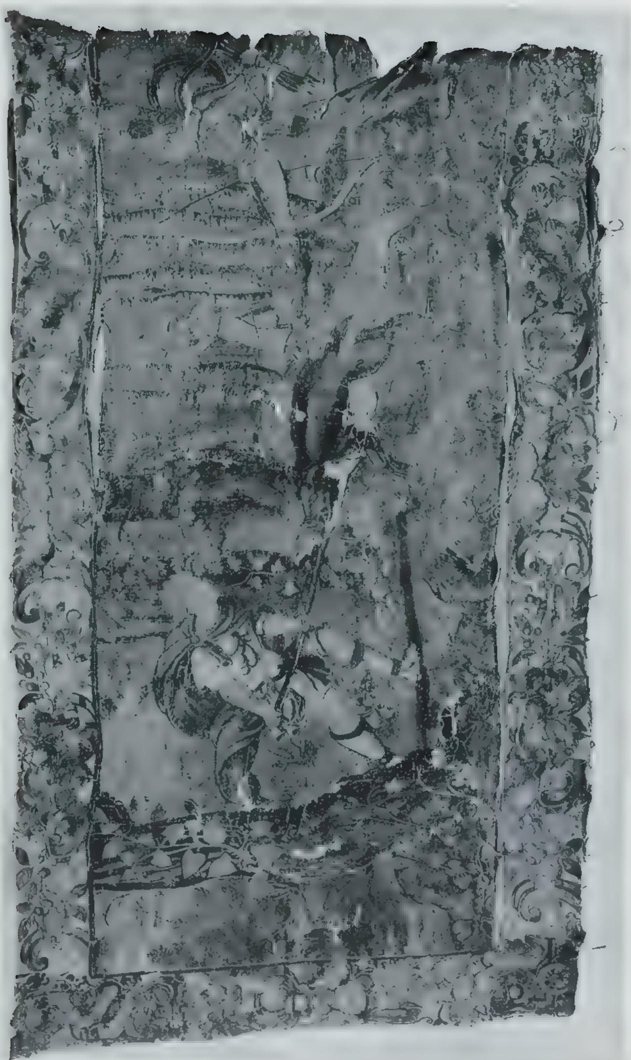
[6] R. R. 1563 den 28 maj.

[7] Jfr ofvan sid. 36.

[8] Claes Albonn 140, Jesper von der Haffne 160, Johan Martens 160 och Gilius Meerman 180 mark.

[9] Hans Meleman 84, Staffan Dulert 84, Nils Olsson 80 och Anders Jönsson 80 mark.

[10] Anton Martens 240 mark, Michel Briecker, Hans v. d. Peer, Gilius Schelkens, Henrik Uttersprock, Jören v. d. Heijde hvardera 200 mark.

Pl. V.

ända till 500 mark om året. Denna beräkning användes äfven sedan båda arbetslagen efter de Buchers död blifvit sammanslagna till ett i Stockholm.

Utom penningar uppbar guldväfvaren som andra konungens ämbetsmän sin lön i kläde och in natura. Det förra, växlande till stoffet, bestod t. ex. 1566—1567 af omkring 26 alnar tyg och 1 hatt (»gemen» eller »af regarn»); för svennerne af blott 11 alnar tyg och en enklare hatt, en norm, som i allmänhet synes blifvit iakttagen under Eriks tid.[1] Hvad angår aflöningen in natura, lämnar nedan anförda bref en del upplysningar, som kunna tjäna att belysa väfvarens lefnadsförhållanden.

Vi Erich thenn fiortende medh Gudz nåde Swerichis Götes och Wendes konung giöre weterligt at wii för gåt anseedt haffue och nådigest eptelåtidt, att thesse våre tienere och gulweffuer Nils Eskilson, Nils Olsonn, Anders Jönsonn, Johan Mattessonn, Jesper van Alsinge, han Albonn, Clas Albonn måthe (oss til een behachelig tiidh) för theres årskost hvardera bekoma een lest spanemåll item thesse läredreng, Nils Olsson, Jöns Hansonn och Peder Jönsson otte pund spannemål, halftpartenn Rågh och then annen halffdell korn heller maltt; til at aname vidh Swartesyö, heller andre orter ther the arbetand warde, medh hvilkenn spannmål the sigh til kåst så och medh husrum wedh och annat med siälffue försörge schole, och uti then måtte intedt mere haffue til at kräffuie, utan allenest haffue wii nåd[t] them ept låtett att the theres årslönn udi penning och cläde aff wår Rente kamer aname måthe, Ther the alle som för wåre schulld welle och schole giöre och låte, måthe sigh effther rätte, datis Upsall 10 Februarii ano 63 under wårt kongl. Secret.[2]

Af ofvan nämda bref såsom ock af ett beställningsregister för anno 1564 framgår, att hvar och en af de äldre guldväfvarne till årskost hade en läst spanmål; deras svenner 8 pund spanmål hvar. Härjämte uppburo de sin ofvan nämda lön i penningar och kläde, men skulle själfva förse sig med husrum och ved. Dessa bestämmelser gälde emellertid blott de svenska arbetarne eller Nils Eskilsons lag; för utländingarne åter upptager ofvan anförda register jämte den redan omtalade penningelönen följande stat:

Register på Bestelninghar pro Anno 1564.

Påvall guldväfvare: klädning 1; Rogh 3 pund; malt 4 pund; smör 1/2 tunna; 1 oxe; 2 svin; 4 stycken får; 1/2 tunna lax; 1/2 tunna ål; 1/2 tunna torsk; 1/2 tunna strömming; 10 lb torrfisk. Till 2 läredrängar, hvar en klädning — summa 2 klädningar; 2 pund rogh; 3 pund malt; 1 fjerd. smör; 1 oxe; 2 svin; 2 får; 1 fjerd. lax; 1 tunna strömming. Antonius Mårtenson, Michel Briecker, Hans v. d. Peer, Gilius Schelkens, Henrik Utterspruck, Jören v. d. Heijde hvar sin klädning — 6 klädningar; 12 pund råg; 18 pund malt; 3 tunnor smör; 6 oxar; 12 svin; 12 får; 3 tunnor lax; 1 1/2 tunna ål; 3 tunnor torsk; 3 tunnor strömming; 1 skepp. 16 lb torrfisk.

Enligt 1565 års register hade mäster Påvel guldväfvare dess utom i beställning ett hemman vid Svartsjö, benämdt Bretlöt (nu Bredlöt), beläget i Hillersjö socken.[3] Detta liksom aflöningens storlek tyder i sin mån på den framstående plats han bland Eriks guldväfvare intog.

Jag har redan påpekat den företrädesvis ambulatoriska karaktär, som utmärkte guldväfveriet under Gustaf Vasas regeringstid, och som sammanhängde med konungafamiljens

[1] Jfr Levereringer och löninger 1566—1567. S. A.

[2] Ur »Copier aff bestälningar anno 62». Tidemann Erichssons räkenskap pro anno 62. K. A.

[3] Det rantade: penn. 3 öre 6 p.; korn 1 1/2 pund; lamb 1/2, höns 1/2, egh 8, wedh 3 lass; ljusegarn 1/2 m.; dagsverken 5; foder till 4 hästar. Löper 17 m. 2 öre 3 p. Jfr »Fougters och andre Embetzmendz underhold anno 64» i samlingen af förläningsregister. K. A.

täta ombyte af vistelseort. Man möter något liknande äfven där tapetväfveriet öfvades i långt större utsträckning än här hemma var fallet, t. ex. i Frankrike under Carl VII, Ludvig XI och Ludvig XII. Förhållandet ändras i detta hänseende under Eriks tid. Kalmar och ändå mera Stockholm och Svartsjö hafva verkliga tapetverkstäder. Som en kuriositet kan nämnas, att jag funnit, hvarest guldväfvarstugan i hufvudstaden vid denna tid varit belägen. Enligt ett af de få ännu bevarade häften, som innehålla räkenskaper för Stockholms slottsbyggnad under konung Eriks regering, låg denna verkstad år 1568 »i gamle gilstuffuen på Skomakaregatan». Trots sin talrikhet hafva tapetväfvarne emellertid här aldrig sammanslutit sig till skrå.

Arbetet drefs i öfrigt ungefär på samma sätt som förut, naturligt nog, om man betänker, att guldväfveriets blomstringstid i vårt land knapt kan anses hafva räckt mer än ett tjugutal år. Äfven under konung Eriks dagar erhålla väfvarne till betning och färgning alun, vitriol, galläpple, bresilia, lakmus o. s. v. samt kittlar af koppar och järn,[1] hvilket visar, att man själf beredde åtminstone vissa färger.[2] Samtidigt förekomma dock anteckningar om utlämnandet af färgade silken och garner, som gifva vid handen, att till somliga couleurer brukats från utlandet införskrifvet material.[3] Detta utgöres fortsättningsvis af regarn, silke, guld och silfvertråd. Må hända kan man under denna tid oftare iakttaga användningen af de dyrbarare sorterna. Prisen synas hållit sig vid förut angifna belopp.

Till mönster utlämnas åt väfvarne då och då ett ris papper, i allmänhet utan att man kan vinna någon som hälst visshet om kartongtecknarens namn. Nils Eskilson har sålunda vid åtskilliga tillfällen uppburit papper »till patroner åt guldväfvarne», hvilket möjligen skulle kunna tydas därhän, att han äfven utfört kartonger.[4] Men det enda man i detta hänseende med bestämdhet känner är, att en redan förut nämd konstnär, målaren Dominicus ver-Wilt, några gånger erhållit betalning för patroner till tapetväfveriet.

Tidens handlingar äro synnerligen njugga, då det gäller upplysningar om det, som icke kostat något. De smådrag, som göra en bild lefvande, saknas därför ofta. När man händelsevis möter dylika, frestas man också att med kanske för stor samvetsgrannhet samla dem. Det må efter detta erkännande vara författaren tillåtet att nämna några detaljer i afseende på tapetzeriets underhåll och användning.

Tapeterna underfodrades i allmänhet med lärft, som fastsyddes å baksidan med (blå) tråd. Då de ej voro upphängda, förvarades de i »tapisseriekistan», hvilken var öfverdragen med juftläder. Mellan de särskilda styckena lades ryska hudar, hvilka äfven

[1] Jfr varuhusrakningen i Stockholm 1563.

[2] Exempelvis: »annammade Nils guldweffuare till att ferge silke och garner medh till tapetzerij: gallnötter — 64 skålpund». (Levereringar och löninger 1567); »till att ferge garner med till guldueffuernes arbethe haffuer Nils Olsson guldueffr annatt ther på hans quitt. dat. 16 februarii anno 67 wichtril, lackmus, alun» (Anders målares räkenskap 1567). S. A.

[3] »Till Nils gulweffar, szom han till tappetzerijdth antt haffr: röd tråd 1 pund, blå tråd 1 pund, svart tråd 1 pund» (Mårten Mårtenssons utgift 1561); samt under samma år, äfven till Nils Eskilson, 1 pund 12 lod silke med carmesieferge (Leffwererings Registher thill the personer, som giöre Regenskap for the utlennske partzeler, som the af Handlingenn udi Stockholm opbt haffwe pro anno 1561). R. A.

[4] Sigfr. Olssons utgift i kläde på Stockholms slott 1565 (Levereringar och löninger 1567). S. A.

användes vid de ofta förekommande transporterna till olika slott.[1] När tapeterna fingo sin plats framför fönstren, ett äfven i utlandet förekommande bruk, nytjades »till att fortäppa dagern, så att thet icke skeen igenom tapitzerij, rödt lemperlakan och rödt holmisk» o. s. v.[2] Om annan användning af tapetzeriet än den, som förekom inomhus, innehålla handlingarna från Eriks dagar ej många meddelanden. De små utgifter, som voro förbundna med upphängandet af dessa praktstycken, finnas gemenligen ej verificerade i ännu bevarade räkenskaper. Men åtskilligt antyder dock, att för en praktfull och festlig anordning i det fria tapetzeriet också i vårt land betraktades som nödvändigt. Här och där förekomma antydningar om detta särskildt för en nordbo mera främmande sätt att använda tapeter, som äro så mycket dyrbarare i samma mån de äro sällsynta. Då Erik efter kröningen i Upsala 1561 den 12 juli, »när klockan var 3 slagen eftermiddagen», gjorde sitt högtidliga intåg i Stockholm, berättar en samtida åskådare, att

alle gathor vore med hö och gräs genom heele staden strödde; uthaf husen öffwer gaturne hengde Crantzer och Croner, somlige af örter och blomster och somlige af silke; husväggerna vore een part med löff, enn part med kläde och afkonterfey eller *flammiske taflor*[3] beprydde, och icke ther i staden allenast uthan och på malmen, ther K. M. framreed; man såg och sommerstädes latiniske vers aff husen uthengde, Konungen till ähre o. s. v.[4]

Girs omtalar i sin Erik den fjortondes krönika efter någon gammal källa följande episod från senhösten år 1564, då konungen återvände till Stockholm efter sitt af brand och blod utmärkta krigståg i Bleking — vid den tiden mera »ett öde än ett fiendeland».

I medlertijdh begaff Konungh Erich sigh tilbaka åth Stockholm och tog sitt inrijdande ther i Staden på thetta sättet, at främbst för honom reedo the blancka Ryttare med Härrepuckor och Trommetare; ther näst boros alle eröfrade Fahner, Flaggor och Fänikor medh Udderne nedh och ihoop swepte. Sedan folgde the Danske Fångarne twå och twå tillhopa bundna med hwar theras ene Hand, Adelsmännerne medh ett hvijt Silkesband, och the andre medh ett Hampe Snöre. Näst effter them redo Konungens Hoffjunckare, Herrar och Adel, och så Konungen sielff. Doch näst framför honom reede twenne hans Drängier och tvenne näst effter uthi rödt Sammet och güldene Border på thet kosteligste beprydde; Effter Konungen folgde thet andra gemena Rytterijet och Footfolcket; *uthi alla Gatur i Staden voro kosteliga Tapeter upslagne aff Romerska och Troianiska affmålningar;* med Musik och annat Ståtande, spelande och skiutande wardt ock intet försummat.[5]

Stockholm vid den tidpunkten, med guldinväfda tapeter nedhängande från torftäckta hus utmed smala och krokiga gator, som fyldes af brokiga fanor, färgrikt klädda hofmän och krigare, fångar etc. framtågande under höstens tunga himmel, gaf säkert en bild, som i pittoresk skönhet sökte sin like.

Det från år 1568 bevarade häftet innehållande Stockholms slottsbyggnads räkenskaper omtalar tillrustningarna för konung Eriks bröllop. Man arbetade å alla håll i slottet: »Carin Månsdotters mak» reparerades, en kakelugn murades i dantzesalen, bord och bänkar sattes i alle köcken, i salarne och i borgestufvan. En triumfport bygdes på

[1] Sven Persson, småsven »som drog med tapitzeri till Elfsborg» fick i tarepengar 20 mark; tre män fingo 80 mark för att hämta konungens tapetzeri och kredenz till Stockholm (Joen Erikssons utgift 1561). Mårten, som drog till Elfsborg efter tapetzeri — 100 mark (Joen Erikssons utgift 1562). K. A.

[2] Jfr Sigfr. Olssons utgift i kläde på Stockholms slott 1565. S. A.

[3] Som man ofvan sett en af tidens benämningar på tapetzeriet.

[4] Hurledes then stormächtigste Högborne Furste och Herre, Herr Erich then XIV, Swerigis, Giöthis och Wendis etc. Konung, sin Konungslige Cröning hölt i Upsala den 29 junii, anno Domini 1561. Manuskript i R. A.; finnes tryckt (efter Palmsk. saml.) i M. Swederus' »Stockholms magasin» för 1781, 2:dra häftet.

[5] Æ. Girs: Kon: Gustaffs den I och Kon: Erichs den XIV chrönikor. Stockholm 1670, s. 49.

Helgomsholmen, och »stolar at tale med allmogen på» uppfördes både å nämda holme och Gråmunkeholmen; en »tornerebane anlades på Sancte Clare gerde» o. s. v. Vid detta tillfälle omtalas också utgifter till spik och tenlikor för att kläda i salarna på slottet, i kyrkan, i konung Eriks badstufva, på slottsbron m. m. I detta sammanhang förekommer följande för oss intressanta uppgift: »*till att upslå thapitzerij på gathen med* för konung Erik haffr. unge Nils guldueffr anammatt twebrett spik — 500 st.»

Ett i riksarkivet förvaradt löst blad innehåller ett slags program för Eriks intåg i Stockholm år 1568.[1] Det heter här bland annat:

Frå ytterst på nårremalm schall widh bäådhe sijdher om the gatha H. K. M. will indraga, tesl. på broerne, på Smedegathan och sedhenn uppåth S. Niclas port ware tillflijet thet bädzte mann kann haffwe rådh till medh *tapetzerij*, blomsterkrantzar, löff och anneth effter som borgerne therom ähr tillkennegiffuit.

Spelmän och musici voro placerade både in arcu triumphali och annanstädes, där konungen drog fram, »och synnerligen then psalm skulle figureres som K. M. sielff haffwer componeret». Är det en slump, att Eriks glänsande uppträdande alltid framstår mot bakgrunden af väntande olyckor?

Förteckningar öfver konung Eriks samling af tapeter finnas från alla år af hans korta regering. Som grund för en fortlöpande redogörelse, afsedd att visa samlingens tillväxt, kan läggas 1563 års inventarium, hvilket enligt titeln upptager de »Kongl. Mattz husgerådzpartzeler, som Mårten Tewson effter Kongl. Mattz Cröning opburit haffuer och intill 31 september 1563».[2] De pièces, hvilka sedermera tillkommit, äro i tidsföljd anförda efter senare inventarier. Vid hvarje nummer har jag dess utom i not angifvit det sammas förekomst i de olika förteckningarna.

Konung Erik den fjortondes tapetsamling.

1. Tapitzeri, weffuit medh gull, sölffuer och silke, ther opå enn historia om Konungh Swenn 1 st.
   Jämlikt Mårten Tewsons räkenskap 1563 aflämnadt 1561 af Nils Eskilson, guldväfvare. Enligt anteckning i samme mans register för 1561 skänkt till drottningen i januari 1564.[3]
2. Tapitzeri weffuit medh gull, sölffuer och silke om Konungh Saul och David. 1 st.
   Enligt 1561 års inventarium detta år aflämnadt af Nils guldväfvare.[4]
3. Tapitzeri weffuit medh gull och silke om Konungh David, huru han drap leijanett. 1 st.
   Enligt 1561 års inventarium aflämnadt af Nils guldväfvare 1561 och skänkt till drottningen i januari 1564.[5]
4. Tapitzeri weffuit medh gull, sölffuer och silke, ther opå enn historia, huru Saul (sic!) smorde David till Konungh. 1 st.
   Enligt 1561 års inventarium detta år aflämnadt af Nils guldväfvare samt med föregående skänkt till drottningen i januari 1564.[6]

[1] Acta historica: Handlingar rörande Erik XIV:s tid.
[2] S. A.
[3] Finnes i förteckningarna af åren 1561 och 1563.
[4] Finnes i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.
[5] Finnes i förteckningarna af åren 1561, 1562 och 1563.
[6] Finnes i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563.

5. Tapitzeri, weffuit med guldh, sölffuer och silche, theropå om Christi döpelse. 1 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnadt af Anna fatburshustru på Stockholms slott; 1563 upptages tapeten som aflämnad af Nils Eskilson.[1]

6. Spelierer,[2] weffuit medh något gull, sölffr och silche om Christi döpelse. 1 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnadt af Nils guldväfvare.[3]

7—11. Spelierer weffuit med någott gull och silche ther opå poeterj om Wenus. 5 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnade af Nils guldväfvare.[3]

12—16. Spelierer, weffuit medh silche och garn, thr opå enn Biörnejacht. 5 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnade af Nils guldväfvare.[3]

17—18. Tapitzeri, gamble, weffne med garnn. 2 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnade af Nils guldväfvare.[3]

19—26. Tapitzerij, weffne med gull, sölff och silche ther opå Julii Cæsaris historia. 8 st.
Enligt 1561 års inventarium upphandlade af en köpman Gödorp van Högnen för 6.454 daler; omfattade 461 (kv.-)alnar à 14 daler aln.[3]

27—34. Tapitzerj, weffne medh gull, sölffuer och silche ther opå Troiani historia. 8 st.
Köpta genom Arvid Trolle och Arnold Rosenberger i Antwerpen 1561, omfattade 266 (kv.-)alnar 1¹/₄ kvart.[4]

35—45. Tapitzeri weffne med gull, sölffr och silche ther opå Keiser Octauiani historie. 11 st.
Köpta af Roderich der Moijenn 1561. (Sannolikt en medlem af den bekanta tapetväfvareslägten van der Moyen.) Enligt 1562 års inventarium omfattade denna suite 614 (kv.-)aln. 2¹/₂ kvart.[5]

46—49. Turkiske tapetzeri med garn. 4 st.
Skänkta 1561 af »den pålenske greffuen». (1561 års inventarium.)[6]

50. Ett litet stycke tapitzerij weffuit med gull, sölff och silcke, ther opå enn Saluator. 1 st.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnadt af Anna fatburshustru på Stockholms slott. I 1563 års förteckning upptages det under 1562 års uppbörd såsom »inventarium effter salighe konungh Göstaff».[7]

51. Enn liste weffuen medh gull, sölffr och silche, ther opå Ricksens wapn. 1 st.
Säkerligen samma tapet, som från 1564 upptages under titeln »lista med guld, sölff och silke: Johannes döparen och Jeronimus med riksens vapen». Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnad af Anna fatburshustru å Stockholms slott. I 1563 års förteckning upptagen som uppbörd från 1562 och inventarium efter konung Gustaf.[8]

52. Enn liste weffuen medh gull, sölffuer och silche ther opå ett wapen med enn Rutekranz.
Enligt 1561 års inventarium detta är aflämnad af Anna fatburshustru på Stockholms slott. Upptages i 1563 års förteckning under 1562 års uppbörd som inventarium efter konung Gustaf.[9]

53—57. »Agnus fordijre» (verdurer?). 5 st.
Köpta af Nils Gyllenstierna i England. Omtalas i 1562 års förteckning såsom »tapetzerij med löfverck, weffne med garn 5 st. af Nils Gyllenstierna som han brukat haffuer i Engeland.»[10]

58. Förste Konungh Erichs historia, medt guld, sölff och silche, förarbetadt på. 1 st.
Förekommer blott i Erik Gregersons räkenskap 1564—1565. Enligt anteckning i samma

[1] Finnes i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.

[2] Spelierer af det italienska spaliera. Jfr Histoire générale de la tapisserie. II. E. Müntz: Italie, sid. 2.

[3] Finnas i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.

[4] Finnas i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69. Storleken af dessa tapeter angifves ovanligt nog i 1562 års inventarium och var resp. 1: 5¹/₂ × 6. 2: 5¹/₂ × 4³/₄. 3: 5¹/₂ × 5. 4: 5¹/₂ × 7³/₄, 5: 5 aln. 1¹/₂ qu. × 7. 6: 5¹/₂ × 9. 7: 5¹/₂ × 7. 8: 4 × 2 aln. 3¹/₂ quart. Måtten angifvas här för att möjliggöra ett igenkännande.

[5] Förtecknade som n:o 27—34. Enligt Joen Erssons utgift anno 1562 betalades till »Roderigo der Moyenn (to Brüssel) för sitt omach för thet tapitzerie, han hade udi landet till k. m. behof fört — 800 mark».

[6] Förtecknade som n:o 27—34. År 15(66)67 upptagas blott 3 st.

[7] Finnes i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.

[8] Upptages i förteckningarna af åren 1561, 1562, 1563 under den första titeln; i de af 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69 under den senare fullständigare rubriken.

[9] Finnes i förteckningarna från åren 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.

[10] Finnes i förteckningarna af åren 1562, 1563, 1564, 1565, 15(66)67, 15(68)69.

handling »Haffr Konung. Mattz gunsteligen skenkt marggreffuinnen Cecilia af Baden anno 1564» samt i marginalen: »effter Dionisij Beurreus', Rasmus Loduichsonns, Nils gullueffveres tillseielse».

59. Magogus historia med gull, sölff och silke förarbettadt oppå. 1 st.[1]

60. Gotus historia med gull, sölff och silke förarbettadt opå. 1 st.[1]

61. Johannes döpelse med gull, sölff och silke förarbettet på. 1 st.[1]

62. Ett lithett stijcke ther på enn Elephant medh gull, sölff och silke förarbetat. 1 st.[1]

Till opbörd år 1569 tages aff tapetzerijwäffuarenar uti Stockholm som the tilluäffuit haffua:

63. Nytt tapetzerij med gull, sölff och silcke om Konungh Suenno. 1 st.

Af dessa angifvas Salvatorstapeten, Johannes döparen och Hieronymus med riksvapnet samt den s. k. listan med Sachsens »rutekrans» bestämdt härstamma från konung Gustafs samling. Bland det tapetzeri, hvilket år 1561 lämnades af Nils guldväfvare, har framställningen af Kristi döpelse (se ofvan sid. 8), de fem jagtstyckena, hvilka man återfinner i 1556 års förteckning från Gripsholm,[2] samt kanske också den suite, som kallas »poeteri om Venus» tillhört samma samling. Äfven Davids historia har åtminstone delvis varit i Gustaf Vasas ego.[3] Själf hade Erik inköpt de tre stora tenturerna Cæsars historia, scener ur trojanska kriget samt Octavianus' historia, till sammans 27 stycken tapeter. Såsom svensk tillverkning från denna tid kan man sålunda troligtvis anse följande pièces: ur Davids historia en eller två stycken, tapeten med konung Sveno af 1561 (jämte de båda nyss nämda kanske utförd i Kalmar), förste konung Eriks samt Magogs och Gotus historia, Johannes döpelse och den lilla väfnaden med en elefant, hvartill slutligen får läggas den först 1569 afslutade repliken af Svenotapeten. Antalet är i förhållande till mängden af väfvare påfallande litet — under 8 år knapt mer än 6 à 7 tapeter, äfven om dessa varit af betydliga dimensioner och med betraktande af arbetets långsamhet ett obetydligt resultat. Sannolikt ha väl också de många guldväfvarne varit upptagne af mindre arbeten, ehuru tidens handlingar om sådana endast undantagsvis lämna upplysningar. Sålunda omtalas t. ex. i Joen Erikssons utgift 1561 en utbetalning af 100 mark »till Dominicq väfvares hustru för tapitzerij och bänkekläder han gjort hade», och 1564 12 bänkdynevar, väfda »aff Pauell wäfvare», om hvilka vi för öfrigt ej veta mer, än att 6 stycken det året af hustru Kirstin mottogos i fatburen på Stockholms slott.

Största intresset knyter sig beträffande denna samling naturligtvis vid de föremål, som kunna antagas vara utförda i Sverge, särskildt Davids och de nordiska sagokonungarnes historia. Såsom vi sett af förteckningen öfver Gustaf Vasas tapeter, funnos bland dem två väfnader med ämne hämtadt ur konung Davids historia: den ena, omtalad i förteckningen öfver Jören Jonssons uppbörd på Stockholms slott 1553 såsom »ett stycke om konung David» (h. 3 alnar 3 kvarter, br. 5 alnar); den andra, hvilken år 1556 fans å Västerås slott, som »en historia um Konungh David ther hann taler medh sinn fader och moder» (h. 3½ alnar, br. 5 alnar). Att döma af måtten är det kanske samma tapet, om icke, hafva de båda styckena i alla händelser tillhört samma suite. År 1561 aflämnar Nils Eskilson tre tapeter ur Davids historia, nämligen:

[1] Omtalas i Erik Gregersons forteckning 1567 bland uppbörden från 1566 års inventarium, för öfrigt 1568 1569.
[2] Jfr ofvan sid. 22 n:o 33 ff.
[3] Jfr ofvan sid. 22 n:o 25 och 28.

1. Tapitzerij weffuit medh gull, sölffuer och silke om Konungh Saul och David.
2. Tapitzeri weffuit medh gull och silke om Konungh David, huru han drap lejanetth.
3. Tapitzeri, weffuit med gull, sölffuer och silke, ther opå enn historia huru Saul (sic!) smorde David till Konungh.

Om de under Gustafs tid omtalade väfnaderna ur Davids historia äro att anse som samma tapet, i hvilket fall han sålunda framstält David talande med sina föräldrar, torde han efter titlarna att döma vara den först nämda bland de tre stycken, som lämnades af Nils Eskilson 1561. De piècer, som framstälde Davids strid med lejonet och Davids smörjelse, torde under förutsättning af ofvan gjorda antagandes riktighet kunna betraktas som arbeten af Eriks tapetväfvare. Alldenstund de aflämnats redan 1561, har man väl också anledning att anse dem utförda i Kalmar. Man bestyrkes i det förra antagandet äfven af en annan omständighet. Det fins nämligen från Vasatiden ännu i behåll en tapet, hvilken framställer Samuel, som smörjer David till konung (planch VII), och som efter all anledning just är en af de båda ofvan omtalade väfnaderna ur Davidsserien. Den bär nämligen en sköld med svenska riksvapnet samt Vasavapnet under sluten kunglig krona,[1] hvilken, först använd af Erik, hänvisar arbetet till hans tid. De båda horizontalbårderna hafva blifvit bortskurna, och vapensköIden, som fordom varit placerad å midten af öfre horizontalbården, har inflikats i själfva tapeten, som för öfrigt är rätt väl bibehållen.[2] Materialet är guld, silfver, silke och regarn. Borduren innehåller ett smidesornament i rödt, omgifvet af blåa vindrufsklasar, vinlöf och frukter, päron, äpplen och plommon med sina blad. Blåa vaser ornerade i guld samt med dagrar i hvitt äro instälda i nämda ornament, å hvars midt ses en sittande Pan, och hvilket nederst uppbäres af en till största delen afskuren figur.[3] I dekorationen ingå för öfrigt röda rosor, blåa aquilegior, bönor etc. Fonden är blekgul. Hufvudframställningen visar den inför Samuel knäböjande David, omgifven af flere åskådare; till venster Isai, bakom honom hans sju äldre söner o. s. v. I bakgrunden synes till venster en byggnadskomplex med torn, må hända en bild från något af Vasatidens slott, till höger ett af renässanskolonner uppburet tempel. Landskapet höjer sig mot bakgrundens midt, hvarest på ömse sidor om en ek, hvilken beherskar det hela, synas tvänne mindre figurscener: David som herde vaktande hjorden, några män samlade kring ett altare, o. s. v. Dräkterna äro rikt inväfda med guld. Förgrunden visar den yppiga vegetation, som man ofta finner framstäld å tapeter från denna tid — smultron, björnhallon, maskros, blåsippa, blåklocka, liljekonvalje och Fritillaria — med större trohet

Bilden visar venster vertikalbård af den tapet, som framställer David smörjes till konung, planch VII.

[1] Jfr bilden sid. 56.
[2] Måtten visa, för så vidt de kunnat tagas, en höjd af 3,18 meter på en bredd af 3,91 meter.
[3] Anordningen af bården erinrar i vissa afseenden om den, som återfinnes å tapeten La fontaine d'Amour. Jfr planch VI.

i afseende på växternas olika karaktär än med hänsyn till deras skilda blomningstider. Färgerna äro hufvudsakligen blått med dagrar i hvitt, silfver eller guld, blågrönt med gult; skärt, blekgult med skuggor i rödt, rödgredelint med hvitt, brunt och gult etc. Så väl ansikten som dräkter äro försedda med konturlinier i svart. Färgerna äro i det hela ganska väl bevarade med undantag af den gredelina, som förekommit i Davids och en del af Samuels dräkt och nu blott återfinnes å baksidan. Tekniken är god, ehuru något ojämn; bårdernas detaljer äro exempelvis långt bättre återgifna än ansikten, händer o. d.[1] Likheten i utförande mellan denna och Salvatorstapeten är så stor, att jag icke tvekar att hänföra de båda arbetena till samme konstnär, enligt min mening Nils Eskilson.

Jag har redan flere gånger varit i tillfälle att omnämna suiten med framställningar ur de älsta nordiska sagokonungarnes historia, hvilken för oss och sannolikt för den tid, under hvilken dessa tapeter utfördes, står såsom det främsta alstret af konung Eriks tapetväfvare. Den betydelse, som tillmättes dessa konstverk, får sin förklaring ej blott ur rent dekorativa synpunkter. Tapetzeriet hade här äfven en viktigare uppgift att fylla — den af ett slags illustrerad historia, hvars ovederlägglighet i ej ringa grad torde ansetts sammanhänga med pieteten för det ädla ämne, hvari hon var framstäld. Idén att använda tapetzeriet som historiskt åskådningsmaterial var för öfrigt ingalunda ny. Som ofta möter man äfven här en egendomlig samtidighet i vissa företeelser, ehuru det nu mera torde ligga utom möjligheternas område att uppvisa de förbindelseleder, på grund af hvilka ett ungefär samtida upprepande af liknande förhållanden på skilda ställen egt rum. Tapetväfveriets allmänna historia från denna tid har sålunda att omtala flere suiter af samma natur som den, hvilken nu väfdes i det aflägsna Sverge. Så är, för att blott nämna ett par exempel, den ryktbare Pieter van Ælst's namn år 1512 förbundet med en framställning af de portugisiska konungarnes ättartal[2]; en

Bilden visar det af konung Erik använda pretentionsvapnet (svenska riksvapnet med Danmarks och Norges) sådant det förekommer å tapeten framställande konung Sveno, planch IX.

[1] Tapeten, som förvaras å Grönsöö vid Mälaren, tillhör slottets nuvarande egare, herr Erik von Ehrenheim, som med största pietet vårdar den samma liksom alla det gamla Skyttegodsets minnen. Jfr för öfrigt E. von Ehrenheim: Grönsöö. I. S. 7.
[2] J. Guiffrey: Histoire de la tapisserie depuis le moyen age jusqu'à nos jours. Tours 1886. S. 165.

Pl. VI.

tapetväfvare i Brüssel utför 1515 efter Bernhard van Orleys teckningar 16 stycken porträtt i tapisserie af furstar och furstinnor tillhörande huset Nassau,[1] och omkring år 1530 väfdes den märkliga suite, som framstälde de gamla galliska sagokonungarne (nu i katedralen i Beauvais).[2]

Det fans vid denna tid ett arbete med titeln Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus, som 1554 utgifvits i Rom. Författaren, Johannes Magni, Sverges siste katolske ärkebiskop, som sedan 1526 landsflyktig lefde i Italien, hade enligt egen utsago, då han lämnade Sverge, »nappat hastigt tilsammans uthi sin fampn alt hvad han, både igenom sin eghen så väl som sine vänners flijt och arbete hade sammanletat uthaff the gambles monumenter och skyndade sigh thermedh undan, lijka så som the som på alla sidhor medh eeld äre om kring hwärffde». Drifven af längtan till fäderneslandet, »hwilkes kärleek kan aldrigh gåå uthur mitt sinne», företog han sig under ett uppehåll i Venedig 1540 att beskrifva »Götha landskaps rum och lägenheet, theras åthäfvor och Konungar, så många som någon tijdh hafwa warit til sampt theras bedriffter och historier». På samma sätt som Annius af Viterbo och andra af samma skola förde han göternas första ursprung ända upp till syndafloden och lät Noak dela världen mellan sina söner, af hvilka Japhet erhöll Europa. Magog, son af Japhet, »hafwer», säger han, »aldra först regerat uthi then deelen aff Skytien, som ligger uthi Europa, hwilken nu bliffuer kallat Finland emot solennes uppgång». — »Därifrån hafwer han medh otaligt mycket folck stijget til skeps och seglat uth öfver Räfwelske botnen til Göthalandet, som är en deel af Scandia». Denne Magog hade fem söner. »Then första war Swen, the swenskes fader och regent. Then andre Göthar, som ock kallas Gogus eller Göije, lät kalla thet folket, utöfwer hwilket han regerade, effter sitt nampn. The andre tre bröderne, Thor, German och Ubbe, wore sine bröder underdånige — — —. Wordo the för then skul icke mindre achtade uthaff undersåterne än som the hade warit Konungar» — —. »Tå leffde man uthi then sanskyllige gyllene tijden, then the gamble Historiskribenter och Poeter så högeligen berömma.» Efter Svens död blir hans broder Ubbe konung i Sverge. I hans sons tid utväljes Erik »till Götha konung på thet 357 året effter syndfloden — en mächta nampn kunnigh Furste, icke allena til at stadhga och uprätta itt gott Regemente, uthan ock ther uthinnan at han baar itt faderligitt hierta til sitt käre fädernesland» —. Han skipade »godh och nyttigh Lagh och förwijdgade sitt Regemente in uthi fjärran liggiande Nationer och Landskap, så at största delen aff wåre historier holla thet så före, thet han hafwer warit icke allena then ypperste, uthan och then förste Götha Konung». Göterna hade emellertid »sig så förökat at then widtbegrepna Öön Scandia (hvilken wäl kunde kallas then andre Werlden) neppeligen kunde een sådan stoor myckenheet hysa eller fördraga. Therföre befalte Konung Erick, at en stoor hoop aff them, som then gyllene tijdhen — som in til then daghen hade räckt — skenneligen och otillbörligen förkräncht hade, skulle upsökia och begifwa sig til the Öijor, som lågo närmest Götha rijket emot solennes nedhgång (hwilke en lång tijdh ther effter kallades Danamarck) och sökia sigh ther en

[1] A. Wauters: Les tapisseries bruxelloises. Bruxelles 1878, s. 92.
[2] Histoire générale de la tapisserie. I. J. Guiffrey: France. S. 44.

ny wåning». — Här lefde dessa nu i en lång tid — man räknar den till 660 år — under göternas befallningsmän, tills de slutligen erhöllo sin egen furste, hvilken dock var en son af götakonungen Humble, o. s. v.[1]

Författaren sträfvade, som man finner af dessa utdrag, att bevisa sina landsmäns höga anor bland folken. Redan häri låg en omständighet, som skulle förläna detta arbete en särskild betydelse. Men härtill knöt sig ännu något annat, som för tidens makthafvande egde hela aktualitetens intresse: Johannes Magni bevisade nämligen, att just förste konung Erik var den, hvilken — visserligen med folk, som kränkt den gyllene tidsålderns frid — låtit bebygga Danmarks öar, hvilka sedan århundraden igenom varit götakonungarnes lydland, till dess de ändtligen af götisk stam fingo en egen herskare. Det var på denna punkt den för sin katolska tro landsflyktige prelaten som en välkommen bundsförvant mötte Sverges konung.

Af fosterlandets historia minnes man den s. k. striden om tre kronor. Man erinrar sig, hur konung Kristian III till Gustaf Vasas stora förtrytelse i Danmarks vapensköld ur svenska riksvapnet upptagit de trenne kronorna, äfvensom att exemplet följdes af hans son och efterträdare Fredrik II. Gustafs egen uppfattning af detta åtgörande framlyser bland annat ur ett af hans bref till hertig Johan, skrifvet den 7 augusti 1559, hvari det heter:

Szå kunne wij likwäll icke annett ther aff tage eller förstå uthan ath lijke som the dansche förmene sigh wele förware och beholle samme wapnn och thette Rigzens gamble regalier och herlighett, szå achte the och medt tijdenn, nähr them szå tillfälle och lägenhett ther till giffues måtte, atth bringe och komme thette Rijke och alle thes innbyggere under theres woldh och tyranni igenn.

För den gamle konungen, som uppvuxit till hat och misstro mot grannfolket, voro Sverges tre kronor i Danmarks vapen blott ett ytterligare bevis, att »then törst, som the danske haffue till thette Rijke kan icke bliffue läskett eller uthslächtt», såsom han själf på ett annat ställe uttrycker sig. När man minnes dessa omständigheter, är det icke svårt att förstå, hur Johannes Magni bok kunde varda en skrift för dagen. Det lider intet tvifvel, att man i detta arbete, såsom Upmark påpekat,[2] har att söka uppslaget till den tapetsuite, hvilken framstälde de gamle svenske sagokonungarne.

Jag har icke många detaljer angående tapeternas förfärdigande att meddela. Enligt Ahlqvist har Erik den fjortonde själf under sin fängelsetid sysselsatt sig med en öfversättning af Johannes Magni arbete till svenska.[3] Det ligger då också nära att antaga, att han under lyckans dagar med sitt intresse för guldväfveriet kommit på den tanken att låta framställa fäderneslandets älsta historia i tapetzeri.

Arbetets början sammanfaller efter all sannolikhet med Eriks flyttning till Kalmar. De just vid denna tid åter uppblossande tvisterna om de tre kronorna gåfvo närmaste anledningen. För några af kartongerna veta vi med säkerhet, att Erik användt målaren

[1] Återgifvet efter Eric Schroderus' öfversättning af Johannes Magni Svea och Götha Crönica. Stockholm 1620.
[2] Jfr G. Upmark o. a. st., s. 30.
[3] A. G. Ahlqvist: Konung Erik XIV:s sista lefnadsår. Stockholm 1878, sid. 184.

Dominicus ver Wilt, hvilken infördes till Sverge 1556 af Arnold Rosenberger[1] och här torde kvarstannat ett tiotal år. Sannolikt har väl samme konstnär gjort patronerna till hela suiten, ehuru detta ej framgår af de räkenskaper, som nu mera finnas kvar. Arbetet har i så fall börjat med kartongen till konung Sveno, hvilken tapet var färdig redan 1561. Angående tiden för de öfrigas fullbordande ser man af räkenskaperna, att ver Wilt år 1562 den 9 maj betalades för 80 (kv.-)alnar guldväfvarepatroner (à 10 öre aln)[2]; att han mellan påsken 1564 och nyåret 1565 utfört en patron (n:o 2) till kung Sveno om 39 (kv.-)alnar och en till Magog om $43^3/_4$ (kv.-)alnar[3] samt slutligen, att han år 1565 den 26 maj erhåller sin betalning för kartongen till konung Ubbe, hvilken omfattade 52 (kv.-)alnar.[4] Med dessa uppgifter bör sammanställas hvad man af inventarierna kan utleta angående tiden för tapeternas förfärdigande. Enligt den af mig uppgjorda förteckningen öfver konung Eriks tapetzeri ingingo i hans samling af denna suite följande:

N:o 1. En historia om konung Sveno, lämnad 1561 af guldväfvaren Nils Eskilson, men år 1564 skänkt som nyårsgåfva »till Drottningen», hvilken ej kan vara någon annan än Gustaf Vasas tredje gemål Katarina Stenbock.

N:o 58. Förste konung Eriks historia, upptagen i 1563 års räkenskap, men redan år 1564 bortskänkt »till markgrefvinnan» (troligen Cecilia af Baden).

N:o 59. Magogus historia, ej upptagen år 1563, men väl förekommande 1566 och 1569.

N:o 60. Gotus historia, om hvilken gäller det samma som om närmast föregående nummer.

N:o 63. Tapetzeri om konung Sveno, upptaget som nytt år 1569, altså först efter Eriks afsättning.

Summa 5 stycken tapeter.

Såsom gifvet kan man sålunda antaga, att en tapet, framställande konung Sveno var färdig 1561, men att denna, som ej häller sedermera finnes i förteckningarna upptagen, blifvit bortskänkt; vidare att tapeten med framställningen af förste konung Eriks historia, som ej blifvit afslutad förr än efter 1561, varit färdig 1563 och 1564 blifvit bortgifven[5]; att Magogs historia, ej upptagen 1563, men väl 1566, blifvit afslutad mellan dessa år, något som också gäller om Gotus historia; samt att en *ny tapet*, den andra i ordningen, framställande konung Sveno, förfärdigats åren före 1569, då han upptages såsom ny.[6]

Vid slutet af Eriks regering fans sålunda af denna suite, till hvilken följande pièccer blifvit gjorda: kung Sveno, förste konung Erik, Magog, Gotus, kung Sveno n:o 2, i själfva verket ej kvar mera än de trenne sist nämda, hvilka äfven ingå i konung Johans husgerådskammare.

Den först nämda tapeten är efter all sannolikhet väfd eller åtminstone påbörjad i Kalmar samt utförd af Nils Eskilson; de öfriga i Stockholm eller på Svartsjö. Angående

[1] Enligt en i S. A. befintlig anteckning.

[2] Räntekammarboken 1562. K. A.

[3] Räntekammarboken 1564. K. A.

[4] Hans Joensons Leffuereringh och utgifft aff Konung Matt:z Rente-Camar anno 1565. K. A.

[5] Det var då för kartongen, 80 (kv.-)alnar guldväfvarepatroner, till detta stycke, som Dominicus ver Wilt fick betalt år 1562 i maj.

[6] Uppgiften om Magogskartongen af 1564, till hvilken tapeten var färdig först 1566, innebär i betraktande af det långsamma arbetssättet ej någon omöjlighet, icke häller att en kartong till Sveno samtidigt blifvit utförd, ehuru själfva tapeten (Sveno n:o 2) något senare påbörjats och afslutats (1569). Patronen till konung Ubbe, som betalas i maj 1565, har antingen aldrig blifvit utförd i tapetzeri, eller kanske sannolikare förväxlats med Gotustapeten, hvilken var färdig 1566.

de tapetväfvare, som för dessa arbeten blifvit använda, vet man dock intet bestämdt. Paul de Bucher, hvilken afled år 1565, kan hafva ledt arbetet å förste konung Eriks historia (färdig 1563) samt åtminstone delvis lagt hand vid de tapeter, som framstälde Magog och Gotus (färdiga 1566). Tapeten Sveno n:o 2 torde väl få tillskrifvas Nils Eskilson såsom den främste af de kvarlefvande konstnärerna.

Som författare till de latinska inskrifterna har Upmark med någon sannolikhet antagit en viss Henrik Möller, förmodligen till börden tysk och bosatt i Sverge 1557—1559. Möjligen kunna de vara af Dionysius Beurreus, som Erik äfven, såsom vi sett, använde att »ställa disticha och öffuerskriffter».[1]

Af dessa tapeter återstå nu mera blott tvänne, konung Magog och konung Sveno, ett litet bårdfragment af en tredje tapet (jfr närstående bild) samt ett par mindre stycken, hvilka jag funnit använda som lappar å baksidan af andra till samlingen hörande väfnader.

Trots den hårda medfart de varit underkastade, vitna dessa rester ännu i dag godt om väfvarnes skicklighet. Tapeterna äro utförda af regarn och silke med — särdeles å Svenotapeten — rik användning af guld och silfver. Tonaliteten går å Magogstapeten i blågrönt, å Sveno i gult. Såsom man ej sällan ser å Brüsselarbeten från denna tid, har den senare färgen i nog stor omfattning blifvit använd äfven till trädens löfverk och markens modellering. Ansikten, olika partier af de flerstädes med guld utförda dräkterna, vapnen och den i förgrunden med älsklig noggrannhet framstälda växtvärlden, hvars representanter finnas i den svenska floran, äro återgifna med fullt beherskande af teknikens svårigheter. Under tidens och ljusets gemensamma inverkan hafva väfnaderna naturligtvis bleknat — så öfveralt karnationen och den med synbar förkärlek brukade cramoisiefärgen. Men af baksidorna kunde man, då den gamla underfodringen för en nu (1894) försiggående restauration borttogs, ännu vinna en säkert ganska riktig föreställning om tapeternas ursprungliga utseende. Inom bårdernas kraftiga gulbruna och skära toner med figurer i blått och metalliskt guld stod hufvudframställningen i en saftig, om vårens grönska påminnande färg, mot hvilken purpurrödt, cramoisie, orangegult och guld praktfullt aftecknat sig.

Bilden framställer ett bårdfragment af en förstörd tapet i suiten de svenska sagokonungarne.

[1] Eriks diarium 1556. Se ofvan sid. [illegible]

Man kan vara viss, att Erik den fjortondes tapeter hafva egt den monumentala hållning, som är utmärkande för de bästa Brüsselarbeten från århundradets midt.

Bordurens arkitektoniska del utgöres af ett smidesornament, återgifvet i cramoisie, lefverbrunt och gult. Öfre och nedre hörnen af vertikalbårderna visa de götiska konungarnes bibliska stamfäder: Noe, Japhet, Sem och Cham, utförda i blått (omkring tre toner) med svart för skuggpartien och gråhvitt, silfver eller guld för dagrarna. Namnen äro väfda i guld eller silfver mot blå eller ljusgrön fond. Bårdens midt intages af ett ståtligt svenskt riksvapen[1] med vasen i hjärtskölden, krönt af konung Eriks slutna krona. Under det att å Magogstapeten riksvapnet innehåller äfven Danmarks och Norges vapen, har Svenotapeten dessa senare blott å venster vertikalbård. Äfven i den öfriga anordningen finnes mellan de båda väfnaderna någon olikhet. Nedom midtpartiet med riksvapnet har sålunda Magogstapeten å båda bårderna en framställning af Noaks ark i blått med hvita dagrar. Å Svenotapeten återfinnes denna framställning blott i venster vertikalbård, under det att den högra visar Noaks vinplantering.

I öfre horizontalbårderna ses en inskriftstafla med blå fond inom ram af smidesornament, å sidorna, hänförande sig till den bibliska berättelsen, korpen och dufvan. Nedre horizontalbården, af hvilken större delen å Magogstapeten saknas, har som midtparti en medaljong af smidesornament, framställande Noaks blygd samt å sidorna ett par ormar, lager och vaser i cramoisie, blått eller blåhvitt samt något gult. Öfver vaserna nedhänger en liten guirlande af blad och frukter.

Den första tapeten (planch VIII) visar Magog, som, omgifven af sina krigare, stannat under några träd — möjligen framstäld i det ögonblick, då han »öfver Räfwelska botnen» står i begrepp att anträda sin färd till det nya landet. Ett par skepp ligga ännu vid stranden, på hvilken utvecklas ett rörligt lif af de med lastning sysselsatta skeppsbesättningarna. Förgrunden till höger intages af en roddare väntande med den båt, som skall föra höfdingen ombord. Mot bakgrunden utbreder sig hafvet med redan bortseglande farkoster. En i Johan Burei anteckningsbok bevarad skizz,[2] gjord under 1600-talet, innan tapeten stympades, visar hufvudpersonen stående med spira i venstra handen samt iklädd blå mantel. En vidfogad anteckning upplyser, att den senare uppbars »af en dreng», hvars ena hand, som hållit ett spjut, ännu synes å det kvarvarande stycket. Till dräkterna äro använda blått i ett par toner för halfdagrarna, svart för skuggpartien, guld för ljuset; gult i ett par toner med blågrönt och svart för skuggan, ljusgrönt för halftonerna; rödt med ljusbrunt för halftonerna, guld för högsta ljuset och cramoisie för skuggan; cramoisie

Bilden visar hufvudpersonen å Magogstapeten efter Burei anteckningsbok i Kungl. biblioteket.

[1] Jfr bilderna sid. 31 och sid. 48.
[2] Johan Bureus: Sumlen, s. 395 ff. Kungl. biblioteket.

med dagrar i gult, halftonerna i mörkbrunt och skuggorna i svart o. s. v. Karnationen, ursprungligen framstäld blott med ett par toner, är nu mera alldeles grå; terrängen är modellerad med gult, vattnet med blått och hvita dagrar o. s. v. Å inskriftstaflan läses följande disticha å fyra rader:

Qv̄v mv̄di dominus vasti rex ille Noachus | Mox hominv̄ ex natis agmina multa trib^s
Edita conspiceret primis aquilonis in oris | Hos secum mundi climata obire iubet.
Illi tres partes Iapeti ex stirpe Magogus | Tunc schijticæ gētis Rexq. Paterq. fuit.
Primaq Gothorum regni fundamina iecit | Vennica qua late Gothaq. tera patet.

Å Svenotapeten (planch IX) ser man svearnes förste konung, omgifven af sitt följe, kommande från höger framträda i ett yppigt landskap. Han är iklädd krona och spira samt bär en rikt guldinväfd mantel, i hvars mönster initialbokstafven till hans namn — ett S under öppen krona — ingår. Karnationen har här varit modellerad med omkring tre toner, men är nu mera alldeles blekt. Hårfärgen har varit gul i ett par toner med brunt för skuggorna, silfver för ljuset. Till dräkterna äro använda följande färger: purpurrödt med guld för ljuset, lefverbrunt för halftoner och skugga, blått i ungefär tre toner för heldagrar och halftoner, svart för skuggan; silfver och skärt för ljuspartien; gult med lefverbrunt för halftonerna, rödt för skuggan; cramoisie med gult, brunt och guld etc. Verduren är framstäld med blågrönt, gult och guld; terrängen modellerad med grönt, blågrönt, mycket gult samt guld; därtill brunt och grått i ett par toner. Himlen är blå, nedåt synranden gående i skärt (nu grått). Inskriften å den öfre horizontalbården är återgifven i blekgult med initialerna i guld, slutorden i hvar rad med kraftigare gult mot blå fond, och har följande lydelse:

Primus Rex Sveonum, patris post fata Magogi
Sveno fui, et Fœlix auxiliante deo
Ejusdem regni cum Gothis iure futuri
Cōditor: hīc de me GES quoqu. nomē habet.

Af den tredje tapeten, som framstälde konung Gotus, återstår nu mera blott ett litet bårdfragment.[1] Burei ofvan omtalade anteckningsbok har af hufvudpersonen bevarat en sid. 55 meddelad teckning, hvaraf synes, att konungen varit framstäld sittande och vänd mot venster med spira i handen samt iklädd krona och guldpansar. Spirans knapp utgjordes af lejonhufvuden med en »liicht krono». Den af Bureus upptecknade inskriften, som för öfrigt i samma affattning återfinnes i Palmsköldska samlingen, lydde:

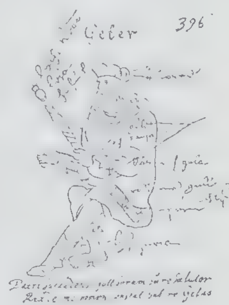
Patri succedens gothorum iure salutor
Rex, de me nomen constat habere Getas.

Bilden visar hufvudpersonen å Svenotapeten efter Burei anteckningsbok i Kungl. biblioteket.

[1] Se bilden å sid. 52.

Suiten med »Giöthe konungars historia», d. v. s. Magog, Sveno och Gotus, ingick, som jag redan omtalat, äfven i Johan III:s samling. Vi återfinna den sedan i förteckningarna öfver Gustaf Adolfs och Kristinas husgerådskammare — då för första gången med angifna mått.[1] Inventarierna från Kristinas tid förteckna särskildt ett tapetzeri, som nämnes »Konungh Swäns eller Giöthiske historier», hvilket i afseende på måtten skiljer sig från den öfriga suiten. Under det att nämligen tapeterna med de trenne sagokonungarne enligt förteckningarna från Gustaf Adolfs tid hade en bredd af 5 till 7 alnar, når denna ända till 9 alnar. Husgerådskammarräkningen från 1660 omtalar också *4 tapeter* af denna serie med en höjd af $6\frac{1}{4}$ alnar och en bredd af respektive 9, $5\frac{1}{2}$, 7 och $7\frac{1}{2}$ alnar. Under Gustaf Adolfs eller Kristinas tid har altså ytterligare en tapet tillkommit till den ursprungligen af tre stycken bestående suiten.

Det är nu mera omöjligt att säkert bestämma utseendet af denna fjärde tenture. Både den och Gotustapeten äro nämligen försvunna, men man kan spåra den förras tillvaro äfven utom inventarieförteckningarna. Palmsköldska samlingen liksom en anteckning i slottsarkivet omtalar sålunda, jämte de redan meddelade latinska verserna å Magog, Sveno och Gotus, *en fjärde* inskription, äfven den med titeln *Sueno,* af följande lydelse:

Primævus Rector foelix, pietate secundus
Suenno, suenonicæ gentis præclara propago,
Binis nongentis mundi quæ rexit ab annis,
Grandævi Regis Getar hic spectatur imago,
Gotica stirps unde bellis præclara projecta est,
Cujus gloria, famaq. laus post funera durat.[2]

Har må hända denna inskrift funnits å den i Kalmar väfda tapet, framställande konung Sveno, som Erik den fjortonde år 1564 bortskänkte »till Drottningen» (Katarina Stenbock), och som efter hennes död (1621) kanske åter ingått i husgerådskammarens samlingar? Eller hafva vi här spåren af en under Karl den niondes tid väfd tapet?

Förteckningen öfver husgerådskammaren af åren 1692—1693 upptager Giöthe konungars historia under följande titel:

Figurtapeter, hvaruppå Swenske wapn wäfne äro tillika medh Latiniske inscriptioner och nampn Sweno och Gethar, guldrijka; uthi Kongl. Rådcammaren.

N:o	99	höjden	$6\frac{1}{4}$	bredden	9	aln.
»	100	»	»	»	$5\frac{1}{2}$	»
»	101	»	»	»	7	»
	102				7	

4 stycken tapeter, hvilkas höjd och bredder äro räknade till $181\frac{1}{4}$ al^r uti quadrat och giör a 3 R. D. aln uti sölf^r m^t $1.087_{,16}$.

Bilden visar efter Burei anteckningsbok hufvudpersonen å den nu mera försvunna tapeten med konung Gotus.

[1] Konung Sweno $5\frac{1}{2}$ aln, Konung Magog 7 aln.; Konung Geter $7\frac{1}{2}$ aln.

[2] »Uppå tapeterne, som hengde uthi Kong.. Rådcammaren uppå Stockholms slåth torr an den olyckelige branden åhr 1697 den 7 may öfvergeck det samma fanns fölliande verser allre underst» etc. Palmsk. saml. Upsala.

Erik den fjortondes tapeter, räddade undan slottsbranden år 1697, upptagas i det anno 1724 afslutade inventariet under den beskrifning vi nyss efter 1693 års förteckning meddelat. De hade nu sin plats i »fru Elsa Kruses hus». Vid en inventering, som under C. G. Tessins ledning företogs 1732, återfinna vi dem till lika antal och på samma sätt beskrifna, men flyttade till husgerådskammarens magasin. Deras värde upptages, liksom 1724, till 900 D. S. I det slarfviga inventariet af 1793 förekommer suiten med sina 4 pièces, men värdet är nu, karaktäristiskt nog för öfrigt, betydligt nedsatt. Öfver de gamle Göta-konungars öden under innevarande århundrade är bäst att draga tystnadens slöja. Nämnas må blott, att de 4 tapeterna, som ända till 1813 förvarades i husgerådskammarens förråd, anno 1843 funnos upphängda i en af slottskapellets tribuner, hvarest de voro kvar ännu 1862.[1]

Nedanstående bild framställer svenska riksvapnet efter tapeten David smörjes till konung, planch VII.

[1] Jfr husgerådskammarens inventarier från nämda år. S. A.

Pl. VII.

III.

TAPETVÄFVERIET OCH TAPETSAMLINGEN UNDER JOHAN DEN TREDJES OCH SIGISMUNDS TID.

Med Erik den fjortonde slutar i självfva verket tapetväfveriets korta blomstringstid i Sverge. Johan den tredjes konstintresse omfattade, som man vet, jämte guldsmedernas arbeten, hufvudsakligast arkitekturen, och för dessa båda kostsamma passioner fingo öfriga konstarter stå till baka. Hans registratur, som öfverflödar af bref angående kyrkor och andra byggnader, är också synnerligen sparsamt i fråga om det ämne, som här sysselsätter oss. Nyss vorden konung skickar Johan ett par af sina tjänare till Vadstena slott för att där ifrån hämta »tapetzerij och alt annet vårt tingest — — wij ther lefft haffue» samt att öfver det samma uppgöra »ett wisst och förseglett register»,[1] som ur flera synpunkter skulle varit af intresse att känna.

Johan borde vid denna tid hafva haft en ej obetydlig samling tapetzeri. Sannolikt hade han som hertig köpt den ofvan (sid. 35) omtalade, ursprungligen för konung Erik afsedda suiten med scener ur Hiskias historia, hvilken vid Johans tillfångatagande 1563 jämte några tapeter, framställande trojanska kriget, fans på Åbo slott.[2] Ännu bevarade förteckningar öfver hertigens och hertiginnans egendom, hvilka hösten 1563 på konung Eriks befallning upprättades »i närvaro (af) Hans Claesson till Åresta, Dionysius Beurreus, Riddere, Jören Pedersson, K. M^tz procurator, Sigward Kruse och Christoffer Andersson»

Bilden återgifver nedre horizontalbården af ett tapetzeri, framställande drottningen af Saba inför konung Salomo. Tapeten, sannolikt väfd af Jören v. d. Heijde, finnes hos författaren.

[1] R. R. 1568 den 15 december.

[2] Ett inventarium öfver Åbo slott, nu i riksarkivet, upptager, utom en bonad med S:t Jörens historia och en mängd andra textilföremål, äfven »18 stycken tapitzeytafflor» med utsatta mått. Jfr f. ö. De luxu aulæ Johannis ducis Finlandiæ 1563 dissertatio (E. M. Fant; B. G. Thorseen 1797).

omtala äfven 58 nummer tapetzeri.[1] Utom de båda nyss nämda suiterna upptager detta dokument sålunda 7 stycken tapeter med scener ur gamla testamentet, 2 stycken »de somnio Paridis», ett gammalt stycke med Esters historia samt diverse löfverkstapeter.[2]

Antagligen hade Johan efter fängelsetidens slut med friheten återfått största delen af denna sin egendom, då man ej finner den samma omtalad i någon bland de år efter år uppgjorda förteckningarna öfver konung Eriks tapeter.[3] Och efter dennes fall hade Johan sannolikt öfvertagit det mesta af husgerådskammarens skatter. Åtminstone finner man antecknadt i »de conditioner och vilkor», som Johan och Karl vid broderns afsättning uppstälde, att »förbemälde konung Erik skall öffuerantvarda oss Sveriges krona medh all Konungslige prydning, Regalia och herligheet; item alt husgerådh, sölfgesmidh, *tapitzerij* och annan prydning, undantagandes som Wij honom af ett Broderligit medlidande wele Efflerlåte».[4] Men då hertig Karl år 1570 begär »något tapitzerij till husgerådh» ger konungen honom ett svar, som antyder, att han betraktat sitt förråd af tapeter otillräckligt. Han skrifver nämligen »Wij äre icke allenast thertill broderligen benägne, utan ock att alltijd och gerna bewijsa E. K. H. all annan broderligh wälgärningh samt förskicka nu E. K. H. een historia af thet tapitzerij, som här förhånden är och wij på thenne tijd kunne umbära. Framdeles wele wij E. K. H. i then måttho, såsom och elliest, bättre betäncke, effter wij och äre till sinnes försörie oss med mera af sådanne husgerådh».[5] Då konungens syster, markgrefvinnan Cecilia af Baden, som sedan 1571 lefde på Arboga gård,[6] »giffuer tillkenne, att effter the huus och wåninger, som hon dagligen opå Arboga udi wistas, icke äre wäl med huus-clädningar försörgde», och därför begär »så mykit tapitzerij, som hon allenast en cammer måtte med cläde», låter Johan henne »förnimme, att alt thet tapitzerij, som dagligen brukas plägar, och elliest månge andre huusclädninger bleffue nu för någen forleden tidh sedan alle *opå Stockholm opbrände, när then wådeld ther hendhe;* så att wij nu icke något annedt tapetzerij igen haffwe, utan allenast thet, som the wåninger och cammer wij dagligen udi wistes medh clädde äre, och eliest någre st:r utaff guld. Så hadhe wij gärne weladt E. K. H. någre st^{r} Tapitzeri effterlåtidt, ther wij elliest opå thenne tidh något hade wist eller kunnedt umbäre.»[7] En af

[1] Hertugens tapetzeri. S. A

[2] Utom de båda större suiterna med scener ur Hiskias historia och trojanska kriget (n:o 1—21), för hvilka längre fram skall redogöras, nämner förteckningen följande stycken: N:o 22. En historia om Absolon thr han hengde sig i trädh, werderet för 180 daler. N:o 23. En historia aff gamble testamentet, um konung Ezechia, thr Gud gaff Israels almoge watn aff hellebergit, werderet för 85 daler. N:o 24. En Historia ther Absolon lat ihielslå sin brod^{r}, werderet för 75 daler. N:o 25. En Historia 2 Regum ca: 15, werderet för 37 daler. N:o 26. En Historia um konung Ezechia thr the begåff^{e} honom, werderet för 50 daler. N:o 27. En Historia um K. Ezechia, thr the sörie att konungen siuk bleff, werderet för 58 daler. N:o 28. En Historia um konung Ezechia, ther han förstörer affgudztienisten, werderet för 59 daler. N:o 29. Ett st^{r} mz allerhonde löffuerck mz 3 fogler och ett leijon. N:o 30. Ett st^{r} mz löffuerck och fogler. N:o 31. Ett st^{r} mz löffuerck och fogler mz en påffogel och en markatt. N:o 36. Än 5 st^{r} mz löffuerck. N:o 37. Ett litet st^{r} mz små barn och löffuerck. N:o 38. Ett gamalt st^{r} mz 3 mendz och 3 quins p.soner. N:o 39. Ett gamalt st^{r} mz 2 mendz en quins och 2 barns p.soner. N:o 40. Ett gamalt st^{r} mz 3 quins och 2 mendz p soner. N:o 41. Ett gamalt st^{r} mz Hestrijdz(?) Historia. N:o 42, 43. 2 st^{r} de somnio Paridis. N:o 44. Ett gamalt st^{r} mz en mandz p.son och en quins p.son. N:o 45—52. Siu st^{r} Weggieboned mz löffuerck. N:o 53—55. Tre Benckedijner. N:o 56. Ett Turckisch footeclädhe. N:o 57. Ett st^{r} flamask mz en quinsp.sone och 2 mendz p.soner. N:o 58. Ett st^{r} flamask mz 2 mendz p.soner och 2 quinsp.soner.

[3] Möjligen dock icke alt, enär några af de ofvan uppräknade väfnaderna knappast kunna återfinnas i de fullständigare förteckningarna öfver konung Johans tapetzeri. Jfr sid. 66—68.

[4] R. R. 1568 den 28 september.

[5] R. R. 1570 den 23 maj.

[6] Jfr handlingar rörande Gustavianska prinsessornas utstyrsel. S. A.

[7] R. R. 1572 den 28 november.

de många eldsvådor, hvilka så ofta härjade det gamla slottet Tre kronor, synes sålunda vid denna tid hafva förstört en del af tapetsamlingen. Ehuru med förkärlek användt, var tapetzeriet vid denna tid dock icke det enda man kunde bruka till rummens beklädande. År 1572 befaller Johan t. ex. att anskaffa svart kläde »till the wåninger på Stockholms slott, som han och hans Elskelige käre husfru skole dagligen vistas uti»,[1] och några år senare skrifver han på sitt som ofta retliga sätt och hotar »medh högste onåde och straff» sin klädeskrifvare och en tullnär, därest de icke upptaga »thet mäste grofft kläde och aff then färge, som them ähr tillskriffuit om som kunne tiene till att cläde husen och wåningerne medh».[2] Ett tiotal af år förut var bruket att använda olika tygsorter till väggbeklädnad, hvilket sedermera blef alt vanligare, ännu en nyhet, såsom kan ses af några ord i en af Erik 1561 utfärdad förordning, i hvilken det heter: »item will Kongl. M:tt icke ath man schall bruke vdi the rum, ther hans Kongl. M:tt eller anseenlige personer schole wistes udi, språngninge drätter och anneth sådant *effter thet gamble sätt,* utan ath dher till motte köpes — — arnesk eller något anneth och huart rum bedrages medh een färge; kan och icke schade, ath somlige rum bliffue bedragne medh lärefft eller kläde, dher man icke anneth haffuer».[3] Så vidt jag kunnat se, var det också blott en gång, som Johan genom ett större inköp ökade sin samling af tapeter. Berättelsen härom är ett bidrag till karaktäristiken af konungens dåliga affärsställning.

Bland lerkrus och stolar, sötsaker och papegojor införde år 1584 ett par nederländare, Cornelius Galiartz och Christian de la Porte, »16 stycken tapetzeri med perlestickarbete». Priset var 5.500 daler.[4] Konungen betalade 840 daler och tog tapeterna, för hvilka köpmännen enligt 1585 års registratur skulle utfå något af sin återstående betalning med 2.000 tunnor spanmål.[5] Men ännu i maj 1586 hade blott en del af likviden i smärre penningesummor, koppar, råg, korn, hvete och smör på olika tider och för hvarje gång i små poster utgått.[6] Under tiden vistades Christian de la Porte fortsättningsvis i Sverge, och konungen skänker honom till förtäring »af gunst och nåde medan han förbidde efter sinn betalning 100 daler».[7] Under det han sålunda på sätt och vis underhålles af sin kunglige gäldenär, uraktlåter han emellertid icke att underdånigst påminna om sin fordran. Konungen skrifver hösten 1586 »effter thett wij nu så offte ähre bleffne kräffde aff then nederlenderen, som wij bekomme dhe tapeterne aff, så att wij ther widh ledes, haffue wij nu tillsagtt Anders Larson, att han skall stelle honom tillfrids för den summa honom ähnnu fheler»,[8] och man skulle kunna hafva anledning tro, att affären varit afslutad, om ej af varuhusräkningen syntes, att nederländarne ännu vid 1586 års slut hade en fordran af nära 1.650 daler.[9]

[1] R. R. 1572 den 25 juli.
[2] R. R. 1585 den 4 februari.
[3] Nya handlingar rörande Skandinaviens historia. Stockholm 1845. 17, s. 3.
[4] Handlingenn utij Stockholm pro anno 1584. R. A.
[5] R. R. 1585 den 10 april.
[6] R. R. 1586 den 5 maj. Handlingenn uti Stockholm 1586. R. A.
[7] Anders Larsons Rechenskap för kopperköpett 1 juni 1585—1 juni 1586
[8] R. R. 1586 den 3 september.
[9] Handlingenn uti Stockholm 1586. R. A.

Det är under sådana förhållanden mindre underligt, om konungen ej vidare ökade sin samling af tapetzeri.

Till en början behöll han företrädarens guldväfvare i sin tjänst. Ett år 1569 uppgjordt beställningsregister omtalar nämligen Hans v. d. Peer, Jören v. d. Heijde, Henrik Uttersprock, hvardera med 200 mark och 1 klädning, Antonius Drolant med 240 mark och 1 klädning, Velam Drolant med 100 mark och 1 klädning samt Gabriel Larsson med 100 mark och 1 klädning. Hvar och en af dem skulle dess utom erhålla 2 pund råg, 3 pund malt, 1 oxe, 2 svin, 2 får, $^1/_2$ tunna smör, 1 tunna lax, $^1/_2$ tunna ål, 1 fjärding torsk, $^1/_2$ tunna strömming och 6 lb torr fisk. Jämte ofvan nämde väfvare upptager registret äfven Nils Olsson med 140 mark och 1 klädning, Jesper von Alsing med 160 mark och 1 klädning, Claes Albonn med 140 mark och 1 klädning. Af de tre sist nämda erhöll hvar och en utom penningar och kläde äfven en läst spanmål.[1] Två deras läredrängar hade om året skodon och spanmål (8 pund hvar).

Sannolikt har emellertid detta förhållande ej fortgått synnerligen länge, må hända endast till årets slut, då redan under 1570 omtalas blott tre väfvare, Jören v. d. Heijde, Antonius och Velam Drolant. Beställningsregistret af den 28 juli 1571[2] nämner också endast dessa tre konstnärer, af hvilka Jören v. d. Heijde nu hade en dräng, troligtvis den *Matts Larsson,* som ett par år senare i denna egenskap finnes upptagen. 1571 års räkenskap omtalar en mig för öfrigt obekant guldväfvare, *Hans Goes,* som dock med året försvinner ur handlingarna.[3] V. d. Heijde och de båda Drolant arbeta äfven under 1572—1574. Eskil Jönssons räkenskap för 1573 nämner dess utom en af konung Eriks väfvare, Hans v. d. Peer, hvilken detta år erhåller en betydlig summa — antagligen som betalning för något nu afslutadt arbete. Han liksom flertalet af öfriga år 1569 omtalade väfvare har väl kring denna tid blifvit afskedad eller afvikit ur tjänsten.[4] Ett af konung Johan den 22 oktober 1572 utfärdadt bref »thet fremende Embetzfolck belangendes» omtalar, att, bland andra, guldväfvarne »besuäre sigh myckit therutöffuer, att the icke bekomme theris lön och then deel the nödtorffteligen kunne hielpe sig medh, så att the för then orsach haffue öffuergiffwidt alt wårt arbethe och äre till sinnes att begiffue sig hädan aff Rijkedt igen».[5] Det hot om konungens onåd, därest handtverkarne verkligen begåfvo sig bort, hvarmed skrifvelsen slutar, har väl knapt kunnat framkalla de felande summorna.

År 1575 den 1 mars utfärdades emellertid nya beställningar för Jören v. d. Heijde, med en läredräng, Antonius och Velam Drolant. Den sist nämde afled redan under året, och ersattes af Gabriel Larsson, hvars fullmakt är daterad Svartsjö den 28 juli 1575.[6]

[1] Qvittensregister 1570. R. A.

[2] K. Hofvet. Handlingar från Johan III:s tid. R. A. Enligt »register på te bestelningar, som K. M. wår allernådte Herre haffuer beviliget removeres schole then 28 julii anno m. 71» skulle aflöningen utgå så, att Antonius Drolant fick 240 m.; Jören v. d. Heijde 200; Velam Drolant 100 mark; därtill klädning, spanmål etc., men en anteckning i marginalen antyder, att guldväfvarne skulle aflönas som målare och perlestickare »effter som the äre gode till och sedan betalas i stycketall».

[3] Matts Andersons räkenskap för Stockholms slotts spannemål 1571. R. A.

[4] Johans utgående diarium 1573—1574 omtalar t. ex. den 28 april »guldväfvaren, som skall haffe passet ut aff landet».

[5] Till Oloff Knutsonn och Erick Biörsson thett fremende Embetzfolck belangendes. Stäkeborg 22 october 72. R. R.

[6] Beställningsregister pro anno 1568—1573. K. A.

Antonius Drolant uppföres under detta och följande år bland dem, som »hafva beställning och skole arbeta och fåå betalt efter styckewerk». Denne väfvare torde ännu någon tid kvarstannat i Sverge, där han år 1575 ingick äktenskap,[1] men 1577 års beställningsregister har vid hans namn anteckningen »är uthur tienisten», och vi förlora honom därefter ur sikte. Jören v. d. Heijde med sin medhjälpare, hvilken under åren 1573, 1575 och 1576 var Matts Larsson,[2] 1577—1578 Gabriel Larsson, blef sålunda ensam kvar såsom »K. Matt[z] guldväfvare» på stat. Man återfinner honom i denna egenskap under hela konung Johans regeringstid.

Vi känna beträffande Antonius Drolants verksamhet under konung Johans tid ty värr så godt som intet. Af varuhusräkenskapen från början af 1570-talet synes, att ynseguld och silfver samt silken i flera färger till tapetväfveriet i ej obetydliga poster utlämnades åt honom.[3] Särskildt år 1572, då till guldväfvarne i arbetslön betalades 1.400 mark,[4] tyckes han med biträde af Velam Drolant och v. d. Heijde varit sysselsatt med något större arbete, hvilket kanske vid årets slut blifvit färdigt, enär Jören v. d. Heijde i sista dagarna af december erhöll tärepenningar »då han drog till K. M. till Wadstena med tapisserie».[5]

Vid v. d. Heijdes namn knyter sig sedan det förnämsta intresset, alldenstund denne konstnär, som sagdt, under en lång följd af år nästan ensam uppehöll tapetväfveriets konst i vårt land. Han var vid vissa tillfällen äfven under konung Johans tid ganska mycket anlitad, både med förfärdigande och reparationer af tapeter. År 1577 synes han sålunda enligt Eskil Jönssons räkenskap hafva aflämnat »några stycker tapetzerij han färdigat haffr». Likaledes 1585 några »tapeter han till Kon. Mattz. gjorde».[6] Anno 1581 utbetalas till v. d. Heijde en penningesumma för att »bestella sigh ferga före, som han bruker til the stycker, som förderffuade bleffue».[7] År 1586 låter konungen tillskrifva honom att foga sig till »Kongl. Majt medh dhe thwenne tapeter han skulle förfärdiga»,[8] en befallning, som kort efter åter upprepas, med tillägg »att schynda guldweffuaren hit(?) med sine redskaper».[9] Följande år befaller konungen åter slottslofven på Stockholms slott, »att dhe skole tilseye Jören Guldwefueres mestersven, thet han begiffuer sigh till Wadstena medh thett arbethe han haffuer».[10]

Egendomligt nog har jag från konung Johans senare regeringsår funnit ett par namngifna arbeten af denne konstnär. Erik Gregersons räkenskap för konungens husgerådspersedlar under åren 1585—1594[11] upptager nämligen för anno 1587:

[1] Räntekammarboken 1575. Anton Drolant till bröllopshjälp 40 daler. K. A.
[2] Sigfr. Olssons längder på klädecammaren på Stockholms slott 1576. S. A.
[3] Matts Anderssons spanmålsräkenskap på Stockholms slott. 1571—1572. Willam v. Wijks räkenskap 1571. Joen Månssons räkenskap 1571—1572. R. A.
[4] Eskil Jönssons räkenskap 1572. K. A.
[5] Matz Tomesons Rechenskap 1572. K. A.
[6] Erik Gregersons räkenskap 1585. R. A.
[7] Eskil Jönssons räkenskap 1581. K. A.
[8] R. R. 1586.
[9] R. R. 1586.
[10] R. R. 1587 den 9 januari.
[11] S. A.

aff Jören v. der Heijde, gulwäffuare:
Tapet af silke och garn, wäfwid med löfwerck, der opå en Pälican. 1 st.
Tapet af silke och garn, wäfwidt med löfwerck, der opå en Phœnix. 1 st.

Anno 1888:

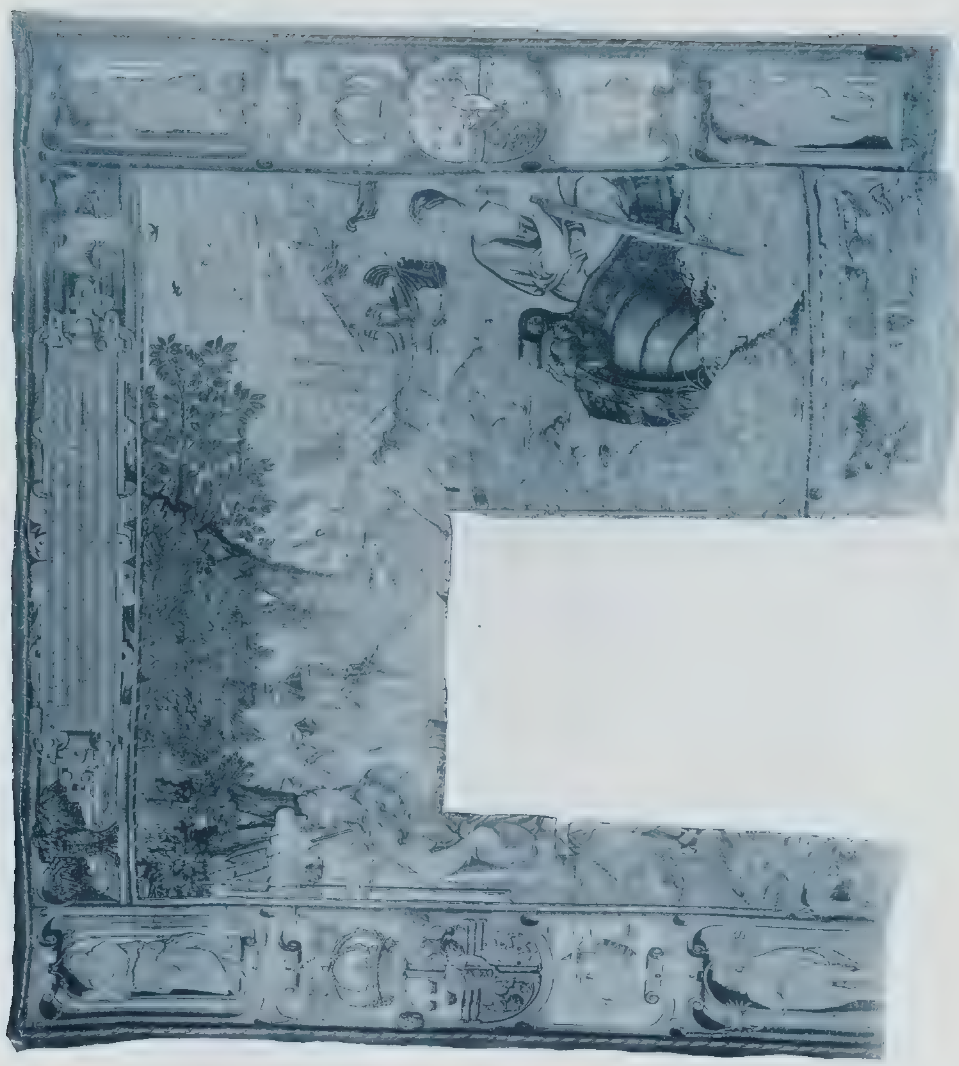
af Jören v. der Heijde, som han giordt haffr:
Ett stycke tapett med löffwerck och mitt opå medt en örn och öfwerst på lijsten ett wapen ther uti three cronor; höjden 7 aln. lengden 6 aln. 1 st.

Denna i svenska handlingar ytterligt sällsynta notis, som jag skattar mig lycklig att hafva funnit, skulle varit af ändå större intresse, i fall något af dessa v. d. Heijdes arbeten vore bevaradt.

Tapetväfvarnes aflöningsvilkor voro under Johans tid, såsom vi sett, till en början ungefär de samma som under hans företrädares. Efter bestämmelserna den 1 mars 1575 hade v. d. Heijde med sin dräng en beställning motsvarande 169 daler 2½ öre; Gabriel Larsson 74½ daler; Antonius Drolant, hvilken betalades efter hvarje utfördt arbete, hade i fast lön endast 79 daler 1½ öre. Under de följande åren, från hvilka dylika register äro bevarade, växlar guldväfvarlönen något, sålunda 1578: 243¾ daler; 1584: 235 daler; 1586: 231½ daler; 1588: 222½ daler.[1] Men år 1592 upptages bland dem, som »haffue sine Bestellninger wid Stockholms slott», Jören v. d. Heijde, guldväfvare, med följande stat: penningar 60 daler, hofklädning 1 om 18 daler, spanmål 12 pund, humla 6 ℔, salt 1 tunna, smör 1 tunna, lax 1 tunna, strömming 1 tunna, torrfisk 12 lb, oxar 2 stycken, får 4 stycken, svin 4 stycken; samt för en hans dräng: 6 daler i penningar, hofklädning 1 om 8 daler, spanmål 6 pund, smör ½ tunna, lax ½ tunna, strömming ½ tunna, torrfisk 6 lb. och 2 stycken får.

Guldväfveriet drefs fortsättningsvis, såsom man af kvittenserna kan finna, hufvudsakligast i Stockholm. Emellertid förekomma här och där uppgifter, som antyda, att denna konst, om också i ringa utsträckning, idkats äfven å andra orter inom landet. Närmaste anledningen härtill torde vara att söka i den omständigheten, att några af de många väfvarne, som efter Eriks afsättning förlorat sin tjänst, kvarstannat i Sverge och på skilda ställen under enklare förhållanden fortsatt att drifva det arbete, som varit deras hufvuduppgift. Af prinsessan Sofias räkenskaper för 1586, bevarad blott i ett par blad,[2] ser man sålunda, att nämda år hos denna furstinna på Ekolsund voro så väl mäster Claes guldväfvare som hans namne Staffan Albonn. I fatbursräkenskapen för Gripsholms slott 1574[3] finnes antecknadt, att en väfverska af 1 lb färgadt ullgarn förfärdigat ett flamskt täcke; och riksregistraturet för 1589 innehåller en befallning om utbetalandet af 75 daler till »guldväfvaren vid Ålhem». Det är, som man ser, kring tapetväfveriets gamla hufvudorter, Gripsholm och Kalmar, som man återfinner dessa »hautelisseurs champestres», hvilkas

[1] Jfr en samling beställningsregister från olika år. S. A.
[2] K. A.
[3] S. A.

Pl. VIII.

obemärkta tillvaro säkerligen vore lika vansklig att skildra som spindelns, där han osedd väfver sitt nät, dold af trädens blad.

I Stockholm utfördes åtminstone till en början tapeter i rikare material, särskildt under första åren af 1570-talet. Men sedan ingen annan tapetväfvare än Jören v. d. Heijde fans kvar, nöjde man sig snart mer och mer med ull, utan mycket silke och guld. Arbetet torde dock tämligen oafbrutet fortgått att döma af de ofta under rubriken »till tapeter» återkommande utgifterna.

Förteckningar öfver konung Johans tapetzeri finnas mer fullständiga, än vi förut under den tiderymd, med hvilken vi sysselsatt oss, haft att omtala. Sålunda uppteck-nades, såsom jag ofvan berättat, år 1563 på Stockholms slott efter Johans tillfångatagande alla hans egodelar och bland dem äfven hans tapeter. Denna förteckning, omfattande 58 nummer, är af intresse dels genom sin utförlighet, dels ock därigenom att hvarje förnämligare stycke blifvit värderadt. Erich Axelsons räkenskap för Konung Maittz. Husgerådzpartzeler pro anno 1569 och 1570[1] innehåller äfven tapetzeri »effter 69 års Rächenskap till anno 1570». Inventariet från 1568 upptager 56 väfda tapeter, af hvilka dock ett par »fotekläden». Bland uppbörden under 1569 nämnes det af guldväfvarne i Stockholm lämnade stycket, framställande kung Sveno, som förut omtalats (jfr sid. 46), samt dess utom »af Sebastiano Biszinchi aff thz husgerådh, som Konungh Maittz hadhe uti Findland then tidh Hans N. var hertigh 83 stycker tappetserij». Uppbörden till 1570, hvilken sålunda utvisar Johans husgerådskammares hela tapetförråd, utgör 136 stycken. År 1578 gjordes en förteckning å persedlar, som en viss Laurentius Rilschi medförde från Polen.[2] Den innehåller bland annat en suite, framställande Adams och Evas historia, samt åtskilliga tapeter med Polens vapen — möjligen utförda i detta land.[3] Från konung Johans dagar finnes dess utom ännu ett inventarium, uppgjordt i närvaro af Jakob Bagge till Boo och Nils Hansson år 1584 den 1 april.[4] En summarisk förteckning från 1592, konungens dödsår, visar samlingens utseende vid slutet af hans regering. Den omfattade då:

Tapetzeri med perlstickarearbete	16	stycken
» af gull, silfver och silke	35	»
» af silke och garn	20	»
Skiffuetäcke	1	»
Löfverksstycken	11	»
Turkiska tapeter	35	»
Lister med gull, silfver och silke	2	»
Turkiskt fotekläde	1	
Summa	121	stycken

Sammanställas dessa handlingar, finner man, att konung Johan den tredjes husgerådskammare innehållit följande tapeter.[5]

[1] S. A.
[2] K. A.
[3] Jag känner ty värr endast föga om Polens tapetväfveri, men antager, att några i enskild ego ännu bevarade tapeter med inskriptioner, som hänföra sig till detta land, därom kunna lämna antydan. Jfr anteckningar angående i Sverge hos enskilde befintliga tapeter vid slutet af detta arbete.
[4] Handlingar rörande K. hofvet: Johan III:s tid. R. A.
[5] Jag börjar med 1570 års inventarium, till hvilket upplysningar ur förteckningen af år 1563 lämpligen torde kunna läggas.

Konung Johan den tredjes tapetzeri.

Inventarium effter 69 års Rächenskap till anno 1570:

1—8. Julii Caijsars historia med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 8 st. hulle 461 alnar.[1]

9—16. Troiani historia med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 8 st. hulle 266 al^{r}.[2]

17—29. Änn Trojani historia med garn förarbetatt uppå 13 st.[3]

Enligt förteckningen öfver »Hertugens tapetzerij» af år 1563 utgjordes denna suite af följande nummer, hvilka jag anför, då de latinska inskrifterna å hvarje stycke må hända kunna leda till igenkännande af en eller annan ännu kvarvarande pièce.

I. Convocato Laomedon principum procerumque consilio repetitum filiam in Græciam mittit. Werderet för 170 daler.

II. Alexander qui et Paris hic cum suis in Græciam mari profectionem accelerat. Werderet för $137^{1}/_{2}$ daler.

III. Ingressus Paris cum suis templum Apollinis et Dianæ inventam Helenam profano spolio 10 nocte avexit. Werderet för $112^{1}/_{2}$ daler.

IV. Qumodo Helena rapitur a Pallide (Paride). Werderet för 100 daler.

V. Raptam ab Alexandro Helena(m) Menelai conjugem Priamus pater festivus exipit. Werderet för 145 daler.

VI. Quomodo Rex Priamus iniit consilium cum ambasatoribus suis; concordata vero publice proclamari jussit. Werderet för $162^{1}/_{2}$ daler.

VII. Græci Trojano littori appulsi et navibus egressi ingentem belli apparatum frequentes expediunt. Werderet för 145 daler.

VIII. Frequens Trojanorum principum cum Græcis regibus stratagema sive concertatio. Werderet för $187^{1}/_{2}$ daler.

IX. Trojani Græcis terra marique asperrime congrediuntur, ubi Hector et Palamedes insigni virtute enituere. Werderet för 215 daler.

X. Inter Græcos et Trojanos committuntur proelia. Werderet för 120 daler.

XI. Victor Agamemnon Græcis victoribus summo applausu spolia distribuit. Werderet för 170 daler.

XII. Quomodo Græci extinxerint Trojanos equo durathæo quo honorare ac sacrificare Dianæ se simulabant. Werderet för 200 daler.

XIII. Ruit a fulmine Troja Priamoque cæso reliqui Græcis in prædam cesserunt. Werderet för 170 daler.

30—40. Octauiani Caijseres historia med gull och sölff förarbetatt uppå 11 st^{r}.[4]

41—48. Konung Hiskia historia med garn förarbetatt uppå 8 st^{r}.

Enligt 1563 års förteckning bestod denna suite af följande pièces:

I. Nunc renuunt cultus hic religionis amantes
Impuros tollunt ritus idola profanant. Werderet för 146 daler.

II. Confidensque Deo vere solatur ab astris
Integritas viri penitus mendacia vincit. Werderet för $162^{1}/_{2}$ daler.

III. Servantur justi semper bonitatis amantes
Ipse deus clades hosti mortemque minatur. Werderet för $162^{1}/_{2}$ daler.

[1] Upptagna år 1584.

[2] Upptagna år 1584.

[3] Upptagna år 1584 såsom »Trojaniske historia med något silke och garnn forarbettatt opå 13 st.» Jag begagnar här tillfället påpeka, att med benämningen *Troiani* historia menats trojanska krigets historia, ej *Trajani*, såsom af några författare af förbiseende antagits.

[4] Upptagna år 1584.

IV. Hic deus est justus judex jam funeris hora
Assiduis precibus ritam prolongat in ævum. Werderet för 120 daler.

V. Hic humiles cautos sum̃a virtute probatos.
Sumere cum sceptris videas diademata regis.
Neque fui(t) fama regum præstantior ullus
Gentis Judeæ maior nec religione. Werderet för $112^{1}/_{2}$ daler.

Möjligen ur samma suite:

VI. Hic mitis pietas argenti antiqua talenta.
Fert ab iniusto protegat hoste suas. Werderet för 50 daler.

VII. Numen adesse suis contraque pericula tactos
Qui propriis fecit nec fidere viribus ausi. Werderet för $137^{1}/_{2}$ daler.

VIII. Et charites faciles aros sapientia fecit.
Ardenter superunt extremi culturibus orbis. Werderet för $137^{1}/_{2}$ daler.

49. Konung Davidz och Saulz historia med gull, sölff och silcke förarbetatt på 1 st^{r}.

50—57. Absalons historia med garn förarbetatt uppå 8 st.[1]
Af denna suite nämner förteckningen öfver Härtugens tapetzerij 1563:
I. En historia om Absalon ther han hengde sig i trädh.
II. En historia ther Absolon lat ihielslå sin broder. Werderet för 75 daler.

58. Magogus historia med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 1 st^{r}.

59. Gothus historia med gull, sölff och silcke förarbetatt på 1 st^{r}.[2]

60. Saluator med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 1 st^{r}.

61. Christi döpelse med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 1 st^{r}.

62. Johannis döpelse med gull sölff och silcke förarbetatt uppå 1 st^{r}.

63. Litet st^{e} om Susanna med gull, sölff och silcke förarbetatt uppå 1 st^{r}.[3]

64. Gammalt lithet st^{e} medtt gull, sölff och silcke förarbetatt på 1 st^{r}.

65. Litet stycke ther på en Elephantt medtt gull, sölff och silcke förarbetatt. 1 st^{r}.

66. Lista medtt gull, sölff och silcke förarbetatt ther på ett vapn medtt en Ruthencrantz 1 st^{r}.

67. Lista om Johannis döper och Jeronimus medt Rickesens wapn med gull, sölff och silche förarbetatt påå 1 st^{r}.

68. Lista aff garn medtt huita och gola blomer och medtt en huitt örn uppå 1 st.

69—70. Listor af grofft garnn förarbetatt uppå 2 st.

71. Spilirer om Christi döpelse. 1 st.

72—76. Spilirer medtt nogott gull, sölff och silcke, ther på poeterij om Wenus. 5 st.[4]

77. Nytt tappetzerij med gull, sölff och silcke förarbetatt om Konungh Suenno. 1 st^{r}.

78. Lithet st^{e} med biörnejachtt med silcke och garn förarbetatt uppå 1 st^{r}.

79—83. Agnus fördijre medtt garn förarbetatt uppå 5 st.[5]

84—93. Gamull tapettzerij medtt garn förarbetatt uppå 10 st^{r}.[6]

94—96. Turkiske tappettzerij medtt garn förarbetatt uppå 3 st^{r}.

97—99. Stora Turkiske Tappetzerij med gola blommor förarbetatt uppå 3 st^{r}.

100—125. Små turkiske tapp(etz)eri medt gole blommer förarbetatt uppå 26 st^{r}.

126. Medt huita blommor. 1 st^{r}.

127. Medt huitta och suartha blomer. 1 st^{r}.

128. Turkisk fotteklädhe. 1 st^{r}.

129—135. Styckier med löffwärck. 7 st^{r}.[7]

136. Lithet stycke med jacht. 1 st^{r}.

[1] Upptagna 1584 såsom »med garnn och med något grofft silke förarbettatt opå 8 st.» Möjligen horde til denna suite några i förteckningen af år 1563 nämda tapeter med scener ur gamla testamentet.

[2] N:o 58, 59 och 77 upptagna 1584 såsom »Giötta konungars historia med gull, sölff och silke förarbettatt opå 3 st.»

[3] Upptagen 1584.

[4] Upptagas 1584 såsom »spallierer med någon gull, sölff och silke förarbettatt om poetherij om Wenus och Wlkanus 5 st.»

[5] Jfr ofvan sid. 45, n:r 53—57.

[6] Jfr ofvan sid. 60 not 2 de »gamla» tapeterna, som år 1563 finnas upptagna under den summariska beskrifningen »med mans och kvinspersoner».

[7] Jfr ofvan sid. 60 not 2.

Register på persedlar, som Laurentius Rilschi förde från Polen, uppgjordt den 19 juni 1578 på Stockholms slott:

137—145. Adams och Evas historia jämte andra scener ur Genesis, suite af 9 st. tapeter med guld, silfver och silke.[1]

I. Deus Adæ et Evæ ne pomo ligni vitæ vescerentur præseperat illi inobedientes eiecti sunt paradiso. Gen. 3.

II. Deus jubet Adam operari terram. Gen. 3.

III. Perfidem Abel meliorem obtulit hostiam quam Cain. Gen. 4. Hebr. 11.

IV. Egrediamur foras.

V. Iniustus Cain fraudis suggestu iustum occidit Abilem. Gen. 4.

VI. Cain a deo correptus, territus profugit, profugientem vindicta et desperatio sequuntur. Gen. 4.

VII. Ob — gigantum et tirannorum mala exempla violentius deus minatur exitui mundo. Gen. 6.

VIII. — — —

IX. Ett stycke »ther som Noah bygde arken».

146. En tapet ther opå en drake med en leopard stride tillsaman och några andre drakar och leoparder med guld, silfver och silke.[2]

147. En tapet ther opå twå wilmen haffuendes emillan sig ett vapen med Sigismundi Augusti nampn och en crone ther öffuer, med guld, silfver och silke.[3]

148—151. Små tapeter med guld, silfver och silke »therpå med foglar och djur».
På thet ene två leoparder, på thet andra pahöns, på thet (tredie) en leopard och några fogler, på thet fierde en camell och några andre förmålade diur. 4 st.[4]

152—159. Stycker, som brukas offuan för fönstrenn, wäffne med gull, sölff och silke, ther opå vapner, som höre thenn påleske kronann till. 8 st.[5]

160—166. Smale stycker förarbettet med gull, sölff och silke. 7 st.[6]

Inventarium oppå Konung Matz Husgerådzpartzeler, som bleff inuenteradt aff thesse effter^ne gode männ uti teras näruare, nämpligh utij Jacob Bagge till Boo och Nils Hansonns sekreterers thenn 1 Aprilis anno 84, som her utij tette Registtredth förmälltt åhr.[7]

167—170. Historia om Konungh Saul, förarbettett med silke och garn på 4 stycker.
Jfr n:o 49, som var väfd med guld, silfver och silke.

171—176. Adrasti historia om thet thebaiske kriget, wäffuen med någon silke och garn opå. 6 st. (åhr gammull).

177. Gammalt stycke med gull, sölff och silke forarbettatt om Moszenn och Pharao. 1 st.

Förteckningen af år 1584 innehåller för öfrigt ett fyrtiotal turkiska tapeter, flera inväfda med guld, silfver och silke samt använda till »skiffuetecken» och till »fotekläden».[8] Till sist upptages ett fåtal bänkdynor, nämligen ett par »med guld, sölff och silke väffne med K. wapn opå», 4 st. dynor »med garnn och något silcke väffne» samt en »dynna

[1] Upptages 1584 såsom »Adam och Effuas historia med ters sonner och ett stycke ther som Noach bijgde arkenn förarbettett med gull, sölff och silke tillhopa opå. 9 st.»

[2] Upptagen 1584.

[3] Upptagen 1584 och beskrifven såsom »stycker wäffuit med gull, sölff och silke, ther på 2 satirer holland ett vapenn emellan sigh. 1 str.»

[4] Upptagna 1584.

[5] Upptagna år 1584 såsom 8 st. »lijster, thu theraff med thet påleske wapn med en huit adell; tu med Littoisk wapn, trij med Biluercker och ett med Apiner».

[6] Upptagna 1584 såsom små stycker, som brukas i fönster.

[7] Handlingar rörande K. hofvet: Johan III:s tid. R. A.

[8] Sannolikt har man att under benämningen turkiskt tapetzeri förstå orientaliska mattväfnader, som genom förbindelsen med Polen inkommo i landet. Erik Gregersons ofta nämda handling omtalar bland uppbörden 1592 t. ex. diverse turkiska tapeter med guld, silke samt röda och hvita blommor, hvilka lämnades som skänker af »tatterne» till konungen och drottningen.

wäffuit med gull, sölff och silke, ther opå ett wapenn med en ruthenkrantz» — rester från den äldre Vasatidens väfveri.

Af den här ofvan meddelade förteckningen, i hvilken man återfinner en stor del af konung Gustafs och Erik den fjortondes bästa tapeter, synes, att husgerådskammarens samling under Johans tid ansenligt ökats. Skulle vi ännu ega denna i orubbadt skick, vore hon, ehuru knappast innehållande någon enda pièce af äldre datum än 1500-talet, likväl af oskattbart värde. Ty utom de stora med guld och silke väfda suiterna, framställande scener ur trojanska kriget, Julius Cæsars och kejsar Augusti historier, hvilka voro utförda i Brüssel, och som redan af konung Erik inköptes; utom Hiskias historia, den större suiten med scener ur trojanska kriget, som år 1563 uppskattades till 2.035 daler, Adams och Evas och Absalons historier samt scener ur det thebanska kriget, hvilka må hända alla härstammade från samma håll som de först nämda, innehöll samlingen arbeten af svenskt och polskt ursprung, hvilka nu blott på grund af sin sällsynthet, om icke för sin skönhet, skulle uppvägas med guld. Så de i Sverge utförda tapeter, som tillhörde Davids och de svenska sagokonungarnes historia; de, som framstälde Kristus' och Johannes' döpelse, riksvapnet med S:t Hieronymus och Döparen, väfda i guld och silke, samt Venus och Vulkanus — för att ej nämna de gamla, från Gustaf Vasas tid härstammande, blott summariskt omtalade figurtapeterna. Så det från England komna tapetzeri, som förteckningen nämner Agnus-verdurer, och som må hända kunnat lämna prof å Englands från denna tidpunkt ytterligt sparsamt förekommande tapetväfveri.[1] Så de från Polen införda väfnaderna — mattor af silke med guldinväfda blommor, fönsterstycken med vapen, af guld, silfver och silke, samt några små tapeter med djurstrider i samma dyrbara material o. s. v.

Af denna praktfulla samling, i hvilken ett förgånget släkte gifvit uttryck för sin skönhetssträfvan, och på hvilken konstförfarna händer under kärleksfullt arbete nedlagt årslånga mödor, återstår nu icke mycket mera än de knapt läsliga namn forskaren på spridda blad kunnat uppleta.

Bilden återgifver en detalj af bården till en K. husgerådskammaren tillhörig Brüsseltapet framställande Odysseus och Polyphemus. Stockholms slott.

[1] Att döma af sådana rester, som de fragment, hvilka besökaren finner t. ex. i Henrik VIII:s stora vaktrum i Hamptoncourt, vore Englands tapetväfveri under första delen af 1500-talet väl värdt att närmare studera.

Tapetzeriet hörde emellertid till århundradets dyrbaraste och mest eftersökta husgeråd. Vid giftermål och dödsfall kan man därför ofta i förteckningar öfver brudskatt och testamenten följa dess vandringar. Gustaf Vasas samling af tapeter skingrades sålunda i viss mån redan genom giftermålen inom hans familj, i det att hans döttrar »i medgift heraff Riket» utom klenodier, skinnvaror och dylikt äfven erhöllo tapetzeri. Prinsessan Anna, som förmäldes med Pfalzgrefven vid Rhen, Georg Johan, fick sålunda i parapharnalia 1563 »fyra stycken tappetzerij, wäffne med garn och något sijlke: ther opå är diurjacht — holle 103 1/2 alner Brabanskt; alen för 2 1/2 daler, werderede för 259 daler». I markgrefvinnan Cecilias af Baden parapharnalia år 1564 ingick för 294 daler tapetzeri. Det är nog icke osannolikt, att däribland var den tapet med förste konung Eriks historia, som enligt Erik Gregersons räkenskap år 1564 bortskänktes »till markgrefvinnan». År 1585 erhöll prinsessan Elisabet vid sin förmälning med hertig Kristoffer af Mecklenburg, utom ett par »turkiska tapeter med röda och hvita blommor», ur samlingen följande stycken:

Kristus döpes af Johannes, väfd med guld, silfver och silke, värderad till 228 thaler.

En annan framställning af Kristi döpelse, väfd med guld, silfver och silke, uppskattad till 135 thaler.

Enhörning och elefant, väfd af silke och garn, 144 thaler.

Jagtstycke, af d:o d:o 29 thaler.[1]

Anno 1587 förde »vår nådige furste hertigh Sigismundus» till Polen bland en hop »kosteliga himblar och gyllendukar, som Mauritz Ribbing udi sin antwardningh annamedt haffver»:

Adams och Evas historia med theres söner och huruledes Noach Bygde arken, förarbetedt med gull, sölff och silke opå 9 st.

Tapet medh drakar och leijon förarbetedt med gull, sölff och silke. 1 st.

Smala stycken, förarbetedt med gull, sölf och silke. 7 st.

Tapeter, som brukas öfver fönstren, förarbetedt med gull, sölff och silke ther uppå wapner, som hörer then Polske Cronon till. 8 st.

Tapet wäffwid medh gull, sölff och silke ther opå twå satirer hållande ett wapn. 1 st.

Turkisk tapet med gula blommor. 5 st.

Trojaneske historian, förarbetedt medh gull, sölff och silke. 8 st.

Tapeter af gull, sölff och silke med foglar och diur opå. 4 st.

Sauls historia med något silke och garnn förarbetadt opå 4 st.

Absalons historia medh någott silke och garn förarbetadt opå 8 st.

Tapeter förarbetadt medh gull, sölff och silke som Kon. M:tz brukade i sin mässekammar. 6 st.

samt dess utom 3 st. turkiska tapeter, af hvilka en »skön» brukades till bordtäcke.[2]

Drottning Gunilla erhöll ur husgerådskammaren år 1594:

Löfverksstycke med en pelikan	1
d:o » » Phœnix	1
d:o » » örn	1
Änn gamble löfwärksstycken	3
Bänkekläden af garn med löfwärk	4

[1] Handlingar rörande K. hofvet: Gustaf I:s döttrar. R. A.

[2] Erik Gregersons räkenskap 1585—1594. Möjligen fördes dessa saker först 1591 till Polen. Ett bref från konung Johan till Sigismund omtalar nämligen, att Erik Ribbing nämda år varit sänd till Sverge för att hämta »till Pålen igen tapeter, Clenodier och sölffsmide, som för tio år sedan hitfördes». — Johan hade »icke ens besedt hvad thett ähr, utan befallt sin elskelige käre dotter, att hon thett udi anthwarning hafve skulle». R. R. 1591 den 19 juli.

De trenne först nämda utan tvifvel Jören v. d. Heijdes ofvan omtalade arbeten.[1]

Genom de tapeter, som tillföllo prinsessan Elisabet, förlorade samlingen säkert trenne kostbara väfnader; en af dem var väl det »gyldenstycke, ther Johannes Baptista döper vår herra Christum på i Jordanen», som år 1546 inköptes af Margareta Leijonhufvud. Med det husgeråd Sigismund förde till Polen försvann största delen af de tio år förut från samma håll komna dyrbarheterna och därtill den suite med trojanska krigets historia, som för konung Eriks räkning anno 1561 upphandlades i Antwerpen. Gunilla Bielkes del omfattade, såsom nyss nämdes, arbeten af tapetväfvaren Jören v. d. Heijde. Under sådana förhållanden är det icke underligt, om husgerådskammarens samling af den äldre Vasatidens tapetzeri nu utgöres af blott ett fåtal.

Från Johans dagar ega vi, utom de rester, som förut påpekats, ur de äldre Vasakonungarnes samling endast tvänne, i Nationalmusei konstafdelning deponerade tapeter, som tillhört suiten konung Hiskias historia, Brüsselväfnader från 1500-talets förra hälft.[2]

Af de arbeten, som konung Johans tapetväfvare utförde, är, så vidt jag vet, intet nu mera med säkerhet kändt. Emellertid hafva under de sista åren, då intresset mer riktats på dylika ting, vid olika tillfällen kommit i dagen några väfnader, hvilka genom åtskilliga gemensamma drag angifva sin härkomst från samma håll, och som man torde kunna hänföra till 1500-talets slut. Kanske hafva vi här prof å Jören v. d. Heijdes och de i olika landsorter spridda väfvarnes konst. Författaren erkänner, att detta antagande blott hvilar på en gissning. Men, enär en visserligen alldeles förstörd tapet af denna typ finnes i husgerådskammarens samling, har jag velat fästa läsarens uppmärksamhet å dessa blygsamma konstalster. De äro utförda af groft ullgarn, utan silke eller guld. Tonaliteten är vanligen blågrön; öfriga färger, nu oftast blekta till oigenkänlighet, hafva varit hufvudsakligen ett par toner af blått, vid pass tre af grönt; vidare gult, rödbrunt, grått och skärt. Bårderna, synbarligen utförda efter förebilder från Brüssel och Audenarde, utgöras i allmänhet af små buketter med frukter och blommor (Iris, tulpaner, narcisser o. s. v. mest i skärt, blått och gult) samt placerade i blå och gula vaser. I öfre och nedre hörnen äro instälda allegoriska figurer (pax, justitia, musica etc.) i löfsalar eller nicher. Å midten af bårderna, vanligen mot fond af ett landskap, små figurscener (musicerande par, brottare, Mars, Jupiter med örnen o. s. v.). De jämnlöpande bårderna äro oftast sins emellan lika. Ämnena för själfva framställningen äro t. ex. Zenobia knäböjande inför Aurelianus, Salomo och drottningen af Saba, jagtscener o. s. v. Ansiktets olika partier äro i allmänhet mycket litet utarbetade, ehuru de vanligen torde varit återgifna med skärt och grått — förmodligen hvad en väfvare vid denna tid skulle kallat liffärga garn. Till dräkterna, som delvis äro antikiserande, delvis härstamma från 1500-talets senare del, äro med förkärlek brukade blå, gröna, smutsgula och skära färger. Svarta konturlinier, ehuru i mindre utsträckning, förekomma särskildt för att beteckna

[1] Jfr sid. 64.

[2] Afbildade planch X och XI. De äro i förteckningen öfver konung Johans tapeter upptagna under n:o 41—48 som II och V. Jfr beskrifvande förteckningen del III.

olika veckfall. Tekniken, växlande å de olika piècerna, som säkert ej utgått från samme väfvare, står icke mycket högt och ofta i ett påtagligt missförhållande till svårigheten att återgifva kartongen. Må hända antyder detta, att man här som i Audenarde till patroner användt afbildningar, hvilka ursprungligen ej varit afsedda för textil framställning. Intet af dessa arbeten har någon signatur. Äro de icke svenska, härstamma dessa väfnader från någon främmande, ännu okänd tapetväfvarestuga. För ett dylikt antagande talar den omständigheten, att i Tyskland och Schweiz på flera ställen finnas tapeter, som i väfsätt och tonalitet öfverensstämma med de ofvan omtalade arbetena. Schwerins museum t. ex. eger en tenture af alldeles liknande teknik, framställande Rebecka och Eleasar vid brunnen. Färgstämningen är här blågrön, indelningen af borduren med de små blombuketterna och de i hörnen placerade figurerna den samma.[1] I Germaniska museet i Nürnberg ligger som täcke å en praktsäng, hvilken tillhört någon af stadens rika patricier, ett tapetzeri med familjens vapen å midten, omgifvet af fyra medaljonger, framställande Jakobs dröm, flykten till Egypten o. s. v., samt försedd med årtalen 1574 — 1603 — 1613. Bården till denna intressanta väfnad, som är signerad med ett monogram, utgöres af sittande genier, fåglar, lejon och blombuketter samt i hörnen medaljonger, innehållande framställningar af årstiderna. Tonaliteten är blågrön, färgerna i öfrigt gult och sparsamt rödt. Färgstämningen och graden af teknisk fulländning liknar i öfrigt fullständigt de bästa i den ofvan nämda gruppen svenska väfnader. Hos en antikvitetshandlare i Freiburg i Schweiz såg författaren 1893 en tapet, framställande Æneas bärande sin fader Anchises ur det brinnande Troja, fullkomligt lik de här omtalade svenska så i färg som textur. Må hända kan man sluta sig till en annan härkomst af den svenska tapetgruppen, än den jag föreslagit — möjligen Tyskland, där fortsatta undersökningar säkert skola lämna upplysningar om en mängd nu obekanta fabriker.[2] Förbindelsen under 1500-talet mellan sist nämda land och Sverge öfver Lübeck tillåter i alla händelser ett sådant antagande.

[1] Samma museum eger en tapet, daterad 1588 och framställande Genealogia paterna et materna serenissimi ac potentissimi principis Domini Gustavi, Suecorum, Gothorum Vandalorumque regis, hvars tonalitet erinrar om den ofvan nämda gruppen, och hvars svenska ursprung lyckligare undersökningar än mina må hända skola kunna ådagalägga.

[2] Författaren tillåter sig i detta hänseende påpeka t. ex. en sen, i den k. husgerådskammaren i München befintlig tapet med signaturen I. D. CHAZAVX A ERLANG. En grundlig undersökning af de oftast öfverraskande rika förrådskamrarna å olika tyska slott skulle troligtvis lämna resultat af största betydelse för tapetväfveriets många gånger skrifna, men egentligen ändå oskrifna historia.

Pl. IX.

Om tapetväfveriet i Sverge under Sigismunds dagar har jag endast högst obetydligt att meddela. De oroliga politiska förhållandena inom landet, särskildt konungens långa frånvaro, voro naturligtvis ej egnade att främja guldväfvarens konst, som hos oss nästan alltid stått i samband med konungafamiljens konstsinne eller kärlek för prakt.

Jören v. d. Heijde finnes emellertid jämte en dräng uppförd i registret öfver beställningar på Stockholms slott både 1594 och 1595 med en aflöning motsvarande $232\frac{3}{4}$ daler. Sannolikt slutade han dock följande år att arbeta, ty från detta finnes en »M. Jörenn v. d. Heijdes räkning för anno 1582—1596, thett åhr uthi 15 åhr».[1] Enligt denna handling borde han efter sin beställning under ofvan nämda tid hafva erhållit följande, som jag meddelar för att visa, hvad det kostade att hålla en guldväfvare under Johans dagar:

penningar (för året) 66 daler — under 15 år 990 daler.
klädningar 2 st. för 18 daler, 30 st. — 270 daler.
spannemål (tunnan 1 dal.) $1\frac{1}{2}$ läst — $22\frac{1}{2}$ läster.
oxar (stycket 5 daler) 2 st. — 30 st.
får (» 2 mark) 6 st. — 90 st.
smör (tunnan 12 daler) $1\frac{1}{2}$ t^{a} — $22\frac{1}{2}$ t^{r}.
salt (» 6 mark) 1 t^{a} — 15 t^{r}.
lax (» 8 daler) $1\frac{1}{2}$ t^{a} — $22\frac{1}{2}$ t^{r}.
torsk (tunnan 10 mark) 1 t^{a} — 15 t^{r}.
strömming $1\frac{1}{2}$ t^{a} — $22\frac{1}{2}$ t^{r}.
torrfisk (lb 12 öre) 18 lb — $13\frac{1}{2}$ $skepp^{d}$.
humble (lb. 3 mark) 6 lb. — $4\frac{1}{2}$ $skepp^{d}$.

Bilden återgifver en detalj ur bården af en K. husgerådskammaren tillhörig Brüsseltapet, framställande Odysseus och Polyphemus. Stockholms slott.

[1] S. A.

Detta skulle under 15 år motsvara en summa af 3.270 daler. Häraf hade v. d. Heijde dock ej uppburit mer än 1.788 daler 3 mark 5 öre 14 penningar, hvadan hans fordran var 1.481 daler 2 1/2 öre. »Men», heter det, betecknande nog för öfrigt, »effter thenne förne summa löp någodt högh och mann icke fullkomligen weet, om han någodt mere annorstädes opburit hafuer», så erhåller han ej mer än 1.125 daler 1 mark, och blef denna räkning »ställd» enligt den högborne Furstens, Hertig Karls bref af den 14 april 1697.[1]

Johan den tredje hade i sitt testamente förordnat, att konungen af Polen skulle ärfva de båda suiter, som framstälde Augustus' och Julius Cæsars historia. I det närmaste alla hans andra tapeter »sampt med wår heele clädecammer» skulle enligt denna handling tillfalla hertig Johan af Östergötland; men ett år 1594 uppgjordt inventarium,[2] det enda jag känner från Sigismunds tid, upptager följande för oss välbekanta suiter, då ännu, som det synes, förvarade i husgerådskammaren på Stockholms slott:

Octaviani Augusti Cæsaris historia med guld, silfver och silke. 11 st.
Julius Cæsars historia med guld, silfver och silke. 8 st.
Göthe Konungers historia med gull, sölff och silke. 3 st.
Spallierer m̃ något guld, silfver och silke (»poeteri om Venus»). 5 st.
Moses och Pharao, guld, silfver och silke. 1 st.
Lista med Riksvapnet, guld, silfver och silke. 1 st.
Lista med en Ruthenkrans, guld, silfver och silke. 1 st.
Trojanska krigets historia med silke och garn. 13 st.
Thebanska krigets historia, silke och garn. 6 st.
Björnjacht, silke och garn. 1 st.
Löfverksstycken. 6 st.
Turkiska tapeter. 32 st.

Erik Gregersons räkning för åren 1585—1594 omnämner dess utom följande för oss delvis nya väfnader:

Tapeter wäfwidt af gull, sölf och silke, thr på the helge tre Konung. 1.
Tapeter wäfuid af gull, sölf och silke ther på om Christi döpelse. 1.
Tapet wäfuid af gull, sölf och silke ther på en crucifix. 1.
Tapet wäfuid af gull, sölf och silke ther på om Christi begrafningh. 1.
Tapet wäfuid af gull, sölff och silke ther på om Christi upståndelse. 1.
Tapet wäfwid af gull, sölf och silke ther på en Salwator. 1.

hvilka Sigismund jämte åtskilliga dyrbara mässhakar, antependier, stolor och dalmaticor[3] år 1594 »låtit anamma af husgeråds Cammaren på Stockholms slott, som högbete H. Ko.

[1] — — »Befinnes att M. Jören v. d. Heijde, gulwäfuere hafwer till att fodra efter sinn bestelningh — för desse efterne 15 åhr n: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95 och 1596: penningar 150 daler; Engtt packelakann — 80 alnr, ullengrofgrön — 124 alnr, saltuelskt — 66 alnr, sårduch — 78 alnr, görlisk — 195 alnr, filthatt — 13 str, ringe filthatt — 13 str, spannemåll — 8 lester 5 pund 1/2 spann, oxar 2, fåår 57, smör 9 1/2 tr, saltt 6 tr, lax 8 tr, torrfisk 6 skepp. 12 lb., humbla 2 skepp. 18 lb. löper Ettusendt, Ethundrade tjugofäm daler 1 mark.»

[2] K. Hofvet: Sigismunds och Carl IX:s tid. R. A.

[3] Bland annat »ett antependium af rött sammett ther opå elofwe cherubim af sölffwer, med wing. af pärlestickarearbete och med tu runde stycker, wäfne med ynsegull och ynsesölff, opå thet ena Christi döpelse, opå thet andra S. Hieronimus och med säx vaser och tre sprichworter och tre wapner, thett ene med tre cronor, thet andra med ett leon, och thet tredie med en wase och med lychte cronor af pärlor öfver svart wapen och öfver sprichworterne».

Mttz försäglade och medh egen hand und. skrefne testimonium derpå giffuidh». De handlingar från denna tid, som varit mig tillgängliga, förmäla intet vidare om tapetsamlingen. Betecknande nog är det för öfrigt egentligen tvänne slag af utgifter, hvilka i husgerådsmästarens från Sigismunds dagar bevarade räkenskaper omtalas: det ena till »mässereden», som blifvit till olika kyrkor bortskänkta; det andra till flaggor af »blått genwa-tafft mz Rickzens wapn» eller af »blått carteck och gultt genwatafft» samt till tyger, hvilka vid konungens resor utlämnats för kajutornas inredning å skeppen. Af det senare synes, att man medförde sina vanor äfven på sjön, ty i hytternas tak slogos upp drätter af röd taft, på väggarna kom högfärgadt »engelskt» och å golfvet utbreddes liknande tyg af gröfre slag.

Nedanstående bild återgifver en detalj, hämtad från nedre horizontalbården till en K. husgerådskammaren tillhörig, men i Nationalmusei konstafdelning deponerad tapet, framställande en scen ur konung Hiskias historia.

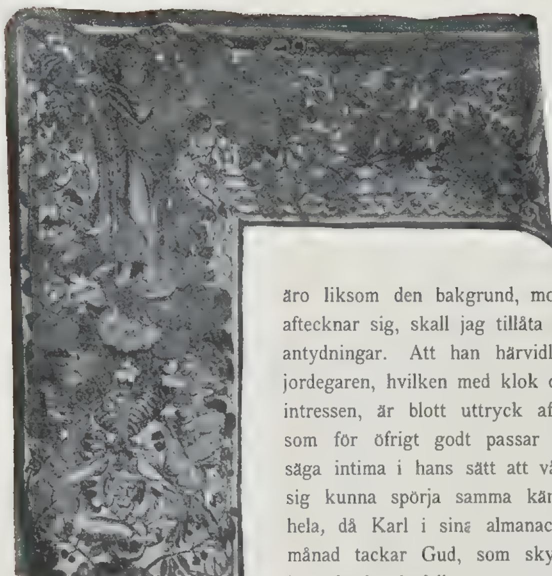
IV.

TAPETVÄFVERIET OCH TAPETSAMLINGEN
UNDER KARL DEN NIONDES TID.

Vi hafva i det föregående sett, hur guldväfveriet alt mer och mer aftagit i utsträckning, till dess det under senare delen af konung Johans regering samt under Sigismunds dagar endast hade en enda utöfvare, som vi därtill mot århundradets slut alldeles förlora ur sikte. Man skulle under sådana förhållanden kunnat vänta, att tapetzeriets konst, den från främmande nejder införda planta, som här under hägnet af kunglig gunst utvecklat sina blommor, sedan hon en lång tid saknat detta skydd, med seklet skulle dö ut. Så var emellertid icke fallet. Likasom utanför tröskeln till Sverges politiska storhetstid, under personlig huld och vård af konung Karl den nionde, uppspirar för några år en industri, som mer än tillförene hade förutsättningar att kunna lefva och utveckla sig i svensk jord. Att så icke blef, berodde säkert på de riktningar nationens intressen togo under de tider hon var kallad att på den världshistoriska skådebanan spela en roll.

Det gör ett egendomligt intryck att mellan de allvarsamma, mången gång blodiga bilderna från denna orofylda tid skymta väfvaren i lugn sysselsatt vid sin väfstol samt se honom och hans konst framstå såsom ett särskildt föremål för konungens omsorger. Utan tvifvel får denna omvårdnad betraktas som en yttring af Karls allmänna sträfvan att höja landets yrkesskicklighet, hvilken i de många af konungen utfärdade eller bekräftade skråordningarna tagit ett kraftigt och betecknande uttryck. Men man tycker sig i afseende på den omtanke han egnat väfslöjdens fredliga konst nästan kunna följa spåren af ett intresse, som den stränge herskaren omhuldat, och som ger oss liksom en särskild syn på en mer undangömd sida af hans väsen. Geijer har i sin dråpliga karaktäristik af denne furste framhållit hans »inneburna sträfvande att gripa öfver hvarje gräns, att bortom hvarje mål ställa ett annat».[1] Man kan skönja sanningen af detta omdöme äfven på den obetydliga punkt af hans historia vi här beröra. Konungens åtgöranden för att utveckla en inhemsk väfnadsindustri bära stämpeln af ett planlagdt arbete, som så mycket mer väcker vår beundran, ju mer man betänker de svårigheter, af hvilka han så godt som alltid var omgifven, och ju mer man i hans arbete återfinner insatsen af en personlighet, som såg under större synvinkel än de flesta af sina samtida, och som viste den stora konsten att hinna till äfven för skenbart obetydliga ting.

[1] E. G. Geijers samlade skrifter. V, 3, s. 272. Stockholm 1873—1875.

Man torde icke misstaga sig, om man förutsätter, att det till en stor del var af hänsyn till landets väfslöjd, som Karl med vanlig kraft hängaf sig åt höjandet af den inhemska fårskötseln. Då konungens sträfvanden i detta hänseende äro liksom den bakgrund, mot hvilken hans tapetväfveri aftecknar sig, skall jag tillåta mig att därom lämna några antydningar. Att han härvidlag framstår som den store jordegaren, hvilken med klok omtänksamhet bevakar egna intressen, är blott uttryck af en fäderneärfd synpunkt, som för öfrigt godt passar i stycke med det så att säga intima i hans sätt att vårda sitt rike. Man tycker sig kunna spörja samma känsla af eganderätten till det hela, då Karl i sina almanacksanteckningar månad efter månad tackar Gud, som skyddat hans gemål och barn, hans land och folk.

Efter den hårda, af härjande farsoter utmärkta tid — »barkeår», säger Johan Bureus —, som följde gryningen af det sjuttonde seklet, inträdde med 1604 en ändring till det bättre.[1] Det är också egentligen från denna tidpunkt man kan följa konungens arbeten i ofvan antydda riktning. Man ser honom nu gång på gång utsända fårvaktare till Tyskland, särskildt Pommern, för att därifrån införa herdar och får, »the bäste the öfverkomma kunne» samt med sina fårvaktare uppgöra utförliga kontrakt.[2] Han bestämmer med en privatmans intresse så väl herdarnes vilkor som sin egen andel: »af huardt hundradt får utom ull enn half tunna smör och en tunna god osth och enn half tunna sijltat miölck». Han ger noggranna föreskrifter om hjordarnas skötsel och vård, så att »the af vanrycht och oaktsamhet icke komma på något fördärf». »När lambtiden kommer», heter det på ett ställe, »och the begynne till att älta, skall fårwachtaren bekomma till huartt hundrat (får) tre tunnor hafra och halfannan span Rogh och ett skolpund lagerbär, och salt efther nödtorften till att salta smör och osth med, salt tree tun-

Bilden återgifver en detalj, hämtad ur bården till en K. husgerådskammaren tillhörig, men i Nationalmusei konstafdelning deponerad tapet, framställande en scen ur Hiskias historia.

[1] Jfr J. Werwing: Konung Sigismunds och konung Carl den IX:des historier utgifna af A. A. von Stiernman. Stockholm 1746—1747. II. S. 43. E. G. Geijer o. a. st. S. 260.

[2] Jfr R. R. 1605 den 29 juni: fullmakt för Petter Greke fårwaktare att draga till Tyskland och inbeställa får och fåraherdar; den 3 juli: contrakt med Matthias Möller, fårvaktare; 1608 den 14 december fullmakt för Jören Greke att vara fårvaktare vid Eskilstuna, o. s. v.

Pl. X.

nor, Lüneborger salt een tunna, als fyre tunnor.[1] Han bestämmer om sättet att föra hjordarna de olika gårdarna emellan med en djurväns omtanke. När man ser det järnhårda drag i hans ansikte, hvilket återfinnes å alla de bilder, som kommit till eftervärlden, och minnes en scen, lik den, hvilken utspelades i Linköping år 1600, är det icke utan skäl man förvånas öfver en sådan förordning som den, att fåren skulle drifvas »ingalunda längre om dagen än en mil».[2] Det är ett af dessa uttryck för motsatserna i en människas karaktär, som påminner om, hur litet man ändå i själfva verket känner ett hjärtas strömriktningar, och hur lätt därför också domen om död man går vilse.

Liksom konungen, såsom man finner af anteckningarna i hans almanackor, nästan ständigt var stadd på resor mellan de olika delarna af sitt rike, foro också hvarje år några af hans män till gårdarna i orterna för att efterhöra fårhjordarnas storlek, »både unge och gamble», hålla uppsikt öfver den årliga ullafkastningen och upptaga den samma.[3] En stor del af den ull, man erhöll, fördes till Eskilstuna,[4] där konungen, som bekant, hade åtskilliga industriela anläggningar, bland hvilka äfven väfverier, och dit han sökte draga »embetsfolk» mot upplåtande af fria tomter samt åtskilliga andra förmåner såsom frihet från utskrifning o. s. v.[5] Till sina verkstäder vid Eskilstuna, liksom å andra orter i riket, tog Karl med förkärlek arbetare från Helsingland,[6] »där», enligt hans eget uttryck, »ähr temlig wetigtt folk, som gerne lathe sigh lära och bruka til hvad de blifue tillholdne»[7], och hvarest äfven, enligt ordalydelsen i ett annat bref, »äre månge fattige, som icke hafva rådh till att holla sielf sine barn hoos sigh, uthan måste låta gå man emellan och tiggia theras födo».[8] För sina arbetare sörjde konungen med sträng påpasslighet. »Så skal du veta», skrifver han 1607 till Lindorm Nilsson, då handtverkarne klagat, att de ej erhöllo, hvad de behöfde för sitt arbete, »så skal du veta, att hvar du icke later dem fhå både deris wist och oppehälde effter nödtorfften, så att de oftare komma hit och besväre oss därom, då skola wij late hämpta dig hijt på hofvedet och late dig veta, hvad det är att icke efterkomma sins herres breef och befallning. Rätt dig här effter!»[9] När handtverkarne ett par år senare å nyo klagade, att de fingo för högt betala de varor, hvilka gåfvos dem af fogden i betalning för arbetet åt konungen, utfärdade denne, som lär hafva yttrat, att de fleste, hvilka varit fogdar i sex år, kunde utan dom och ransakning hängas, »en ordningh medh embetsmännen vid Eskilstuna, hur dyrt de skola taga fetaliepersedlarne». Enligt denna skulle 1 tunna spanmål beräknas till 6 mark, 1 lb smör eller fläsk till 1 daler, 1 stut till 4—5 daler, 1 ko till 4 daler, 1 får

[1] R. R. 1604 den 9 juni.

[2] R. R. 1606, s. 292, bref om flyttning af 200 får från Nyköping till Jönköping.

[3] R. R. 1605 den 23 oktober. »Du skalt så snart dette wårt bref dig tillhanda kommer, lata oss weeta, huru månghe Engelske får der är wid Eskilstun, både unge och gamble och hvad ull där effter i år bleffuen är». — 1606, s. 209, fullmakt för en person att draga till Småland och optaga all ullen efter de tyska fåren och föra den till Eskilstun (jfr 1606, den 7 juni).

[4] Jfr R. R. 1605 den 27 maj om flyttning af ull af engelska får till Eskilstuna.

[5] R. R. 1608 den 13 januari; 1610 den 14 februari.

[6] Jfr Hertig Carls diarium 1566—1592: den 13 december 1579, R. R. den 4 september 1602; den 9 mars 1603; den 1 november 1604.

[7] R. R. 1602 den 4 september; jfr 1609 den 6 mars.

[8] R. R. 1604 den 1 november.

[9] R. R. 1607 den 1 januari.

till 20 öre, 1 lb humle till 5 mark, 1 lb salt till 1 mark, 1 lb strömming till 6 öre, 1 lb torrfisk till 20 öre o. s. v.[1]

För att ordna och leda arbetet antogs 1608, i likhet med hvad som redan skett å andra ställen, för Eskilstuna en faktor öfver alla handtverkarne, »att han skall skaffe dem i rättan tidh alt hvad de skole på hålla til deres arbethe både ull af alle fårevachtarne öfver hela rijcketh såsom ock lingarn och silke ifrån vår clädekammer och hvad der emoth af för^{de} våre Embetsmän kan tillgöres det skal han och hvad framdeles är leverera i — — vår klädekammare.» Karl har för denne sin tjänsteman med korta mellanrum utfärdat tvänne fullmakter, den senare mera utförlig än den första.[2] Såsom ett i hög grad upplysande dokument kan den samma här försvara sin plats. Konungens nye faktor hette Hans Erler eller Wips, som han äfven nämnes. Den senare af fullmakterna, hvilka båda återfinnas i riksregistraturet, har följande lydelse:

Fulmacht för Hans Wipz att ware Factor öfwer Embethene wedh Eskilstuna. Af Stockholm dhen 28 Junij Åhr etc. 1608.

Wij Carl etc. Giöre witterligit att wij hafwe ahntagit uthi wår tiänst Brefwisere Hans Erler för en Factor at ware vtöfwer Wantmakere, Possementmakere, Tripwäfwere och Gullwäfwere embethen wedh Eskilstuna, att han skall skaffe dem i rättan tidh alt huadh dhe behöfwe, Såsom och hafwe inseende medh alle wåre Fårewachtere öfwer heele Rijket, och förmahne Fougterne huar och en i sin befalningh, att dhe äre förb:te Fårewachtere behielpelige till alt som behöfwes till Fårens oppehelle, bådhe medh höö och löf om Winthren, Beet om Sommaren, Och skall han ock hafwe opseende att medh Vllen blifwer rätt handlatt. Och skall huar Fougdte i synnerheet ware förplichtadt att giöre reedhe och räkenskap för Fåårehiorden lijke som för annan opbörd, Han skall och hafwe flitigt ihnseende medh Fåårewachtaren att Fååren för wahnrycht skull icke döö bortt, och all ullen som falla effter förbe:te Fårehiord skole wåre Fougdter och Fårewachtare ware förplichtadt att lefrere Hans Erheler, och den flyttie och fhöre dijt som förbe:te Hans Ehrler will henne hafwe och han hafwer beskedh om ifrå oss. Förbe:te Hans Erhler skall och tage all vllen sigh till opbördh och suare till vthgifften. Deslikes skall han opbäre alle Lijngarn, som wij hafwe lathet befale lathe spinne till Triparbethet, öfwer alt Suerige, huilket alt honom i händer lefreres skall, Der skall han och suare till opbörd och uthgift lijke såsom för Vllen. Han skall och hafwe i befalningh och hafwe flitigt ihnseende medh Eskilstuna, der som sådane Handwerkere äre, som äre Wantmakare, Trijpmakere, Possementmakere och Gullwäfwere, så att dhe giöre dheres arbethe flitigt uthan någen förfalskelse, på thett att dheres arbethe icke må komme i Wanwördeningh, och alt hwad som i så måtto blifwer der till giordt, dett skall han lefrere huart fierdedels åhr in vthi wår klädekammer. Han skall och fordre ifrå Suafwelbruket i Närickie Wichtril, Alun, vthi rättan tidh, så myckit som till samme handwerkere behöfwes, och thett skall Fougdten honom lefrere lathe, och Fougden skall före sigh thett till vthgifft, och honom till opbördh, Och dett skall han äfwen så wäl giöre reedhe och räkenskap före, som alt thett andre. Så hafwe wij och på thett att förbe:te Hans Erhler sigh vthi samme sitt kall och Embete deste troligere skall förholle nådigest vntt honom till löön och vnderhold åhrligen Etthundrede daler penninger, Tije Pund Span:ll, Ett paar Oxar, så Fodher och mål till Een häst, och frij Tärepenninger till att reese Fårewachterne emellan her i Ricket, huilcke Fougdterne vthi Heredhen och huar han kommer skole lathe honom få, ifrå then eene Fårewachtaren till den andre. Wår Fougdte wedh Eskilstuna skall och rymme honom en gårdh ihn der wedh Eskilstuna, Dufwetorp be:dt, der han kan boo opå, och hafwe sin hustro och barn oppå. Penningerne som wij honom nådigest hafwe tilsagdt skall han åhrligen bekomme af wår Ränthe Cammar, Span:ll

[1] R. R. 1609 den 5 mars.

[2] R. R. Bestalning for Hans Erler att wara factor öfver alle wandtmakare, possementmakare, tripmakare, gulwäfvere vid Eschilsstugun, Nykoping den 26 maj 1608. Jfr fullmakt for Hans Wipz den 28 juni år 1608.

och oxerne af wår Fougdte der vidh Eskilstuna. Hwilcket de ock skole ware förplichtede honom samme penninger, span:ll och oxer att lefwere åhrligen, aldeles eftersom dette wårt bref lijdher, der hvar och en haffwe sigh efter rätte.[1]

Faktorn hade sålunda å ena sidan högsta inseendet öfver handtverkarne vid Eskilstuna, hvilkas arbeten han skulle öfvervaka och mottaga för att hvart fjärdedels år inlämna i konungens klädkammare,[2] å den andra tillsynen öfver de personer, från hvilka det för väfverierna behöfliga råmaterialet borde levereras. Ämbetet utöfvades under ett par år af den nyss nämde Wips, som sedan efterträddes af Herman Ganskow, hvilken Karl år 1610 utnämde till faktor »öfver alle wåre handtverksmän vid Eskilstuna, bådho smeder, vandtmakare, tripmakare, gullwäfvere eller hvad handtverk de bruka, så att han allena skall hafva med dem att göra, och fogden skall intet hafva med dem att beställa».[3]

Liksom sina företrädare sökte äfven Karl den nionde genom inkallade utländingar höja de svenske arbetarnes yrkesskicklighet. År 1606 hade han sålunda utskickat tripmakaren Henrik Möller till Tyskland för »att förverfua någre mestersvenner hijt i Rijket med sigh, som kunne umghå medh att göre trip och elliest wäffue tapeter».[4] Passet för mäster Henrik utfärdades af dåvarande ståthållaren på Stockholms slott, förut konungens »hofmarsk samt gamble och trogne tjänare», Hans von Massenbach, hvars död Karl den 29 mars 1607 antecknar i sitt calendarium. Det är sannolikt de af Möller införde främlingarne, som omtalas i ett bref den 7 oktober 1606, hvari konungen befaller fogden på Eskilstuna att skaffa några handtverkare »der opå huset» verkstad och kost.

Om det lifliga intresse, med hvilket Karl följde fortgången af arbetet i verkstäderna vid Eskilstuna lämnar riksregistraturet många och karaktäristiska vitnesbörd. Man finner här drag af personligt deltagande i småsaker, som förefalla oss, det nittonde seklets tidlösa barn, hardt när ofattliga, men som kasta liksom skimret från ett gammalt välordnadt hem öfver den stränge konungens sätt att umgås med sina underlydande — i själfva verket icke mycket olikt den bild af husbonden, som möter oss uti »gamble grefwe Peer Brahes oeconomia».[5] Konungen antager och pröfvar sålunda under dessa år själf nya väfvare. En tripmakare till exempel, som sökt inträde i hans tjänst, skickas till Eskilstuna för att väfva ett prof, med hvilket han sedan skulle komma till baka. Om det vann konungens gillande, heter det, skulle han blifva antagen.[6] Äfven för arbetets små detaljer har Karl tid och intresse. Än sänder han sin kammartjänare för att efterhöra »huru thet hafver tagit lagh med thet wij gofve vantmakarne senast ett munster af, som försökies skulle»[7]; än begär han att få se färgprof på gult trip och frågar, hur mycket

[1] R. R. 1608 den 28 juni.

[2] 1608 aflämnades från Eskilstuna till klädkammaren af Henrik tripmakare 1.283 alnar trip; af Hans vandtmakare 366 alnar gult kläde; dess utom några hundra alnar snören. 1609: Hans vandtmakare pjuk och 11.863 alnar snören; Henrik tripmakare 1.230 alnar trip och 486 alnar segelduk. 1610: Henrik tripmakare 1.625 alnar trip; Hans vandtmakare 1.589 alnar Hyndevadskläde och 10.524 alnar snören o. s. v. Klädkammarens handlingar. S. A.

[3] R. R. 1610 den 27 juni.

[4] Jfr Acta Historica 1605—1611: Pass af Hans von Massenbach för Henrikh Möller, trijpmakar, för att förwärfva någre mestersvenner. 1606 den 5 augusti. R. A.

[5] Gamble Grefwe Peer Brahes, Fordom Sweriges Rijkes Drotzetz Oeconomia eller Huuszholdz-Book, för ungt Adelsfolck Skrifwin anno 1581. Wijsingsborg: MDCLXXVII.

[6] R. R. 1609 den 9 augusti.

[7] R. R. 1607 den 8 juni.

af den sorten man kunde hinna väfva i veckan[1]; än önskar han veta, hur mycket ull, som kan finnas i förrådet, och hur mycket kläde man tror sig af den samma kunna förfärdiga.[2] Vid ett annat tillfälle skickar han tripmakaren ett stycke tyg med förfrågan, om denne anser sig kunna utföra en väf af den sort, som profvet utvisar. »Hafwer han något garn hoos sigh, så lät honom wäfva nu strax en aln till prob och sändt oss den medh brefwisern hijt igen», heter det.[3] Då och då låter han hämta till sig några alnar af det tyg, som för tillfället är under arbete, såsom t. ex. då han en gång begär prof af »thet trijpet, som är medh suart botten och gåhle blommor».[4] Man igenkänner också den praktiske hushållaren i andra ting. Så när han befaller fogden att »hempte twå tünnor blååbäär och lathe torka them wääl i ugnen samt att fråga tripmakaren, om han därmed icke kan ferge blått och rödt. Desslikes bressilie, om thet icke tiener ock så til at ferge medh, så welle wij lathe förskaffe honom thet.» Fogden får samtidigt befallning att låta spinna »trij lispundh swensk ull, thet granneste, som spinnas kan», hvaraf tripmakaren sedan borde väfva ett stycke trip.[5]

Utom enklare tygsorter förfärdigades vid Eskilstuna äfven väfnader af dyrbarare slag. Så begär konungen 1608 väfprof å »inseguld och sölfver, någre alner af gullet allene och någre alner af gull och silke tilhope, såsom och någre alner af silke och tråd tillsammans»[6], och i brefven under år 1610 förekomma flera gånger uppmaningar att låta konungen veta, hur det lider med det gyllenstycket, som tripmakaren var sysselsatt att väfva.[7]

För vårt ämne af närmaste intresse är emellertid den vid Eskilstuna förekommande tillverkningen af tapetzeri. Jag har i det föregående påpekat, att under konung Sigismunds senare tid vid svenska hofvet ej mer fans någon guldväfvare på stat. Jören v. d. Heijde, som vid denna tid redan måste varit till åren kommen, uppföres anno 1600 bland »embetsfolk, som styckeverk och för daga-

---

Bilden framställer en detalj af höger vertikalbård till tapeten med Sachsens vapensköld, planch I.

[1] R. R. 1608 den 26 april.
[2] R. R. 1608 den 26 april.
[3] R. R. 1608 den 18 juni.
[4] R. R. 1608 den 21 november.
[5] R. R. 1608 den 14 september.
[6] R. R. 1608 den 26 april.
[7] R. R. 1610 den 4 och 8 mars.

lön arbeta».[1] Den summa, som vid detta tillfälle utbetalades åt honom — ej mer än 8 daler — tyder icke på något arbete af större omfång. Under åren 1601 till och med 1603 förekommer han, så vidt jag kunnat finna, ej ens vidare omnämd i hofvets handlingar. Men från år 1604 tog konung Karl honom jämte tvänne medhjälpare i sin tjänst, hvarvid utfärdades följande beställningsbref:[2]

Wij Carl med Gudz nåde Sweriges rijkes uttkorade konung och arfförste, hertig till Södermanneland, Närichie och Wärmeland, göre witterligit, att Wij hafwe latidt antaga thenne Brefwiser Jören van der Heide fhör ehn guldwäfuer, szå opå thet han sig uthi samma Embethe theste flijtteligare skall bruka och befinna låtte, hafue Wij nådigst tilsagt honom till åhrligh lhönn och underhold thesse effter^{skne} partzel såsom Penning^{r} 50 dal, span^{ll} 12 pundh, hofklädning ehn, oxe ehn, såsom ock till twå sin drenger, huar ehn klädning, spanmåll 3 pund, swin 2 st^{r}, strömingh ehn t^{na}, torfisk 6 lb, huilke för^{de} partzel foughtenn her på Stocholm honom åhrligen uthan afkortning lefver skall, det våre Camerere, fougden och alle andre wete sig effter rätta.

Af Stockholm denn 27 Augusti 1604.

CAROLUS.

Må hända stod konungens intresse för denna art af textil konst i något samband med hans gemåls, Kristina af Holstein, som själf synes sysslat med att väfva tapetzeri, om man får döma af en anteckning i 1601 års räntekammarbok, hvilken omtalar, att »Jacob jungfrudräng, för att betala en smed, som bygt (= lagat) något på furstinnans guldväfstol, annamat 2½ daler».[3] Kanske får man också tillskrifva furstinnan Kristinas inflytelse, att på Julita gård i Södermanland »hustru Anna, en dansk kvinna» just år 1601 »själf tredje under 7 veckor och 3 dagar wof flamsk wäff widh gården» samt då af hampgarn och ullgarn utförde fyra stycken flamska hyendevar, som sedan länge upptagas i fatbursinventariet.[4]

Jören v. d. Heijde, som vid denna tid uppehöll sig i Stockholm, hade under närmast följande år synbarligen något arbete för konungens räkning, ty Karl befaller 1605 att från Eskilstuna till hufvudstaden »skicka fyre lb engelsk ull och trij lb swensk ull och så lage, att hon är här medh förste och tillställes Jurgen guldväfvare».[5] År 1606 på hösten flyttas guldväfveriet i samband med de nyinkomna tripmakarne till Eskilstuna. I konungens redan omtalade bref till fogden heter det: »efter thet, at wi wele thet tripemakerne och gulwäfverne skola dher wedh Eskilstuna arbeta och underholdne blifwa, derför så befale wij, at tu förskaffer dem der opå huset werkstadh och låther dem bekomma kåst och utspisningh med all theres selskap, hustru, barn och mestersvenner».[6] Guldväfvaren finnes ock från detta år upptagen i räkenskapen för Eskilstuna gård.[7] Konungen skickar nu vid olika tillfällen ull »till den tapetziewäfvaren»[8] eller låter i Stockholm åt honom upp-

[1] Peder Perssons räkenskap 1600. K. A.
[2] Södermanlands handlingar 1612, n:o 13 (fogderäkenskap för Eskilstuna). Jfr R. R. 1604 den 28 sept.
[3] Peder Perssons räkenskap 1601. K. A.
[4] Södermanlands handlingar 1601, n:o 4. K. A.
[5] R. R. 1605 den 23 oktober.
[6] R. R. 1606 den 7 oktober.
[7] Jfr Södermanlands handlingar 1606, n:o 11, 1607 n:o 6, 1609 n:o 5 o. s. v.
[8] Jfr R. R. 1608 den 26 april.

taga andra behöfliga material såsom galläpple, vitriol, bresilia, blåhvitt, lin m. m.[1] År 1608[2] låter konungen ytterligare öka antalet tapetväfvare i Eskilstuna. »Wi befale», skrifver han detta år till Kristiern Hvass, »att Du låther guldwäfvaren der widh Eskilstuna bekomma tre af de nyutskrifne knechter der i din befalning, som skole blifwa hoos honom och lära gulwäware Embetet.[3] Synbarligen omfattar Karl med lifligt intresse liksom sina öfriga arbeten äfven tapetväfveriet. I januari 1609 finna vi sålunda åter ett bref till samme Hvass med order att låta konungen veta »om tapetzerijdt blifver snart färdigt.» »Du skalt förhöra,» skrifver Karl, »hoos den tapetzmakaren der widh Eskilstuna ähr, om honom något feelar till the *tu swenscha konungastycken,* som han haffuer der i verket antingen gull, silke, trådh eller ull; ähr det så att honom sådant der till feehlar så läth oss det weta, då wela wi latha förskaffe honom det. Och när samma stycken färdiga ähre, då skal han oförtöfwat skicka dem till oss. Du skal och förhöra om han kan sielf ferga och låthe oss alt detta med allerförste weta. Det Du således beställe skall.»[4] Äfven från år 1610, då Karl en tid vistades i Eskilstuna, innehåller registraturet ett prof på hans fortfarande intresse för sina guldväfvare, i det att han ger befallning att i Helsingland låta uppsöka »fyre unge drängiar, som hafva lust att lähra guldväfvareembetet och förskicka dem till Eskilstuna.»[5]

Rörande de tapeter, med hvilka Jören v. d. Heijde arbetade, har jag ty värr ej kunnat finna annat än antydningar. Af konungens ofvan nämda bref den 11 januari 1609 framgår, att hans väfvare vid den tiden voro sysselsatta med »tu swenscha konungastycken», hvilka utfördes i guld, silke och ull. Må hända kan man sammanställa detta med ett par dagboksanteckningar af den förut nämde Johan Bureus, som ofta stod i beröring med Karl i frågor angående fosterlandets äldre historia och antikviteter, och till hvars skicklighet i dylika ting konungen synes haft ganska stort förtroende.[6] År 1602 den 1 november skrifver Bureus: »Wart mig tilsagt at afrijta konungatapeten, som feltes til den K. Erik lät wäfva och måla». Den 6 samma månad heter det vidare: »war Andr. Bureus och jag hoos Princen medh gullwäfvaren» och den 8: »den dagen, som Blasius Brijta i Ala i Wassunda strektes för thet hon sagt sigh waridt i Himelen och helfwetet tog iagh 2 rijs pappeer til Tapete Inventionen,»[7] hvilken sista anteckning man äfven finner bekräftad af årets varuhusräkning på Stockholms slott. Utan tvifvel var det i sammanhang med detta uppdrag Bureus aftecknade hufvudfigurerna å de under Erik den fjortondes tid utförda tapeterna, hvilka skizzer vi ofvan meddelat. De följande årens

[1] »Wi befale, Lasse Bengdtsonn, att du optager der i Stockholm och sänder till Eshillsstugunn till den som gör det tapetzerijth desse eften[ne] pertzeler: galläpple 4 pund, vichtril 3 pundh, Britzillia 8 pundh, Blåhvitt otta pundh, Lijn tie lb, ull 8 lb, asha 1 fath tages af ugnsboden» etc. Till Lasse Bengdtsonn att optage Lijn och annedt till tapetzerijt vid Eskilsstugun, dat. i Nyköping den 4 Maj åhr 1608. R. R.

[2] R. R. 1608 den 3 och 4 augusti.

[3] R. R. 1608 den 3 augusti. Bland främmande upptager mantalsregistret från den 22 juni 1607 till den 19 juni 1608 äfven en guldväfvaredräng, som i början af året arbetat under 63 dagar.

[4] R. R. 1609 den 11 januari.

[5] R. R. 1610 den 17 november.

[6] Jfr t. ex. Burei anteckning 1603 den 8 januari: »Befalte F. N. at jagh intet skulle ferdas utrijkes och sade, om du dör derute, så förkomma antiqitates». — Samlaren, tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. Fjärde årgången 1883, första häftet s. 27. Stockholm 1883.

[7] Samlaren o. a. st. s. 26.

annotationer hafva emellertid intet vidare att förmäla om denna sak. Tydligen kan man här spåra en plan att fullborda suiten med de gamla svenske sagokonungarne, af hvilken Jören v. d. Heijdes arbete i Eskilstuna kanske varit resultatet. Men om Bureus verkligen kommit att utföra några teckningar till tapeter, så väl som om dessa legat till grund för de »tu swenscha konungastyckena», om dessa någonsin blifvit färdiga, och hvar de i så fall hamnat, äro frågor, som jag ännu ej lyckats utreda. Till svårigheten att i denna sak vinna någon upplysning bidrager äfven den omständigheten, att från konung Karl den niondes tid intet enda inventarium öfver husgerådskammaren kunnat anträffas.

Under Karls sista oroliga lefnadsår, då hans helsa redan var bruten, och hans tankar sysselsatta med det förestående kriget mot Danmark, har jag ej funnit, att han haft någon beröring med sina industriela anläggningar i Eskilstuna. Silent enim artes inter arma, kunde man äfven hafva rätt att säga.

Vi hafva så godt som intet att meddela beträffande utseendet och omfånget af Karl den niondes tapetsamling. Husgerådsskrifvarnes ofullständiga anteckningar, af hvilka vi, under det tidsskifte vi skildrat, kunnat vinna en eller annan upplysning, saknas nu alldeles, och andra källor, ur hvilka underrättelser i detta hänseende skulle kunnat hämtas — såsom klädkammarens, Stockholms och Nyköpings slotts handlingar — antingen fattas eller äro, om de finnas, från detta år blott ofullständigt bevarade. Vi skulle eljes må hända varit i stånd att nämna något om de tapeter, hvilka, enligt Werwing, klädde de tvänne teatrar, som vid Karls tåg till kröningen i Upsala voro uppförda utanför Stockholms slott vid Storkyrkan — en uppgift, som för öfrigt är af intresse, då den utvisar, att man fortsättningsvis brukade tapetzeriet som dekoration vid fester i det fria. Vi hade då kan hända också vetat något om det »tapetzeri och de gyllende stycken», som 1609, när Karl red sin Eriksgata, funnos upphängda i festsalen på Vadstena slott, där konungen och hertig Johan »med östgöthom sinom» höllo »et härligit banquet och aftonmåltid.»[1] Eller vi skulle kunnat meddela läsaren något närmare om de 4 små tapeter, hvilka den 18 september anno 1599, jämte dynvar, lakan och takdrätter, »annammades opå Wiborgs slått», och som sedan öfverlämnades till drottning Kristina[2] — egentligen den enda antydan om samlingens ökande jag från denna tid påträffat. Vår kännedom om Karl den niondes förråd af tapeter inskränker sig nu egentligen blott till en kortfattad förteckning från den tid han var hertig. I hans gemåls, furstinnan Kristinas, närvaro uppgjordes nämligen den 27 september 1583 ett inventarium öfver tapetzeri och husgeråd, hvilket omnämner ett tjugutal väfda tapeter.

En historia om konung Hiskia med verser 8 st[r];
ett lithet stycke med garn, silke och guld, huru Konung David bleff förd till konung Saul;
ett stycke med en Wase och tu lejoner med enn öffverteckt Crone;
nyo stycken poetiska historier, hvardera med thesse latiniske ord: bellum constat fama, regnum autem liberalitate;
samt ett stycke med Adam och Eva.[3]

[1] J. Werwing: Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:s Historier, utgifna af A. A. von Stiernman. Stockholm 1747. Del. II. Sid. 159 ff. »Woro ock twenne theatra upbygde utanför slottet wid Storkyrkan, hwart emot annat med tapeter öfwerklädde, såsom ock tre torn på Norrebro och et theatrum på Norremalms torg uppsatt, der musicanter spelade på allehanda slags instrumenter», samt om hertig Johans gästabud sid. 203.

[2] Sven Larssons klädkammarräkning 1599. S. A.

[3] Hertig Carls räntekammarbok 1582—1583. K. A.

Af dessa har flertalet ingått i de förteckningar vi redan medddelat. Hiskias historia är utan tvifvel den äfvenledes af 8 nummer bestående suite, som tillhört hertig Johan och har må hända af honom öfverlämnats till Karl, då den senare år 1570 hos konungen gjorde framställning om erhållande af något tapetzeri.[1] David och Saul har utgjort en del af den redan under Gustaf Vasas och Eriks dagar förekommande serie, som vi antagit vara ett af Nils Eskilsons arbeten. Vapentapeten »med en Wase och tu lejoner med enn öfferteckt Crone» torde härstammat från konung Eriks dagar, om det ej är den, som redan 1549 omtalas å Gripsholm.[2] Däremot känner jag icke härkomsten af den suite med »poetiska historier», som bar den latinska sentensen bellum constat fama, regnum autem liberalitate.

Det vill emellertid synas, som om vid denna tid bruket att använda tapeter till rummens beklädande fått en ganska mäktig medtäflare i den redan förut uppträdande vanan att öfverdraga väggarna med enfärgadt tyg. Jag skall tillåta mig att till belysande af detta lämna några utdrag ur klädkammarens handlingar. År 1602 fick sålunda konungens husgerådsskrifvare (han hette Karl Kristofferson) »till att bekläda våningarna med, der H. K. M. vistades uti», en mängd »hamborger pjuk och saltwedelsk». 1604 utlämnades grönt packelakan »till att hänga för fönstren i furstinnans (drottning Kristinas) kammare»; samma år lämnades till furstinnans af Sachsen gemak rödt pjuk samt grönt packelakan »att hänga framför dörrarna», och i hertig Gustaf Adolfs kammare användes rödt saltvedelsk till väggarna samt gult kläde från Eskilstuna till dörrförhänge. År 1608 kläddes i en sal för några främmande furstliga personer, »när predikan stod», med rödt carmeziefärgadt kläde och rödt pjuk; den först nämda sorten användes äfven till en stol i kyrkan för konungen själf. Då »det Meklenburgiska bröllopet påstod»[3] brukades »till att bekläda våningarna med» blått och rödt packelakan, rödt kersin o. d. Samtidigt öfverdrogs H. K. M^{ts} förmak och sängkammare med grönt packelakan och grönt saltvedelskt. År 1609 uttogs ur klädkammaren »till att bekläda våningarna med på Stockholms slott både till gästabådet så ock för den engelske gesandten och (för) thenn stolen, som bygdes i Rikssalen till herredagen» rödt kläde och rödt packelakan samt till en skiffueduk grönt kläde. Räkenskapen för år 1610 omtalar grön carteck till fönstren i konungens kammar i Örebro, och för 1611 liffärga engelskt rödt och grönt tyg till gemaken i Västerås samt till sist i H. K. M. sal i Nyköping svart pjuk. Rödt och grönt voro, som man ser, de moderna färgerna. Särskildt omkring denna tidpunkt ligger väl förklaringen till ofvan antydda bruk närmast i den omständigheten, att antalet tillgängliga tapeter genom de många delningarna inom Gustafs familj så väl som genom nötning i ej oväsentlig mån förminskats, något som måste blifvit ännu mer känbart, då samlingen, så vidt jag kunnat se, ej vidare ökades genom nya inköp. Det är i detta hänseende ganska upplysande att granska fatbursinventarierna från de olika slotten vid sextonhundratalets ingång, hvilka förteckningar, ehuru ofullständigt bevarade och ofta

[1] Jfr ofvan sid. 60.

[2] Jfr ofvan sid. 21, n:o 5.

[3] Jfr Karls anteckning i sin almanacka den 9 oktober 1608: »stod min systerdotters fröken Margaretha Elisabeths bröllop med Hertig Hans Albrecht af Meklenborg».

Pl. XI.

tämligen summariskt affattade, säkerligen dock lämna antydningar, af hvilka man har rätt att bilda sig ett omdöme beträffande omfånget af det vid denna tidpunkt återstående tapetzeriet från 1500-talet.[1] Det visar sig af en dylik granskning, att t. ex. å Upsala slott år 1597—1599 funnos 7 flamska hyenden och 2 stycken flamska bänkdynor; i Örebro 1597—1607 ett flamskt täcke och 4 gamla söndriga tapeter. Västerås slotts fatbursinventarium nämner under åren 1605—1608 alls inga flamska väfnader. Julita gård har 1601—1603 blott 4 stycken flamska hyendevar; Vibyholm 1608 9 stycken flamska täcken, 3 flamska bonader, 2 flamska hyendevar och 4 flamska dynor; Räfsnäs 1598—1611 endast ett flamskt hyende; Gripsholms i öfrigt välförsedda herrefatbur innehöll 1600—1605 en flamsk bänkdyna »med vase och leijonhufvud» samt 11 andra till största delen »$^1/_2$nötte» bänkdynor, 14 flamska gamble hyenden, af hvilka flera »förnötte» samt 6 flamska täcken. Kalmar egde åren 1607—1609 blott ett enda »förslitet» flamskt hyende. Leckö hade 1609—1611 8 stycken halfnötta flamska dynor; Höjentorp 1605 ett flamskt hyende och ett flamskt täcke; Marieholm 1608—1609 en flamsk dyna och 5 flamska hyenden o. s. v. Och genomgår man de med vanlig noggrannhet förda förteckningarna öfver arbetet i de olika slottens fatbursstugor, finner man, att, ehuru öfver alt väfstolen fortsättningsvis som förut var i gång, man endast undantagsvis (såsom å Julita gård) sysslat med flamskväfnad — i sin mån ett ytterligare bevis för sanningen af min ofvan uttalade åsikt om denna teknik såsom en utifrån införd konst. Då intet gjordes nytt, och intet utifrån inköptes, måste slutligen förrådet af flamska väfnader, som för öfrigt minskades genom nötning, börja tryta. Däraf sannolikt det ofvan påpekade, nu alt mer utbredda bruket att i stället för de gamla ståtliga tapeterna till väggbeklädnad använda tyg, hvilket väl genom sin färg kunde smeka ögat, men som ej längre tilltalade fantasien. Klädkammarens räkenskaper under följande år lämna i detta hänseende upplysningar, som låta oss sluta till, att vanan snart skref lag äfven för smaken.

Trots den minskning, som vi iakttagit i afseende så väl på användningen som tillgången af tapetzeriet under denna tid, fans dock säkerligen ännu i kistorna på Stockholms och Nyköpings slott ett förråd af tapeter, som i våra dagar skulle ansetts betydande. Man kan gissa därtill af förteckningen öfver det tapetzeri, som, efter enkedrottning Kristinas död år 1626, flyttades från Nyköping till hufvudstaden år 1627, och som omfattade 85 nummer.[2] Men man kan äfven på annat sätt få kasta en blick in i konung Karls husgerådskammare.

Med det ordningssinne, som för honom var utmärkande, tyckes han äfven sökt bringa reda i frågan om eganderätten till tapetsamlingen och andra husgerådskammarens dyrbarheter. Närmaste anledningen härtill torde framgå af en skrifvelse till Seved Ribbing den 15 april år 1608, i hvilken det heter:

Edher drager väl till minnes, att wij uthi Örebro tillsadhe then högborne Furste och herre herr Johan Sweriges, Göthes och Wendes Arffurste, Hertig till Östergötland, wår Elskelige kiäre Brodherson, att wij wele lathe lefrere H. K^t igen alle the Credentzer och annet Sölfversmidhe, som Konung

[1] Ur de respektive gårdarnas räkenskaper. K. A.
[2] Jfr del II, kap. 1.

Sigismundus hafwer leeftdt effter sigh den tijdh han drogh hädan af Rijkett, såsom och hvad Tapetzerij och annadt huusgerådh der kan finnas, som salige Konungh Johan, H. K:s Herr Fadher tilhördt hafwer. Hwarföre befale wij nådheligen, att H. K:s utskickadhe samme Credentzer, Sölfwer och Tapetzerij lefrere, när thet af idher fordres. Gudh befallands.[1]

Den följande åtgärden i afseende på detta ärende ser man i en tänkesedel för sekreteraren Erik Jörensson, daterad Nyköping den 24 maj 1608, sålunda ett par veckor efter ofvan anförda bref. Efter uppräknande af några andra saker konungen ville hafva uträttade i Stockholm, heter det:

Till det tredie skall Erich Jörensson med Seved Ribbing, Michel Olsson och Paul Christofferson inventere hvad Credenzer, Tapetzerij och annat husgerådt, som salig Konung Johan (Christelig i hugkommelse) hafver haft efter sig och låta opslå alla böcker ifrån 1563 och intill 1592, då salig Konung Johan afsomnade, och hvad salig Konung Johan hafver inköpt för husgerådh, både i Credentzer, silfuerfaath, silfuertalricher och annat silfversmidhe och deth skall leggias i en serdeles Cammer för sigh. De schole och see efter huad för husgerådt salig Konung Johan hafver fått medh sig ifrå Åbo, då han var Hertig, såsom och huad Konung Sigismundus och fröken Anna hafver tagit med sig åth Pålen; men hvad som Konung Erich hafver haft til Tapetzerij, silfversmide och annat husgerådh det schole de åter legge serdelis uthi een cammer för sig, och när det är scheedt schole de sende oss inventariiregistret der på till handa.[2]

Den 15 juni 1608 kvitterar också »Johannes, dux Ostrogothiæ», jämte en ej obetydlig mängd silfversmide, himlar, bordtäcken, möbler etc., följande, som sålunda ansågs utgöra hans fädernearf:

Tappeter ther opå troianiska historier, förarbetadt af någett silke och garn tretton stycker; Adriasti historier om thet thebaiske kriget, aff silcke och garnn sex stycker; ett tapetstycke ther opå uthgången af Egipten, medh gull sölff och silcke förarbetadt; tapeter medh löfwerck, förarbetade aff garnn sex stycker, än smale tappeter medh löfwärck, tu stycker; stort hvitt turkisk tapet ett; små hvita turkiska tapeter fyre; små röda turkiska tapeter sex; grönt turkisk tapet ett; — — opå hwilcka alle Pertzeler wij hafwe låtit gifwe H. K. M:ts huusgerådz skrifware Carl Christofferson wår quittentzie; för hwilken H. K. M:ts faderlige nådige och kärlige benägenheet wi H. K. M. på thet flijteligeste sonligen och ödmiukeligen betacke.

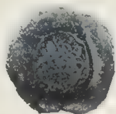
Tapetväfveriet eller åtminstone tapetväfvaren i Eskilstuna öfverlefde konung Karl den nionde. 1612 års räkenskap för Eskilstuna gård[3] upptager nämligen ett kvitto af Jören v. d. Heijde på hans beställning för år 1612 »intill Johannes 1613, till visso med egen hand och nampn underskrifvit datum Eskilstuna huss den 13 juli år 1613».

Den gamle väfvaren förekommer äfven omtalad i 1613 års räkning, af hvilken framgår, att han uttagit en del af sin lön den 14 juli 1614, ehuru hans kvitto ej finnes bevaradt.[4] Hela räkenskapen för år 1614 är förlorad. Men i 1615 års fogderäkning finnes ett bref, dateradt Gripsholm den 25 september 1615, enligt hvilket enkedrottning Kristina beviljat

[1] R. R. 1608 den 15 april. Till Söfwedh Ribbing af Segersiö.
[2] R. R. 1608 den 24 maj.
[3] Södermanlands handlingar 1612, n:o 13 K. A
[4] Södermanlands handlingar 1613, n:o 16. K. A.

»salig mäster Jören guldväfvares efflerlueverska Kristin Jonsdotter och hennes barn en försträckning, som hustru Kristin också uppburit:[1]

Att så i sanningh ähr under min s. mans sighnet datum Eskilstune dem 19 julij anno 1616.

Jören v. d. Heijde, Vasatidens siste kände tapetväfvare, har sålunda aflidit under tiden mellan den 14 juli 1614 och den 25 september 1615.

Vandtmakare och tripväfvare fortsatte äfven sist nämda år att arbeta vid Eskilstuna, men guldväfveriet synes med v. d. Heijdes död blifvit nedlagdt.[2] Härmed slutas ock för nära nog ett sekel all dylik industri i vårt land. Visserligen utfärdar konung Gustaf Adolf år 1616 ett bref för en tapetmakare vid namn *Lars Olsson,* som skulle begifva sig till Tyskland »der att läre sigh betre till att arbethe på Tapeterna», och beviljar honom för detta ändamål »gunsteligen ett åhrs frijheet (intill Johannis anno 1617) på åhrlige visse och ovisse uthlagor opå det heman, som han hafver uthi Smara byn i Essbro socken uthi Närdingehundratz härad».[3] Men det har varit mig omöjligt att utreda, huruvida denne tapetväfvare verkligen afrest till utlandet, eller om han någonsin kommit till baka och här hemma fått utföra något arbete. Spåren af hans verksamhet äro i alla händelser nu mera utplånade.

[1] Södermanlands handlingar 1615, n:o 1. K. A.
[2] Af de återstående räkenskaperna för Eskilstuna gård före branden finnas nu mera blott 1619 års handlingar, hvilka ej omtala några tapetväfvare.
[3] R. R. 1616 augusti, fol. 384.

BILAGOR.

Bil. Lit. A.

Kungeligh Magestatz Wåår Aller Nådige herre — — — — man och Öffuerster å (Warberg Slott) Ärlig och welburdig herre, her Hoenskell Nilssonn thette breff ödmywkeligenn.

Min ödmywke tienisth och wenligh helsenn iach edertt herredöme altidh önskandes är i herranõ christe Jhesu. kiere herre, giffuer iach edert herredöme und. dånligen tilkeñe, at iach eft^{r} kungelige Magestatz beffallnĩg haffuer her antagett några handtwerker, och haffuer schickett dem till Warbergh mz een het Jacob Janson och (en) sum̃a fer(s)tricktt, är iach för den skyll på dett alldra ödmywkeligste bönffalland til eders strengheet att i wille well giöre och låtte honõ bekom̃a på kungelige magestatz wegne för hans fracktt och kost 25 daller [in margine: tyske daller hettr och så månge Suenske pennig som een tysk daller werd är] huilke pennĩg iach eders strengheet gierne quitere will, och giöre hans nåde der Rekenskap offuer gudh will iach kom̃er i landett igen och send iach quitensen medh, kiere herre iach haffr her ingen rådh hafft til at lette dem få pennĩg medh sig, förtij iach är här selffuer nödh stellet om penning och kan intidh kõma häden för en som iach kan få undsettningh iffra Kungeligh Mag och bliffue her förloffett, theslikest och kiere herre haffua de fatige men ingen rådh hitt til att koma up til hans nåde, medh mindre edertt herredömme wille wel giöre som en from man och kom̃a dem til undsettning medh så månge terepennĩg som de kuñe hielpe sigh med til hans nåde och de quitere edert herredöme huadh som de få och äre de fatige karle frem̃ede; eder strengheet wille wel giöre och låte fordre dem til dett beste. Teslikest och kiere herre haffuer iach taget her någen målare ferge til borgens til hans Nådz behoff och send heñe in med denn skipperen, beder iach ed' kiære herre, att i wille wel giöre och lette añamme den utaff honõ och antuarde enom i hender som förer heñe till stocholm at ther aff icke bliffuer quart liggiendes i wegẽ och är hon nu storligen förnöden der, förtij målarenar de äre der fåffenge och haffue intidh til att giöre medh fören som de kunne dette bekoma; kiere herre är iach ödmywkeligen begierendes utaff edertt herredöme, at om der är någen Rådh på Warberg som man kuñe få betale den fergen medh, anten smör, huder heller hvad rådh der wåre kan; fortij dagenn som iach hade loffuadh kiöpmañen at iach skulle betala honõ är längesiden forfallen och löper dett til en fem hundrat daller, som han skall haffue, hvar före är iach ödmywkeligenn begierende utaff ed strengheett at i wille wel giöre på kungeligh Magestatz wegne huadh rådh der wäre kann at iach finge någen undsetnĩg til at betala medh, fortij dett är til Kungeligh Magestatz behoff dett iach haffr kiöpt dett, och beder iach eder strenghett, at i wille wel giöre och lette mich bekom̃a swar igen medh Jacop ianssenn skipperenn som nu ditt far och wtij huadh motte iak kan wåre edert herredöm̃e til williie och tieniste giör iach thz altidh gerne, mich så sant den euige gudh hielpe, den iach edertt herredöm̃e vtũ all sandhett euinerligh beffale wil, datũ Antorpen den 12 Nouember Año d. 1566.

Nils eschilsonn gulweffuer.

Efter originalet i K. danska riksarkivet, meddeladt af kand. F. R. Friis

Bil. Lit. B.

Stockholms Stadz Tenkeboock Anno 1569 — sid 53.

Anno Christj MDLXIX 3 Decemb.

Kom för sittiende Rätten wår mzborgere Oluf Mårtens, sigh förspöriendes, att efther thz håkon köthmångere och wår mzborgere hade såldt Nils Gulwäffuere ett steenhus och liggiende grundh och en Tompt bakum samme hws, liggiendes här i staden upå Schomakere gaten på nord sijdh^{n} emellen unge Hinrich schomakeres och Thomas Kockz hws, om icke för^{de} Oluf Mårthenson såsom rätte och näste Byrdemannen motte få lösa för^{ne} hws till sigh och giffe Nilz Gulwäffuer sine uthlagde pen^{r} igen, såsom och same Oluf Mårthensson nu satte i Rätt^{n} 900 mark konung Erichz myntt, ther Håken köttmånger hade såldt Nils Gulwäffuer huset före. Thette ärende haffue wij uthi ransak och betänchende uptaget, och althenstundh wij haffe befunnet, thet för^{ne} Nils Gulwäffuer till husett ingen byrdzrätt hade, uthan att för^{de} Oluf Mårthens rätte och näste Bijrdemannen war, och husset war honom inthet heembudit. och han innan laga tijdh um sin rätt hade talet, therföre haff^{e} wij dömdt och afsagdt. att same Oluf Mårthens^{n} haff^{r} rätt att lösa förbe^{te} hws och liggiende grundh sampt mz tompt till sigh och lathe för^{de} Nils Gulwäffr sine utlagde pnr igen bekome och må och skal förthenskuld same Oluf Mårtens och hans erff^{r} och efth^{de} för^{ne} hws och liggiende grund sampt mz Tompt (som haffr i längden 23 $^{1}/_{2}$ alin och i bredden 20 al^{r} efth^{r} såsom thz gamble husbref förmäller) och all annen tilbehörelse, rätt och rättigheet niuthe, bruke och behålle quitt, frijtt, obehindret och oclandret för alle åthaler, både födde och ofödde, till ewerdeligh ägo, På huilket ofte^{de} Oluf Mårthens uplade sin pen. skilling efth. Lagen.

I rådhusets arkiv.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Kap. I. Tapetväfveriet och tapetsamlingen under Gustaf Vasas tid.

rus. — Tapeten med Kristus och Maria i Statens historiska museum, sid. 25 — beskrifning — väfd för Gustaf Olofsson Stenbock och Brita Eriksdotter Leijonhufvud 1554 — kartong af Ludwig Klockedon. — Meleagertapeten — La fontaine d'Amour, sid. 26 — beskrifning — väfda af Paul de Bucher. — Tapetväfveriets utvecklingsgång under Gustaf Vasa med ledning af de bevarade arbetena, sid. 27.

Kap. II. Tapetväfveriet och tapetsamlingen under Erik den fjortondes tid.

Gynsamma förhållanden för utveckling af denna konstart, sid. 31. Eriks inflytelse i detta afseende som tronföljare. Eriks beröring med konstnärer och handtverkare. — Eriks kröning börjar ett nytt kapitel i historien om lyxens utveckling i Sverge. Erik och Nils Eskilson 1556, sid. 32. Tapetväfveriet i Kalmar 1558—1561. Väfvare 1559—1560. Utförda arbeten, sid. 33.

Paul de Bucher utskickas för att införa tapetväfvare. Nils Eskilson i Holland 1559. Hans arbeten för konung Erik — planer att väfva tapetzeri till Upsala slott. Inköp af tapeter i Antwerpen genom Arvid Trolle och Arnold Rosenberger, sid. 34 — scener ur Trojas historia, Ezechias historia Octaviani historia. Bref af Nils Gyllenstierna om den sistnämda tapetsuiten. Bref från konung Erik om inköpen af tapeter, sid. 35. Guldväfvarne under Eriks tid i Stockholm och å Svartsjö. Beställningsregistret 1560—61. Guldväfvarne 1564. Nils Eskilsons arbetslag i Stockholm — mäster Påvels å Svartsjö. Afslutning af arbetet å Svartsjö 1565 på grund af de Buchers död, sid. 36 — från 1566 blott ett guldväfvarlag, som arbetade i Stockholm. Guldväfvare döde af pesten. Nya väfvare antagas 1567. Guldväfvarne skingras efter Eriks afsättning. Paul de Bucher, sid. 37. Nils Eskilson — öfversikt af hans verksamhet — hans resor — hans betrodda ställning, sid. 38. — Bref från Nils Eskilson till Erik den fjortonde, sid. 39 — hans senare öden. — Guldväfvarnes aflöningsvilkor under Erik den fjortondes tid — oregelmässighet i lönernas utbetalning — kungens missnöje med deras bristande flit, sid. 40. Penningelönen för svenska och utländska väfvare — aflöning i kläde och in natura — bref af Erik den fjortonde med bestämmelser i sist nämda afseende för de svenske väfvarne — stat för de utländske väfvarne, sid. 41. Guldväfveriet af mindre ambulatorisk natur än under Gustaf Vasas tid — guldväfvarestugan i Stockholm vid Skomakaregatan. Tapetväfvarne hafva ej bildat något skrå. Arbetssättet det samma som under Gustaf Vasas tid. Färgning — betning — material — priser — mönster. Kartongtecknare, i allmänhet obekanta — Dominicus ver Wilt, sid. 42. Tapetzeriets underhåll och användning — foder — förvaringsplats. Användning af tapeter utomhus — vid intågen i Stockholm 1561 och 1564; vid konung Eriks bröllop 1568, sid. 43. Förteckning öfver Erik den fjortondes tapetsamling, sid. 44—45. Om härkomsten af de olika styckena — ur Gustaf Vasas samling — Eriks egna inköp. Tapeter gjorda i Sverge. Tillverkningens obetydliga omfång — granskning af de i Sverge utförda tapeterna — Davids historia, sid. 46 — en af denna serie utförd under Gustafs tid, två under Eriks. En af dessa senare bevarad — Grönsöö-tapeten — beskrifning, s. 47 — antages vara ett arbete af Nils Eskilson. — De nordiska sagokonungarnes historia, främsta alstret af Eriks tapetväfveri. — Tapetzeriet som illustrerad historia. — Liknande företeelser inom det kontinentala tapetväfveriet, sid. 48. Johannes Magni arbete — hans åsikt om göternas härstamning från Noak — Magog, son af Japhet, öfvergår från Finland till Sverge — af hans söner Sveno, the swenskes fader och regent — Gotus — Ubbe — Erik — den senare låter en hop dåligt folk bebygga Danmarks öar, sid. 49. Johannes Magni arbetes politiska betydelse. Striden om tre kronor. — Gustaf Vasas uppfattning af frågan. — Suiten med de svenska sagokonungarne hämtad ur Johannes Magni bok, sid. 50 — Detaljer angående arbetet med tapeterna. Dominicus ver Wilt tecknar kartongerna. Tiden för kartongernas utförande; 5 stycken tapeter väfda; tiden för deras fullbordande; två af dem bortskänkta, sid. 51. Tapetväfvare, som arbetat å denna suite — författaren till de latinska inskrifterna — bevarade tapeter ur denna serie — skildring af deras tonalitet, sid. 52 — bårdens indelning — små olikheter i bårdens komposition hos båda tapeterna. Magogstapeten — beskrifning, sid. 53 — inskrift. Svenotapeten — beskrifning — inskrift. — Gotustapeten efter Burei anteckningsbok — inskrift, s. 54. — Suiten med de svenska sagokonungarne i senare husgerådskammarinventarier — under Gustaf Adolfs tid eller närmast före tillkommer en fjärde tapet — en inskrift ur Palmsköldska samlingen ger antydan om denna. — Suiten innehåller 4 nummer i 1693 års inventarium, sid. 55 — så ock i de senare ända till 1862 — efter hvilken tidpunkt två stycken försvinna, sid. 56.

Kap. III. Tapetväfveriet och tapetsamlingen under Johan den tredjes och Sigismunds tid.

Johans konstintresse omfattade ej tapetzeri. Hans samling af tapeter vid tiden för hans tillträde till regeringen. Förteckningen af år 1563 vid Johans tillfångatagande, sid. 59. Erik afstår med kronan till bröderna äfven tapetzeri. Johan anser sitt förråd otillräckligt — hans svar till hertig Karl och markgrefvinnan Cecilia af Baden. Samlingen minskad genom eldsvåda, sid. 60. — Bruket af tyg till rummens beklädande — nytt mod omkring 1561. Johan använder svart kläde å Stockholms slott. — Inköp af tapetzeri med perlestickararbete af Cornelius Galiartz och Christian de la Porte — konungens svårighet att betala dem, sid. 61. — Johan behåller till en början företrädarens guldväfvare i sin tjänst, men har redan 1570 blott trenne väfvare — de öfriga afskedade eller afvikne ur tjänsten på grund af uteblifna löner. Nya beställningar 1575 för v. d. Heijde och de båda Drolant, sid. 62. — Antonius Drolants och Jören v. d. Heijdes verksamhet. — Reparationer af gamla och väfning af nya tapeter, sid. 63. — Namngifna arbeten af v. d. Heijde. — Tapetväfvarnes aflöningsvilkor under Johans tid. — Guldväfveriet drifves fortsättningsvis i Stockholm. — Spår af väfvare å andra orter — Ekolsund — Gripsholm — Ålhem, sid. 64. — Källor till en förteckning öfver konung Johans tapetsamling, sid. 65. — Förteckning öfver Johan III:s tapetzeri, sid. 66—68. — Samlingens sammansättning och dyrbarhet. — Brüsselväfnader — svenska tapeter — tapetzeri från England och Polen, sid. 69. — Tapetzeriets vandringar genom förordningar angående brudskatt och testamente. Prinsessan Annas brudskatt — Prinsessan Cecilias — Prinsessan Elisabets — Sigismunds andel förd till Polen 1587. — Drottning Gunillas tapeter 1594, sid. 70. — Bevarade rester af Johans tapetsamling. — Skildring af en grupp tapeter, som kan antagas vara väfd under Johans tid. Likhet med i utländska samlingar förekommande typer — Schwerin — Nürnberg — Freiburg. Möjlighet af annan tillverkningsort, sid. 71—72. — Om tapetväfveriet under Sigismunds tid endast sparsamma underrättelser. — Jören v. d. Heijdes räkning 1582—1596, sid. 73. — Tapetsamlingen 1594, sid. 74. — Användning af tyg till beklädande af kajutor, sid. 75.

Kap. IV. Tapetväfveriet och tapetsamlingen under Karl den niondes tid.

Konungens förkärlek för väfslöjdens utveckling, sid. 79. — Hans åtgöranden för fårafvelns förbättring, sid. 80. — Bestämmelser om sättet att drifva fårhjordarna — uppsikt öfver dem — ullafkastningen föres till Eskilstuna. — Arbetarnes förmåner därstädes — val af arbetare från Helsingland — konungens omsorg för sitt »embetsfolk» — bref till Lindorm Nilsson — ordning med ämbetsmännen vid Eskilstuna, hur dyrt de skulle betala fetaliepersedlar, sid. 81. — Tillsättande af en faktor öfver ämbetena vid Eskilstuna — fullmakt för denne tjänsteman, sid. 82. — Innehafvare af tjänsten — inkallade utländske arbetare — pass af ståthållaren på Stockholms slott. — Konungens intresse för arbetet i Eskilstuna, sid. 83. — Diverse prof härå, sid. 84. — Guldväfveriet i Eskilstuna — Jören v. d. Heijde antagen till Karls tapetväfvare — hans beställningsbref. — Konungens intresse för guldväfveriet möjligen i samband med hans gemåls. — v. d. Heijdes arbete för konungen i Stockholm — guldväfveriet flyttas till Eskilstuna, sid. 85. — Antalet guldväfvare ökas — konungens lifliga intresse för arbetets fortgång — nya guldväfvare från Helsingland — v. d. Heijdes arbeten i Eskilstuna — de två svenska konungastyckena — Burei dagboksanteckningar och uppdrag att »afrijta» en tapet, sid. 86. — Plan att fullborda Erik XIV:s tapetsuite framställande de nordiska sagokonungarne — svårigheten att afgöra något om detta Burei arbete blifvit utfördt — brist på underrättelser om Karls tapetsamling. — Notiser om användning af tapetzeri i hans tid. — Förteckning öfver hertigens tapetzeri 1583, sid. 87. — Inskränkning i bruket att använda tapeter — användningen af tyg till väggbeklädnad — exempel därå — anledningar till utbredningen af detta bruk — förrådet å väfda tapeter ansenligt minskadt — granskning af fatbursförteckningar från 1600-talets början för att bevisa detta, sid. 88—89. — Tillverkningen af flamska väfnader har afstannat — antydningar beträffande omfånget af Karls husgerådskammare — hans förordning om utlämnandet af hertig Johans af Östergötland arf af tapeter — Johans kvitto, sid. 89—90. — Tapetväfveriet i Eskilstuna efter 1611 — Jören v. d. Heijdes död — tapetväfveriet under första åren af Gustaf II Adolfs regering, sid. 90—91. — Bilagor.

NAMNREGISTER.[1]

[1] Tapetväfvarnes namn äro kursiverade.

FÖRTECKNING

ÖFVER

LJUSTRYCKEN I FÖRSTA DELEN.

FÖRKORTNINGAR.

R. A. = K. riksarkivet.
K. A. = K. kammararkivet.
S. A. = K. slottsarkivet.
R. R. = Riksregistraturet.

Papperet, ojämnt i färg och tjocklek, är levereradt från Tumba pappersbruk.

Tryckt i Stockholm hos Iduns Tryckeri Aktiebolag år 1895

[illegible]

